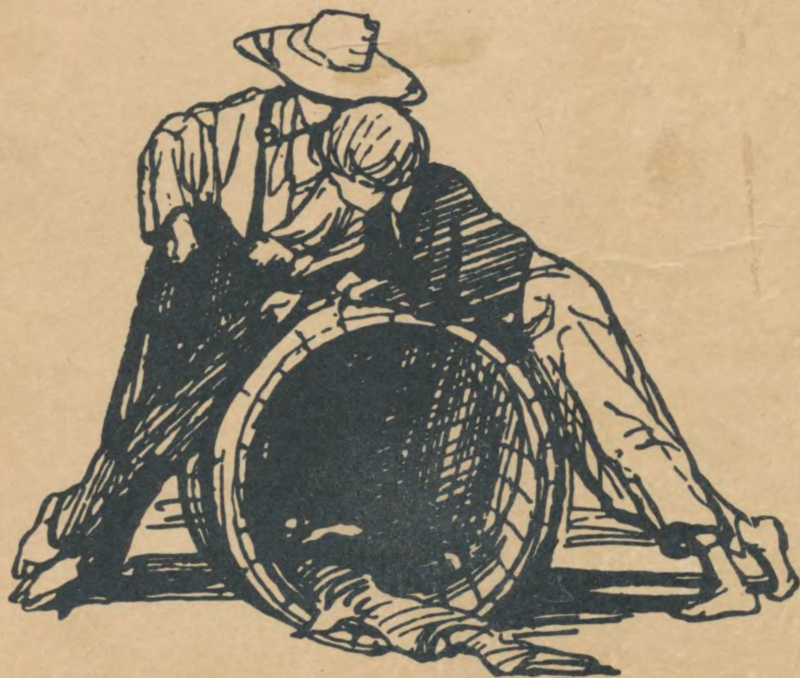

Марк Твен

ПЕРВОЕ

Томас Соуэра

Марк Твен

ВРХГОДЖ

Тома Готцера

Повість

Для середнього шкільного віку

И (Амер)
Т26

Знаменитая повесть выдающегося американского писателя-реалиста конца XIX — начала XX века изображает жизнь демократических слоев США того времени.

С непревзойденным мастерством рисует писатель мир увлеченный мальчишки-озорника, неумно-шаловливого, живого и неподдельно доброго.

Переклад з англійської
ЮРІЯ КОРЕЦЬКОГО

Малюнкв
ВІТАЛІЯ ГОРЯЄВА

Друкуються за виданням:
Марк Твен.
Пригоди Тома Сойера.
Державне видавництво дитячої літератури УРСР.
Київ, 1962

ТОМ ГРАЄТЬСЯ, ВОЮЄ, ХОВАЄТЬСЯ

— Томе!

У відповідь — ні слова.

— Томе!

Знову ні звуку.

— І куди подівся цей хлопець, хотіла б я знати?.. Томе!

Старенька пересунула окуляри на кінчик носа й поверх них оглянула кімнату, потім підняла окуляри на лоба й подивилася з-під них. Вона майже ніколи не дивилася *крізь* скельця, шукаючи таку дрібницю, як хлопця. Адже вони були її парадною оздобою, гордістю душі й одягалися для краси, а не для буденної потреби; з таким самим успіхом вона могла дивитися й *крізь* пічні заслінки. На мить старенька розгубилася, а потім сказала не дуже сердито, але досить голосно, щоб меблі почули:

— Ну, присягаюся, якщо я тебе спіймаю, я...

Вона не закінчила, натомість нахилилася й почала штурхати щіткою під ліжком, переводячи подих після кожного руху. Але під ліжком не було нічого, крім кішки.

— От препоганий хлопчисько! Ніколи ще не бачила такого!

Старенька підійшла до відчинених дверей і, ставши на порозі, пильно подивилася на огород, де червоніли зарослі бур'янами помідори. Тома ніде не було. Тоді вона гукнула так, що її можна було почути якнайдалі:

— Ге-ей, То-оме!

Ззаду неї почувся легенький шерех. Вона обернулася й миттю схопила за підтяжки хлопця, що збирався втекти.

— Ну от! Мені слід було зазирнути до цієї комори! Що ти там робив?

— Нічого.

— Нічого? Подивись на свої руки, подивись на свій рот. Що це таке?

— Не знаю, тітко!

— Ну, то я знаю! Це — варення, ось що це таке! Сто разів тобі казала: якщо не залишиш варення, я з тебе шкуру здеру. Дай-но сюди різку!

Різка свиснула в повітрі. Біда здавалася неминучою.

— Ой тітко! Що у вас за спиною?

Старенька злякано обернулася й схопилася за спідницю. А хлопець миттю перескочив через високий паркан і зник.

Тітка Поллі на мить остовпіла, а потім тихенько засміялася: — Оце хлопець! Невже я ніколи нічого не навчуся? Хіба ж він мало мене дурив? Час би вже порозумнішати! Але, мабуть, старий дурень дурніший за всіх. Недарма кажуть, що стару собаку не навчиш нових штук. Але боже мій, він завжди придумує щось нове, і ніколи не здогадаєшся, що саме. Він ніби знає, скільки можна мучити мене безкарно, а коли я розсерджуся, то втече або розсмішить мене. Тоді гнів мій минає, і я не можу його бити. Я не виконую свого обов'язку щодо цього хлопця, нічого гріха таїти. Сказано ж у біблії: пошкодуєш різку — зіпсуєш дитину. Я страждатиму за гріхи нас обох, це я знаю напевне. Він пустун. Але боже мій, він же син моєї покійної сестри, і я не можу його шмагати. Щоразу, як я відпускаю його, мене мучить совість, і щоразу, коли б'ю, жаль крає моє старе серце. Ну що ж, правду сказано у святому письмі: у людини дні короткі й повні скорбот. І це таки так. У школу він сьогодні не піде й байдикуватиме до самого вечора. Але завтра мені доведеться покарати його — змусити виконувати важку роботу. Жорстко приневолювати його працювати тоді, кола в усіх хлопців свято, але нічого не вдієш: роботу він непавидить над усе в світі, а мені треба колись братися за нього, бо інакше я погублю дитину.

Том справді цілий день байдикував і дуже весело провів час. Він прийшов додому, аби перед вечерею допомогти негреняті Джімові напилати дров на затра, наколоти трісок на розпал або — точніше — розповісти про свої пригоди, поки той сам робив майже всю роботу. Молодший Томів брат Сід (не рідний брат, а зведений) уже впорався зі своєю (він мусив збирати гілки). Сід був сумирний хлопець, він ніколи не пустував і не завдавав прикростей дорослим.

За вечерею Том нишком тягав цукор, коли цього ніхто не бачив.

Тітка Поллі задавала йому глибокодумні й лукаві запитання, сподіваючись, що Том проговориться. Як і багато простих душ, вона вважала себе великим дипломатом, здатним до найвитонченіших і наймудріших вивертів. У своїх наївних запитаннях вона вбачала дива хитрощів і лукавства.

— Томе, — сказала вона, — сьогодні в школі було, либонь, жарко?

— Ага!

— Дуже жарко, правда ж?

— Ага!

— І тобі не хотілося купатися, Томе?

Том відчув щось недобре. Тінь підозри вкралася йому в душу. Він пильно глянув на тітку Поллі, але не зміг утямити, куди вона гне. І відповів:

— Та ні, тобто не дуже.

Старенька помацала рукою Томову сорочку і сказала:

— Навіть не спітнів.

І вона з гордістю подумала: як мудро переконалася вона, що сорочка в Тома суха, а ніхто й не здогадався, що в неї на думці. Зате тепер хлопець зрозумів, куди вітер віє. Тому він заквапився випередити дальші запитання:

— Ми підставляли голови під кран. У мене ще й досі волосся мокре. Бачите?

Тітка Поллі з сумом подумала, що вона забула про таку просту річ і знову прогавила важливий доказ вини. Раптом їй знову спало на думку:

— Томе, а для того, щоб підставити голову під кран, тобі не довелось відривати комірця від сорочки, якого я пришила? Ану розстебни куртку!

Том зовсім перестав хвилюватися. Він розстебнув куртку. Комірець сорочки був дбайливо пришитий.

— Ну й добре. От молодець! А я була певна, що ти байдикував і бігав купатися. Гаразд, я не серджусь на тебе: ти хоч і великий крутій, але іноді буваєш кращим, ніж можна подумати.

Вона й журилася, що її хитрощі не вдалися, і раділа водночас, що Том, нарешті, стає слухняним хлопцем.

Але тут зауважив Сід:

— Мені здавалося, ніби комірець ви пришивали білою ниткою. А ця чомусь чорна.

— Справді, я пришивала білою... Томе!..

Але Том не чекав далі. Він гукнув уже з-за дверей:

— Сіде, це тобі так не минеться!

У безпечному місці Том роздивлявся дві великі голки, встромлені за вилоги куртки. В одну голку була просилена біла нитка, а в другу — чорна.

— Вона ніколи не помітила б цього, аби не Сід, чорти б його вхопили! Та й вона хороша: шие то чорною, то білою. Краще б вона вибрала якийсь один колір, а то ніколи не вгадаєш... А Сіда я все-таки відлупцюю, — щоб я так жив, коли не поб'ю!

Том не був хлопчиком, якого можна вважати за взірць для всього міста. Проте він добре знав, хто серед хлопців зразковий, і ненавидів його.

А втім, через дві хвилини, ба навіть швидше, він уже забув про всі свої прикroщі. Не тому, що вони були для нього не такі важкі й гіркі, як турботи для дорослих людей, а тому, що цієї хвилини його захопила нова думка й витіснила всі інші з голови. Дорослі так само забувають своє лихо, захопившись новою роботою.

Нова робота — це особливий спосіб свисту, який Том перейняв від одного знайомого негра, і тепер йому захотілося повправлятися без свідків. Свистити треба з переливами, по-пташиному, торкаючись язиком піднебіння. Читає, мабуть, пригадує, як це робиться, — бо ж і сам був хлопчиком. Том не пожалів своїй праці, і незабаром простував вулицею, весело висвистуючи, а душу його сповнювала радість. Він почував себе, як астроном, що відкрив нову планету, — ба навіть більше, бо коли говорити про глибоку, нічим не затьмарену радість, то в хлопця її було більше, ніж в астронома.

Хоч уже настав вечір, але було ще видно. Раптом Том перестав свистіти. Перед ним стояв незнайомий хлопець, трохи вищий за нього самого. Нова особа будь-якого віку і статі завжди викликала цікавість жителів маленького містечка Санкт-Петербурга¹. До того ж хлопець був надзвичайно ошатно одягнений, — і це в будень! Просто дивовижно! Гарний капелюх, застебнута на всі гудзики синя сукняна куртка, нова й чиста, такі самі штани! На ногах черевики, дарма що сьогодні тільки п'ятниця. У нього була навіть краватка — строката стрічка. Взагалі він мав вигляд міського чепуруна, і це страшенно драгувало Тома. Що більше Том дивився на це диво дивне, то злиденнішим йому видався його власний одяг, і то вище задирав він носа, показуючи, які огидні йому подібні пишні вбрання. Обидва хлопці не вимовили й слова. Але варт було одному ступити крок, як ступав і другий — тільки вбік, по колу. Вони дуже довго стояли віч-на-віч і дивилися один на одного. Нарешті Том сказав:

- Я можу тебе відлупцювати.
- Ну, спробуй!
- І відлупцюю!
- Не можеш, куди тобі!
- Ні, можу.
- Ні, не можеш.
- Можу!

¹ Американці люблять давати своїм маленьким містечкам гучні назви столиць. У них, приміром, є кілька Парижів, три чи чотири Константинополі і т. д. Містечко, про яке йдеться тут, вони назвали ім'ям тодішньої російської столиці.

— Не можеш!

Зловісна тиша.

— А як тебе звати? — спитав нарешті Том.

— Не твоє діло.

— Ось я покажу тобі, яке моє діло!

— Ну, покажи. Чого ж не показуєш?

— Скажи ще двоє слів, і покажу.

— Двоє слів! Двоє слів! Двоє слів! Ось тобі.

Ну?

— Ач який хвацький! Та коли б я захотів, то відлупцював би тебе одною рукою. Праву прив'язав би за спину, а лівою відлупцював.

— Чому ж ти не відлупцюєш? Ти ж кажеш, що можеш.

— І відлупцюю, якщо ти чіплятимешся до мене.

— Ой-ой-ой! Бачили ми таких!

— Думаєш, що вичепурився, то вже й персона! А бриля якого начепив.

— А ти спробуй збити його! Тоді й побачиш, що то за бриль.

— Брешеш!

— Сам ти брешеш!

— Ти тільки ляпати язиком здатний!

— Годі, забирайся геть!

— Ну, ти, слухай: якщо не замовкнеш, я відірву тобі голову!

— Невже? Відірвеш? Ой! Ой! Ой!

— Таки відірву.

— Чого ж ти чекаєш? Чому все нахваляєшся, а нічого не робиш? Боїшся?

— Не боюсь.

— Ні, боїшся!

— Ні, не боюсь!

— Ні, боїшся!

Знову мовчанка. Хлопці зміряли один одного поглядами і зробили ще одне коло.

Нарешті вони вперлися плечем у плече.

— Іди геть! — каже Том.

— Сам іди геть!

— Не хочу.

— І я не хочу.

Так і стояли вони один навпроти одного, виставивши ноги вперед під однаковим кутом. З ненавистю дивлячись одне на одного, вони почали щосили штовхатися. Але ніхто не міг перемогти. Спітнівши і втомившись, вони перепочили, хоча кожен залишався насторожі.

Том сказав:

— Ти боягуз і цуценя. Ось я скажу своєму старшому братові — він одним мізинцем відлупцює тебе.

— Чхав я на твого старшого брата. У мене в самого є брат, ще старший. Він може перекинути твого он через той паркан.

(Обидва брати вигадані.)

— Брехня!

— Можеш собі казати, що завгодно.

Том провів великим пальцем ноги риску в пилюці й сказав:

— Спробуй-но переступити через цю риску, і я тебе відлупцюю так, що ти з місця не встанеш. Кожен, хто насмілиться це зробити, скуштує кулака.

Чужий хлопець швидко переступив межу й сказав:

— Ну, побачимо, як ти відлупцюєш мене.

— Не лізь! Кажу тобі: краще не лізь!

— Але ж ти нахвалювався, що поб'єш мене. Чого ж не б'єш?

— А ти думаєш — не поб'ю? За два центи поб'ю.

Чужий хлопець витяг із кишені дві мідні монети і, глузуючи, простягнув їх Томові.

Том вибив їх з долоні на землю.

За мить обидва хлопці качалися в пилюці, зчепившись, наче жоти. Вони рвали один на одному волосся та одяг, розбивали й дряпали носи, вкриваючи себе курявою та славою. Нарешті з диму битви виринула постать Тома — він сидить верхи на хлопцеві й молотить його кулаками.

— Кажі: «Більше не буду!» — вимагає він.

Але хлопець тільки пручається та плаче — радше від злості.

— Кажі: «Більше не буду!» — Том гамселить його знову.

Нарешті хлопець видушує з себе: «Більше не буду», і Том відпускає його, кажучи:

— Це тобі наука. Іншим разом знатимеш, до кого чіплятися.

Хлопець пішов геть, обтрушуючи пилюку з костюма та схлискуючи, час од часу він обертався, тряс головою й погрожував помститися Томові «наступного разу, коли піймає його». Том відповів сміхом і чванькувато повернувся йти додому. Але тільки-но він обернувся спиною, як хлопець схопив каменюку, жбурнув її, попав Томові між лопатки й метнувся тікати, наче антилопа. Том переслідував віроломника аж до самого його будинку і таким чином довідався, де той живе. Постояв трохи біля хвіртки, викликаючи ворога на бій, але той лиш викривлявся в вікні, а вийти не захотів. Нарешті з'явилася хлощева мати, обізвала Тома поганим, зіпсованим, грубим пройдисвітом і веліла йти геть. Він пішов, але попередив, що бродитиме поблизу й підстереже її синочка.

Додому він повернувся пізно, і хоч ліз у вікно обережно, все одно опинився в пастці: перед ним стояла тітка. Коли вона побачила, що сталося з Томовими курткою й штаньми, її рішучість перетворити його свято в каторжну роботу стала твердою, як алмаз.

ЧУДОВИЙ МАЛЯР

Настала субота. Ранок видався ясний і свіжий. Життя вирувало. Кожне серце співало, а якщо серце було ще й молоде, то з уст зривалася пісня. В усіх людей усміхнені лиця, всі йшли весело. Цвіли агації, наповнюючи п'янким запахом повітря.

Кардіфська гора, що височіла над містом, зазеленіла, здаля вона здавалася чудовою привабливою країною, повною миру та спокою.

Том з відром вапна та з довгою щіткою вийшов на вулицю. Він глянув на паркан, і навколишня радість природи поблякла, душу його оповив глибокий смуток. Тридцять ярдів¹ дерев'яного паркану в дев'ять футів¹ заввишки! Життя здалося йому безглуздом, а існування — важким тягарем. Зітхаючи, він умочив щітку в вапно й провів нею по верхній дошці. Знову умочив, ще раз провів і спинився: яка мізерна ця біла смужка порівняно з неосіяним нефарбованим парканом. Хлопець безпорадно сів на діжку.

Із воріт підстрибцем вийшов, насвистуючи пісеньку «Дівчата з Буффало», Джім з цеберкою. Носити воду з міського водогону Томові завжди здавалося каторгою, але тепер він з радістю взявся б за цю роботу. Він пригадав, що біля крана завжди товчється багато народу: білі, мулати, негри. Хлопці й дівчата, чекаючи своєї черги, відпочивали, обмінювались іграшками, сперечалися, тусалися, пустували. І він пригадав, що хоч кран усього за півтораєста ярдів від їхнього будинку, Джім ніколи не повертався раніше, ніж за годину. Та й то часто за ним треба було когось посилати.

Том сказав:

— Слухай, Джіме, давай я принесу води, а ти трохи пофарбуй!

Джим похитав головою й відповів:

— Не можна, масса² Томе! Стара пані веліла, щоб я йшов собі по воду, піде не

¹ Яр д — англійська міра довжини (0,91 метра). Фут — 0,31 метра.

² М а с с а — (спотворене «мас-тер») — паніч.

зупинявся й ні з ким не розмовляв. Вона каже: «Я знаю, що масса Том проситиме тебе білити паркан, та ти його не слухай, а роби своє». Вона сказала: «Я сама, каже, стежитиму, як він фарбуватиме».

— Дурниці! Ти не звертай уваги на те, що вона каже, Джіме! Вона завжди так каже. Давай сюди цеберку, я миттю повернуся. Вона й не знатиме.

— Ой боюся, масса Томе, боюся старої пані! Вона мені голову відірве, їй-богу, відірве!

— Вона? Та вона ніколи нікого не б'є, хіба що вдарить легенько по голові наперстком. А кому це шкодить, хотів би я знати? Говорить вона, правда, страшні речі, але від цього нікому не холодно й не жарко, принаймні поки не почне плакати... Джіме, я дам тобі кульку. Я дам тобі свою білу мармурову кульку.

Джім завагався.

— Білу мармурову кульку, Джіме. Чудову мармурову кульку!

— Воно-то так, це було б непогано! Але, масса Томе, я дуже боюся старої пані.

— А на додачу, коли хочеш, я покажу тобі свій хворий палець.

Джім був людиною і не міг вистояти проти спокуси. Поки Том розмотував бинта, він уже й цеберку поставив на землю, взяв у руки мармурову кульку й зацікавлено нахилився до хворого пальця. Та за хвилину Джім прожогом мчав вулицею з цеберкою в руці й чухав потилицю. Том завзято білив паркан, а тітка Поллі верталася з поля бою з пантофлею в руці і з переможним блиском в очах.

Одначе енергії в Тома вистачило ненадовго. Він згадав, як збирався весело провести сьогоднішній день, і смуток його побільшав. Невдовзі хлопці, вільні від будь-якої роботи, вийдуть гуляти й розважатися. Вони, звісно, гратимуться і глузуватимуть з нього, що йому доводиться так важко працювати! Його вогнем палила сама вже думка про це. Він дістав усі свої скарби і став оглядати їх: уламки іграшок, мармурові кульки, всілякий мотлох — цього не вистачить, щоб купити собі хоч півгодини цілковитої волі. Він засунув своє злиденне багатство в кишеню й відмовився від думки підкупити товаришів. У цю важку й безнадійну хвилину його раптом окрило натхнення — не що інше, як натхнення, геніальна, блискуча думка.

Він узяв щітку і спокійно почав працываці. Ось удаліні з'явився Бен Роджерс. Кепкувань цього хлопця Том боявся найбільше. Бен не йшов, а підстрибував і пританцьовував. Це означало, що на серці в нього легко і що він багато чекає від нинішнього дня. Він гриз яблуко, а в проміжках голосно гув і дзвінко кричав: «Дінь-дон-дон, дінь-дон-дон», бо вдавав із себе пароплава. Підійшовши ближче, Бен притишив хід, зупинився посеред вулиці, повільно заверцув, нахилився й почав обережно повертатися, адже він — пароплав «Велика Міссурі», що сидить на дев'ять футів у воді. Хлопчина був одночасно судном, капітаном і сигнальним дзвоном, тому уявляв собі, ніби стоїть на власній палубі, сам собі віддає накази й сам виконує їх.

— Стій, машина! Дзень-дзелень, дзень-дзелень-дзень! — він притишив хід і повільно підійшов-підплив до тротуару.— Назад! Дзелень-дзелень-дзень! — він став струнко. — Задній хід! Ліво на борт! Чш-чш-чш! — права рука його описувала величезні кола, зображуючи сорокафутове колесо.— Ліво на борт! Дзелень-дзень-дзень! Чшш-чшш-чшш! Право на борт! — тепер він описував кола лівою рукою.— Стій, правий борт! Дзелень-дзень-дзень! Стій, лівий борт! Тихий хід! Стій, машина! Віддай канат! Стій! Гей там, жвавше! Дзень-дзелень-дзень! Гей ти, на березі, чого стоїш? Приймай канат! Гей, жвавше! Чого там забарилися? Намотуй його на цей стовп! Затяга-ай! Відпусти! Машини, стій! Дзелень-дзень-дзень! Шт-шт-шт! (Машини випустили пару.)

Том білів далі й не звертав ніякісінької уваги на пароплав. Бен отетерів на хвилинку, а потім ледве спромігся сказати:

— Гі-гі! Таки спіймався!

Але відповіді не було. Том кинув погляд митця на свій останній мазок, потім ще раз легенько торкнув щіткою паркан і знову оглянув наслідки. Бен підійшов і став поряд. У Тома слинка потекла, коли побачив яблуко, але він знову взявся до роботи.

Нарешті Бен сказав:

— Що, голубе, тебе змусили працывати?

— Га, це ти, Беце? Я й не помітив!

— Слухай, я йду купатися. Тобі, мабуть, теж хочеться, га? Але, звичайно, не можна, бо тобі треба працывати. Інакше пішов би купатися.

Том зневажливо глянув на хлопця й сказав:

— Що ти називаєш роботою?

— А хіба це не робота?

Том оглянув паркан і недбало промовив:

— Кому робота, а кому й ні. Одне тільки знаю: Томові Соєру вона до вподоби.

— Чи не хочеш ти часом сказати, що це дуже приємно?

Щітка рухалася далі.

— Приємно? А що ж тут неприємного? Хіба щодня щастить білити паркани?

Це обернуло все по-новому. Бен перестав гризти яблуко. Том

м'яко водив щіткою вгору і вниз, відходив трохи, щоб помилуватися, підмазував то тут, то там, критичним поглядом окидав зроблене. Бен стежив за кожним його рухом і дедалі більше зацікавлювався.

Нарешті Бен не витримав:

— Слухай, Томе, дай я трохи побілю.

Том замислився, ладен був погодитися, але потім передумав:

— Ні, Бене, нічого не вийде. Бачиш, тітка Поллі надто вже дбає про цей паркан: адже він виходить на вулицю. Коли б це в дворі — то інша річ, але тут треба фарбувати дуже й дуже дбайливо. Я вважаю, що навряд чи знайдеться хоч хтось один на тисячу, навіть на дві тисячі хлопців, хто може це зробити як слід.

— Невже? Дай я тільки спробую трішечки. Я б тобі дав, аби ти був на мосму місці. Дай, Томе!

— Бене, я б залюбки, слово честі. Але тітка Поллі... Знаєш, Джим уже просив, але вона не дозволила йому. Сід теж просився — не пустила й Сіда. Тепер ти сам бачиш, що я не можу тобі

довірити цю роботу. Почнеш фарбувати паркан, і що-небудь вийде не так...

— Та що ти, Томе! Я старатимусь. Мені б тільки спробувати! Слухай: я тобі дам серединку ось цього яблука.

— Ну, гаразд! Проте ні, Бене, краще не треба. Я боюсь...

— Я тобі дам усе яблуко. Все, що лишилось.

Том віддав щітку, на його обличчі виписувалась нехить, зате в серці буяла радість. І поки колишній пароплав «Велика Міссурі» працював та обливався потом на осонні, сам художник сидів на діжці в холодку, дригав ногами, уминав яблуко й міркував, як спіймати нових простаків. А їх не бракувало: хлопці з'являлися щохвилини. Вони приходили поглузувати, але залишалися білити. Тим часом Бен утомився. Том продав наступну чергу Білі Фішеру за зовсім нового повітряного змія. А коли й Фішерові забракло сил, Джонні Міллер купив собі місце за дохлого пацюка з шворкою, щоб крутити його в повітрі. І так далі, і так далі, година за годиною. Із злидаря, яким Том був уранці, опівдні він перетворився на багатія, що купався в розкошах. Крім тих речей, про які говорилося, він мав ще дванадцять мармурових кульок, сюрчок, шматочок синього скла від пляшки, щоб дивитися крізь нього, гармату, зроблену з котушки до циток, ключ, яким нічого не можна було відімкнути, шматок крейди, скляний корок від карafka, олов'яного солдатика, двох пуголовків, шість тріскавок, однооке кошеня, мідну ручку від дверей, собачий нашійник, — собаки, правда, не було, — ручку від ножа, чотири апельсинові шкуринки і стару поламану раму од віконця на горищі. Він прегарно провів час у великім товаристві, нічого не робив, а на паркані з'явився аж потрійний шар вапна! Аби в Тома було вапна більше, він розорив би всіх хлопців у містечку.

Отже, жити на світі не так уже й погано. Сам того не відаючи, Том відкрив великий закон, який керує вчинками людей, а саме: коли хлопчикові або дорослому забагнеться чогось, треба, щоб цього нелегко було досягти.

Том роздумував ще деякий час над тією істотною переминою, яка відбулася в його житті, а потім рушив з донесенням у головний штаб.

Розділ третій

ЗАКЛОПОТАНИЙ ВІЙНОЮ І КОХАННЯМ

Том з'явився перед тіткою Поллі, яка сиділа біля розчипепого вікна в затишній кімнаті, що правила водночас і за спальню, і за їдальню, і за бібліотеку.

Лягідне літнє повітря, спокій довкола, пахощі квітів і заколисуюче дзижчання бджіл зробили своє: тітка Поллі заснула над шитвом, а єдиний її компаньйон, кіт, спав у неї на колінах. Оку-

ляри для безпеки тітка підняла вгору, і вони лежали на її сивому волоссі. Тітка Поллі, звісно, була певна, що Том уже давно втік, і тому дуже здивувалася, коли побачила його перед собою. Том сказав:

— Можна мені тепер піти погратися, тітко?

— Як? Уже? А скільки ти зробив?

— Усе зроблено, тітко!

— Томе, не бреш! Я цього не терплю.

— Я не брешу, тітко. Справді зроблено все.

Тітка Поллі не повірила. Було б добре, аби двадцять відсотків того, що говорив Том, виявилось правдою. Коли ж тітка побачила, що весь паркан побілений, і не просто побілений, а вкритий кількома густими

шарами вапна, навіть біла смужка проведена по землі вздовж паркану, її подиву не було меж.

— Ну, знаєш, я ніколи б не подумала... Тепер бачу, що ти таки можеш працювати, коли захочеш, Томе, — схаменувшись, вона перестала хвалити й додала:— Але дуже рідко тобі цього хочеться. Ну, гаразд, іди гуляй. Але сподіваюся, ти повернешся додому вчасно. Бо я тобі...

Вона була настільки вражена великим подвигом Тома, що повила хлопця до комори, вибрала найкраще яблуко й дала йому, виголосивши невеличку лекцію про те, що після старанної роботи яблуко буде ще смачнішим. І поки вона закінчила свою промову барвистим висловом із біблії, Том нишком поцупив пряника.

Він вискочив надвір і побачив Сіда, що підіймався вгору сходами. Сходи були зовні будинку й вели до задніх кімнат горішнього поверху. Напохваті у Тома трапилися дуже замашні грудки землі, і в одну мить повітря аж загуло від них. Вони падали на Сіда градом, і поки тітка Поллі второпала що й до чого та поспішила на допомогу, шість чи сім грудок уже влучили в ціль, а Том переліз через паркан і зник. Була, звісна річ, у дворі й хвіртка, але в Тома завжди бракувало часу добігти до неї. Душа його тепер була спокійна, бо він поквитався з Сідом за те, що той сказав тітці Поллі про чорні нитки.

Том обійшов вулицю й гайнув у брудний провулок, який проходив за тітчиною короварнею. Тут він у цілковитій безпеці, тут можна не боятися, що його спіймають і покарають. Він попросту-

вав до міського майдану, де, за попередньою угодою, вже зійшлося для битви двоє військ. Одним із них командував Том, а другим — його найближчий товариш Джо Гарпер. Обидва великі полководці не поганили собі рук, тобто не билися особисто, — таке більше личить дрібноті, — а сиділи разом на пагорку й керували воєнними діями, віддаючи накази через ад'ютантів. Після запеклого тривалого бою Томове військо здобуло перемогу.

Потім обидва війська підрахували вбитих, обмінялися полоненими та призначили день наступного бою. Після цього армії вишикувались і церемоніальним маршем пішли геть, а Том подався додому сам.

Проходячи повз будинок, де жив Джеф Течер, він побачив у садку незнайому дівчинку — чарівне створіння з голубими очима, золотавим волоссям, заплетеним у дві довгі коси, в білій літній сукенці й мереживних панталончиках. Щойно увінчаний славою переможець тут зазнав поразки без жодного пострілу. Еммі Ло-

ренс відразу зникла з його серця, не залишивши там навіть сліду. Він гадав, що палко любить її, а тепер переконався, що то було тільки мимовільне захоплення. Кілька місяців борючись він за Еммі, вона лише тиждень тому сказала, що любить його. Протягом цих семи коротких днів він вважав себе найщасливішим хлопцем у всьому світі. І ось за якусь хвилину вона залишила його серце, наче випадкова гостя.

Том крадькома милувався своїм новим ангелом, поки не переконався, що й вона бачить його. Тоді він удав, ніби не помічає дівчинки, і почав, як це властиво хлопцям, кривлятися на всі лади, щоб сподобатися їй і викликати її захоплення. Деякий час він викидав усякі безглузді коники і посеред якоїсь карколомної гімнастичної вправи побачив, що дівчинка, не дивлячись на нього, простує додому. Том підійшов ближче і засмучено сперся на паркан. Йому так хотілося, щоб дівчинка побула в садку ще трохи. Вона справді зупинилась була

на ганку, але потім підійшла до дверей. Том важко зітхнув, коли вона ступила на поріг. Але раптом лице його осіяла радість: перш ніж зникнути за дверима, дівчинка обернулася і кинула через паркан квітку.

Том підбіг, зупинився за два кроки від квітки, прикрив долонею очі й почав пильно крізь пальці вдивлятися в протилежний кінець вулиці, ніби там з'явилося щось цікаве. Потім підняв з землі соломинку й поставив собі на носа, намагаючись, щоб вона зберегла рівновагу, а для цього закинув голову назад. Балансуючи, він дедалі ближче підходив до квітки. Нарешті торкнув її ногою, захопив гнучкими пальцями, пострибав па одній нозі геть і зник за рогом. Там перестав стрибати, розстебнув куртку і сховав свій скарб на грудях, ближче до серця, а може, й до шлунка, бо Том не дуже знав анатомію й погано розбирався в таких тонкощах.

Потім він повернувся і вже до самого вечора не відходив од паркану, витіваючи всякі штуки. Але дівчинка більше не з'являлася, хоч Том потішав себе надією, що вона дивиться в вікно й бачить, як він старається для неї. Нарешті хлопець неохоче пішов додому. Бідолашна його голова аж розпухла від фантастичних мрій:

За вечерею він весь час був такий збуджений, що тітка аж цікавою стала, який то біс вселився в дитину? Діставши доброго прочухана за те, що кидав у Сіда грудками землі, Том, як видно, нітрохи не засмутився, бо спробував поцупити грудку цукру під самим носом тітки, зазнав за це суворой кари, але знову-таки не образився, лише сказав:

— Тітко, чому ви не б'єте Сіда, коли він бере цукор?

— Сід не мучить людей так, як ти. Аби я не пильнувала, ти не вилазив би з цукорниці.

Тітка пішла на кухню, а Сід, щасливий своєю безкарністю, тут же простягнув руку до цукру, ніби знущаючись із Тома. Але цукорниця вислизнула з Сідових пальців, впала на підлогу й розбилася. Том невимовно зрадів, але прикусив язика й навіть не скрикнув. Він вирішив не говорити ні слова, навіть коли ввійде тітка, а сидіти тихо й спокійно, поки вона не спитає, хто це зробив. І тоді він розкаже все. Ото буде весело, коли цей мазунчик дістане по заслугі! Том так радів, що ледве стримував себе, коли старенька повернулася й застигла над розбитою цукорницею, мотаючи блискавки гніву поверх окулярів. «Ось воно, починається!» — подумав Том, але за мить він уже лежав на підлозі. Владна рука піднялася для нового удару, коли Том, плачучи, закричав:

— Стривайте, стривайте! За що ви мене б'єте? Це ж Сід зробив!

Тітка Поллі остовпіла. Том чекав, що вона тут же пожаліє його. Та коли до неї повернулася здатність говорити, вона сказала тільки:

— Гм! А проте, я гадаю, тебе побито не дарма. Ти, мабуть, теж зробив якусь шкоду, поки мене тут не було.

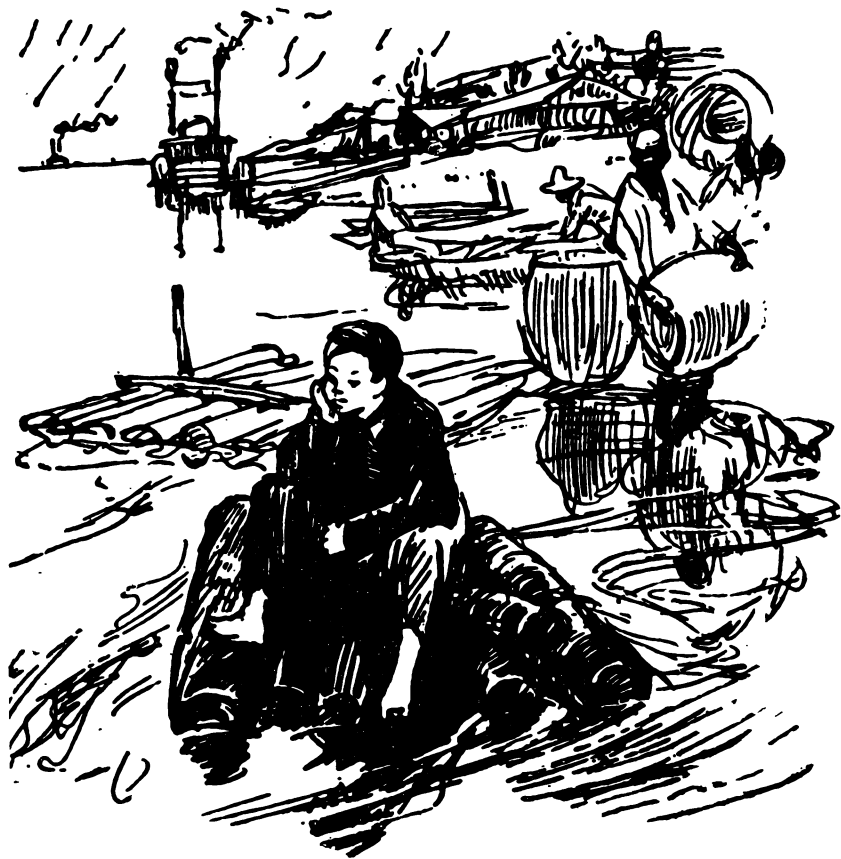
Стареньку мучила совість, їй кортіло сказати хлопцеві щось ніжне, але боялася, що коли буде до нього ласкава, то хлопець подумає, ніби вона визнає себе винною, а цього допускати не можна. Відтак вона мовчки і з важким серцем узялася за свої справи. Том сидів, надувшись, мов сич, у кутку і роз'ястрував свої рани. Він знав, що в душі тітка ладна стати перед ним навколішки, і похмуро втішався усвідомленням цього. Він не зробить нічого для примирення, не помічатиме її запобігань. Том знав, що час від часу тітка благально дивиться на нього крізь сльози, але не звертає на неї уваги, натомість уявляє собі, як лежить він хворий, помирає, а тітка схиляється над ним, благає його промовити хоч одне слово прощення, але він одвертається до стіни й помирає, не сказавши цього слова. Як вона тоді почуватиме себе? Хлопець уявляє, як його приносять додому мертвого: щойно витягли з річки, кучері ще мокрі, а розбите серце заспокоїлось дощем, уста молитимуть бога воскресити хлопця, якого вона ніколи, ніколи більше не каратиме даремно! Але бідний маленький мученик лежатиме холодний, блідий і мовчазний — горе його закінчилося навіки.

Том так розхвилювався, що аж задихався, стримуючи плач. Очі його наповнилися солоною водою, вона переливалася через край, коли він моргав, текла вниз і капала з кінчика носа. І так приємно йому було переживати своє горе, що він не міг стерпіти біля себе сміху та веселих облич. Його горе занадто священне для цього. І тому, коли в кімнату влетіла, пританцьовуючи, його двоюрідна сестра Мері, рада, що нарешті повернулася додому після тривалого гостювання на селі, яке тривало цілу вічність, тобто тиждень, і внесла з собою крізь двері сонце й пісні,— він, сумний і похмурий, вийшов у другі двері.

Том блукав далеко звідти, де звичайно збиралися хлопці, і шукав собі відлюдних місць, повитих сумом, як і його серце. На річці його привабив довгий пліт, він сів скраєчку, спостерігаючи за похмурою течією та мріючи про те, як добре було б утопитися в одну мить, і щоб при цьому нічого не відчуту і не зазнати ніяких прикростей.

Потім Том згадав про свою квітку, дістав її з-під куртки — зім'яту й зів'ялу — це тільки посилило його горе. Хлопець думав: чи пожаліла б його *вона*, аби знала, чи заплакала б, чи захотіла б обняти і втішити? Чи, може, вона холодно відвернулася би, як відвернулись тепер од нього всі люди? Ця картина видалася йому такою гіркою і водночас такою приємною, що він уявляв її собі знову й знову, розглядаючи з усіх боків, аж поки вона не поблякла. Нарешті він, зітхаючи, підвівся й пішов у темряву.

Годині о десятій хлопець пробрався безлюдною вулицею туди, де жила його кохана незнайомка. На хвилинку зупинився й прислухався — ніде анічирк. За фіранкою на другому поверсі

миготіла свічка... Чи не там вона? Том переліз через паркан, тихенько пробрався садом до будинку і став під самим вікном. Довго й розчулено дивився вгору, потім ліг на землю під вікном і схрестив на грудях руки, тримаючи в них свою безпорадну зів'ялу квітку. Отак він і помре, вигнаний холодним світом, без даху над головою, без дружньої руки, яка б стерла передсмертний піт з його чола, і нічیه дружнє обличчя не схилиться над ним з любов'ю, коли настане його смертний час. Таким вона побачить його завтра, коли вигляне у вікно, милуючись веселим ранком. І невже вона не пролле жодної сльозини над його бідним мертвим тілом? Невже вона не зітхне хоч раз, побачивши, що юне життя обірвалося так безжально, так передчасно?

Раптом вікно розчинилося. Крикливий голос служниці порушив священний спокій ночі, і справжня злива води хлинула на бідолашну жертву.

Приголомшений герой миттю скочив на ноги, пирхаючи та

стріпуючись. У повітрі свиснув камінець, пролунала тиха лайка, дзенькнуло скло, розлітаючись на друзки, маленька, ледве помітна тінь майнула через паркан і зникла в темряві.

Коли Том, уже роздягнувшись, при світлі лойового недогарка оглядав свій мокрий одяг, прокинувся Сід, але коли йому й хотілося щось сказати з приводу недавніх образ, то він утримався, бо в Томових очах виблискували занадто лиховісні вогники. Том заснув, не помолившись, а Сід намотав це собі на вус.

Розділ четвертий

ЯК ТОМ МАЛО НЕ СТАВ ПЕРШИМ УЧНЕМ

Сонце зійшло над спокійною землею, ллючи проміння на мирне містечко, ніби благословляючи його. Після сніданку тітка Поллі зібрала всіх на родинне богослужіння. Воно почалося з молитви, побудованої на міцному підмурку з біблійних текстів, скріплених слабеньким розчином власних вигадок.

Потім Том засів зубрити вірші з біблії. Сід уже давно вивчив свої уроки. Том напружував усю свою силу, намагаючись запам'ятати п'ять рядків віршів. Він вибрав собі частину з нагірної проповіді, бо коротших віршів не міг знайти в усій біблії.

Через півгодини Том мав хіба що невизразне уявлення про свій урок, бо весь час думки його витали далеко, а руки шастали по столі, шукаючи роботи. Мері взяла книжку, щоб перевірити, як він вивчив, і Том намагався наосліп знайти свою дорогу в тумані:

- Блаженні... е... е...
- Бідні...
- Атож, бідні... Блаженні бідні... е... е...
- Духом...
- Духом. Блаженні бідні духом, бо вони... вони...
- Ім...

— Бо їм. Блаженні бідні духом, бо їм... належить царство небесне. Блаженні ті, що плачуть, бо вони... вони...

— Бу...

— Бо вони... е...

— Буд...

— Бо вони бу... ой я не знаю, що таке!

— Будуть...

— Я ж кажу, будуть. Бо вони будуть... Бо вони будуть... е... е... будуть плакати... блаженні ті, що будуть... ті, що... е... ті, що будуть плакати, бо вони будуть... е... будуть що? Чому ти мені не підкажеш, Мері? Нащо ти мене мучиш?

— Томе, дурненький ти, хіба я тебе мучу? Треба ще повчити. Сміливіше, Томе. Ти це зробиш. І якщо ти вивчиш цей урок, я тобі подарую одну гарну, дуже гарну річ. Ну, будь розумненький.

— Гаразд... А що ти мені подаруєш, Мері? Скажи!

— Почекай, Томе. Ти ж знаєш, коли я кажу, що гарна річ, то вона гарна.

— Воно таки так, Мері. Гаразд. Я знову зубритиму.

Він таки взявся зубрити і, окрилений сподіванками та цікавістю, досяг блискучих успіхів.

Мері подарувала йому новісінький складаний ніжик, аж за дванадцять з половиною центів. Том нетямився з радощів. Хоч ніжик і тупий, але то був справжній ніж фірми Барлоу. І в цій назві звучало щось невимовно величне... Звідки хлопчики Західних штатів взяли, що цю грізну зброю можна підробити і що підробка була б не гірша за оригінал, абсолютно невідомо — і треба думати, назавжди залишиться таємницею. Том зараз же почав шкрябати ніжиком буфет і вже добрався до комода, коли його покликали вдягатися, щоб іти до недільної школи.

Мері винесла йому миску з водою і шматок мила, він вийшов надвір, поставив миску на лавочку, вмочив мило в воду й поклав його на місце, закачав рукава, обережно вилив воду на землю,

а потім повернувся в кухню й заходився старанно терти обличчя рушником, який висів за дверима... Але Мері відняла рушник і сказала:

— Як тобі не соромно, Томе! Хіба можна бути таким поганим хлопцем? Вода тобі зовсім не зашкодить.

Том трохи збентежився. У миску знову налили води. Цього разу Том якийсь час постояв над нею, наче набираючись сміливості, нарешті глибоко зітхнув і почав умиватися. Коли він удруге зайшов на кухню, заплющивши очі й намацуючи руками рушника, мильна піна й вода на обличчі свідчили про його сумнів-

ність. Але коли він вигулькнув з-під рушника, наслідки виявилися не дуже блискучими, бо чистими, наче маска, були тільки підборіддя й щокни. Нижче й вище цієї межі темнів незрошений водою простір, що обіймав спереду лоб, а ззаду шию. Мері взяла його в свої руки, і після цього хлопець уже нічим не відрізнявся за кольором шкіри од своїх білолицих братів: волосся його було дбайливо зачесане, коротенькі кучері лежали гарно й рівно. (Сам він завжди дбайливо пригладжував свої кучері й намагався притиснути їх до голови, бо вважав, що кучері роблять його схожим на дівчину, і це псувало йому все життя.) Потім Мері витягла для Тома костюм, який він ось уже протягом двох років одягав тільки в неділю. Костюм цей називався «той, другий», — отже, ми можемо здогадатися, скільки костюмів було в Тома. Коли він одягнувся, сестра застібнула йому куртку на всі гудзики, розправила на плечах великий комір сорочки, почистила щіткою одяг і нарешті увінчала його строкатим солом'яним брилем.

Усе це дуже причепурило братика, але не розвеселило. Ніяково йому було від цього вбрання, від цієї чистоти. Він сподівався, що Мері забуде хоч про черевики, але сподіванки виявилися марними. Мері помазала черевики, як годиться, салом і принесла йому. Тут терпець Томові урвався, і він почав скаржитись, що його змушують робити те, чого він не хоче. Але Мері лагідно попросила його:

— Будь ласка, Томе... будь же розуменький!

І він, мимрячи щось, узв'якучив черевики. Мері одяглася швидко, і всі троє дітей вирушили до недільної школи, яку Том ненавидів усім серцем, а Сід і Мері любили.

Навчання в недільній школі тривало з дев'ятої до пів на одинадцять. Потім починалася церковна служба. Сід і Мері завжди з власної охоти лишалися на проповідь. Том теж лишався, але — з іншими, важливішими намірами.

Тверді лави в церкві були

розраховані на сотні три парафіян. Сама церква була маленькою, непоказною будівлею з незграбною дзвіницею.

У дверях Том відстав на один крок від своїх і звернувся до одного теж по-святковому одягненого товариша:

— Слухай, Біле, в тебе є жовтий квиток?

— Є.

— Що ти візьмеш за нього?

— А що ти даси?

— Шматок локриці і риболовний гачок.

— Покажи.

Том показав. Речі були в належному вигляді, і майно перейшло з рук до рук. Потім Том проміняв дві білі мармурові кульки на три червоні квитки і ще пару кульок на пару синіх квитків. Він зупиняв біля входу хлопців і всім пропонував свої скарби в обмін на квитки різних кольорів. Це тривало десять або п'ятнадцять хвилин. А тоді вже він увійшов до школи разом з юрбою чистеньких і галасливих хлопців та дівчат, підійшов до свого місця й почав сваритися з першим же хлопцем, який підвернувся йому під руку. Втрутився вчитель — суворий, літній чоловік. Але тільки-но він одвернувся, як Том ударив одного хлопця, ущипнув другого, а коли вчитель знову оглянувся, уткнув носа в книжку. За хвилину Том штрикнув шпилькою ще одного сусіда, аби почути, як той зойкне, — і знову дістав догану від учителя.

А втім, увесь Томів клас був як один — галасливі, метушливі хлопці й дівчата. Виходячи відповідати, жоден з учнів ніколи не знав як слід уроків, але йому підказували з усіх боків.

Сяк-так вони відповідали вчителеві, і кожний діставав свою нагороду — маленький синій квиток. Синій квиток був платою за два біблійні вірші, вивчені напам'ять. Десять синіх квитків обмінювалися на один червоний. Десять червоних квитків дорівнювали одному жовтому. За десять жовтих квитків директор нагороджував учня біблією, що в простенькій обкладинці коштувала сорок центів у ті добрі давні часи.

Та чи багато з моїх читачів мали б силу й терпіння вивчити напам'ять дві тисячі віршів, хоч би в нагороду за це їм пообіцяли біблію з малюнками Дорé? Проте Мері здобула таким чином дві біблії. Для цього їй довелося попрацювати терпляче два роки. А один хлопець з німецької сім'ї мав навіть чотири чи п'ять біблій. Якось він прочитав підряд три тисячі віршів, не зупиняючись. Але таке напруження призвело до сумних наслідків, і від зубріння він став ідіотом. Це було велике горе для шкільного начальства, бо директор завжди в урочистих випадках викликав цього хлопця «ляпати язиком», як казав Том.

Старші учні умудрялися зберігати свої квитки й довго та нудно зубрили, щоб одержати в подарунок біблію. Тому видача таких нагород була не частою і пам'ятною подією. Учень, що одержав біблію, ставав героєм дня. Тому серце кожного школяра негайно

спалахувало честолюбством, якого іноді вистачало на цілих два тижні. Том, мабуть, прагнув цієї нагороди заради неї самої, але, безперечно, вся його істота горіла бажанням здобути будь-якою ціною славу й блиск.

Тим часом директор вийшов на кафедру, тримаючи молитовника в руках, і заклав вказівний палець між сторінками.

— Увага! — крикнув він.

Коли директор недільної школи виголошує невелику промову, молитовник у його руці така сама необхідна річ, як ноти в руці співака, що стоїть на концертній естраді й веде своє соло, — а для чого йому ноти, ніяк не зрозуміти, бо ні в молитовник, ні в ноти ці мученики ніколи не заглядають.

Директор був плюгавий чоловічок років тридцяти п'яти, стрижений, з цапиною борідкою. Верхні краї його тісного накрохмаленого комірця сягали до самих вух, а гострі ріжки стирчали вперед, дістаючи до куточків рота. Цей комірць, схожий на паркан, примушував його дивитися прямо перед собою й повертатися усім тулубом, коли треба було глянути вбік. Підборіддям він спирався на величезний галстук — широкий і довгий, наче банківий білет, з торочкою на кінці. Носки його черевиків круто загиналися вгору, як у лижах. Така була тоді мода, і молоді люди терпляче сиділи годинами біля стіни, притиснувши до неї носки свого взуття, щоб вони задиралися вгору. Обличчя в містера Уолтерса серйозне, а серце — щире й чисте. Він так побожно ставився до всього святого, так поважав усе церковне, що, коли виступав у недільній школі, його голос лунав зовсім інакше, ніж у будень. Почав директор приблизно так:

— Ну, діти, я хотів би, щоб ви сиділи якомога сумирніше і одну-дві хвилини уважно вислухали мене. Отак! Саме так і мають сидіти гарні хлопчики й дівчатка. Я бачу, що одна дівчинка дивиться в вікно; боюсь, вона гадає, що я десь там, може, на одному з тих дерев, і розмовляю з пташками! (Схвальне хихотіння). Я хочу сказати вам, що мені приємно бачити стільки світлих, чистеньких, маленьких облич, зібраних у цих священних стінах, де навчають добра й правди.

І так далі, і тому подібне. Наводити решту слів нема потреби. Такі промови були завжди однакові, отже, відомі всім.

Під час останньої третини промови «погані» хлопці почали бої та інші забавки. По всьому класу чулося шепотіння, шарудіння; хвилі цього галасу підточували підніжжя навіть таких неприступних скель, як Мері і Сід. Але тільки-но голос директора почав стишуватися, всі принишкли, і кінець промови був зустрінутий прямо-таки вибухом вдячної мовчанки.

А шепотіли й шаруділи головним чином з приводу події, яка траплялася не часто: до школи завітали гості. То були суддя Течер, з ним якийсь сивий миршавий дідок, а також огрядний літній джентльмен та поважна пані — безперечно, його дружина. Пані тримала за руку дівчинку.

Том сидів як на голках. Його мучила совість. Він не міг зустрітися з Еммі Лоренс, не міг витримати її лагідного й ніжного погляду. Але коли він побачив маленьку незнайомку, душа його миттю пройнялася блаженством, і він одразу почав «показувати себе», як тільки міг: тусав хлопців, смикав їх за волосся, кривлявся, одне слово, вживав усіх заходів, які, на його думку, мали викликати захоплення дівчинки. Тільки одне заважало йому, псувало настрої — згадка про приниження, що його він зазнав під вікном ангела в саду. Але пам'ять про цю подію була написана, так би мовити, на піску, і могутні хвилі щастя зміли її.

Гостей посадили на почесні місця, і містер Уолтерс, закінчивши свою промову, відрекомендував їх школярам.

Літній чоловік, виявилось, був поважною персоною — не хто інший, як окружний суддя. Такого високого сановника діти ще ніколи не бачили: вони дивувалися, витріщившись на нього, і питали себе, чи з тієї глини він виліплений, що й усі люди. Діти чи то страшенно хотіли послухати, як він гарчить, чи то боялися, аби він не загарчав. Суддя прибув із містечка Константинополя

за двадцять миль звідси, отже, подорожував і побачив світу, навіть бачив на власні очі приміщення окружного суду, дах на якому, кажуть, покритий цинковою бляхою.

Урочиста мовчанка. Пари очей побожно втупилися в славетну людину, показуючи, який священний трепет викликали такі думки. Ось він, великий суддя Течер, брат їхнього власного судді. Джеф Течер негайно вийшов наперед і довів, що близько знайомий з великою людиною. Для нього музикою в класі зазвучав шепіт:

— Дивися, Джіме, він іде туди! Та подивись! Він збирається потиснути йому руку... Він уже тисне йому руку... Бач, як — за руку! Ти хотів би бути на місці Джефа?

Містер Уолтерс заходився «показувати себе». Він гарячково радив, віддавав накази, розпорядження, гасав туди-сюди.

Бібліотекар теж «показував себе», бігаючи всюди з оберемком книжок і страшенно галасуючи. Молоді вчительки «показували себе», ніжно схилившись до дітей, — яких вони щойно частували стусанами і скубли за вуха, — з усмішкою сварячись пальчиками неслухняним хлопчикам і підбадьорюючи слухняних.

Молоді вчителі «показували себе», виявляючи свою владу коротенькими зауваженнями та запроваджуючи похвальну дисципліну. І вчителі, і вчительки по кілька разів заклопотано підходили до книжкової шафи, що стояла біля кафедри.

Дівчатка теж «показували себе» всякими способами, а хлопчики «показували себе» так старанно, що повітря було сповнене шелестом паперу і мурмотінням голосів.

А над усім цим височіла постать великої людини, котра, сидячи в кріслі, розливала гордовиту суддівську посмішку, так би мовити, грілася в промінні власної величі, бо суддя теж «показував себе».

Одного лише бракувало містеру Уолтерсу для цілковитого блаженства: він прагнув видати комусь біблію в нагороду й похвалитися дивом-дитиною. У декого з учнів було по кілька жовтих квітков, але ніхто не мав їх досить. Даремно директор перепитував найкращих учнів. Він оддав би все на світі, щоб повернути глузд хлопцеві з німецької сім'ї.

І ось, коли його надія вже вмерла, виходить наперед Том Соїєр і показує цілу купу квітков: дев'ять жовтих, дев'ять червоних та десять синіх і вимагає собі в нагороду біблію.

Неначе грім ударив з ясного неба. Містер Уолтерс давно вже махнув рукою на цього хлопця і був певний, що не бачити йому біблії протягом найближчих десяти років. Але розмірковувати ніколи. Пред'явлено незаперечні документи, і по них треба платити. Отже, Тома запросили туди, де сидів суддя та інші обранці, і велику новину було проголошено з кафедри. Це була найбільша несподіванка за останнє десятиріччя. Враження вона справила пеймовірне. Новий герой піднявся на таку саму висоту, як і знаменитий суддя. І тепер уся школа бачила двоє великих див замість

одного. Усіх хлопців мучила величезна заздрість. Та найбільше страждали, пізно скаменувшись, ті, що самі допомогли Томові досягти такого успіху, продаючи йому квитки за багатства, які він зібрав на фарбуванні паркану. І вони зневажали себе за те, що стали жертвами низьких хитрощів цього підступного пройди-світа.

Вручаючи нагороду, директор вимушував себе виголосити найзворушливішу для таких обставин промову, але в його виступі не було справжнього натхнення. Щось підказувало бідоласі, що тут криється таємниця, якої, може, краще й не виявляти. Неймовірно, щоб оцей хлопець зберіг у коморах своєї пам'яті дві тисячі снопів біблійної мудрості, коли в нього не вистачало розуму й на десяток віршів. Еммі Лоренс була горда, щаслива й намагалася, щоб Том помітив її радість, але він не дивився на неї. Вона здивувалася. Потім почала хвилюватися. Далі в неї з'явилась і зникла легенька підозра. Дівчина почала придивлятися до Тома. Один його швидкий погляд відкрив їй очі на все — і серце її розбилося: вона ревнувала й гнівалася, плакала й ненавиділа всіх, а найбільше Тома.

Тома познайомили з суддею. Але хлопцеві ніби заціпило, серце в нього стрибало — трохи від страху перед грізною величчю цієї людини, а головне тому, що це був батько дівчинки. Том упав би перед ним навколішки й молився б, аби тут було темно. Суддя поклав руку Томові на голову, назвав гарним хлопцем і спитав, як його звати. Хлопець затнувся, роззявив рота й видушив із себе:

— Том.

— Та ні, не Том, а...

— Томас...

— Оце так. Я знав, що ти скажеш так. Добре, добре! У тебе, звісно, є й прізвище, ти мені скажеш його, так?

— Скажи джентльменові своє прізвище, Томасе! — втрутився Уолтерс. — І не забувай додавати «сер». Треба стежити за своїми манерами.

— Томас Сойєр, сер.

— Оце так. Гарний, розумний хлопець. Молодець! Дві тисячі віршів — це багато, дуже, дуже багато! І ти ніколи не шкодуватимеш праці, витраченої на те, щоб вивчити їх. Знання важливіші за все на світі. Знання робить людей великими і добрими. І ти сам будеш колись великою людиною, доброю людиною, Томасе. І тоді оглянешся назад і скажеш: «Це все завдяки чудовій недільній школі, яку я відвідував у дитинстві, це все завдяки моїм улюбленим учителям, які навчили мене працювати, це все завдяки доброму директорові, який підбадьорював мене, стежив за мною і дав мені чудову біблію в гарній оправі, щоб я мав власну біблію і щоб вона завжди була при мені, це все завдяки правильному вихованню!» Ось що ти скажеш, Томасе. І ні за які гроші ти не віддаси ці дві тисячі речень, ні за які гроші! А тепер, чи не скажеш ти мені

і цій пані дещо з вивченого тобою. Я знаю, ти не відмовишся, бо ми пишаємося дітьми, які люблять учитися. Ти, безперечно, знаєш імена всіх дванадцяти апостолів? Ще б пак! Чи не скажеш ти нам, як звали двох перших?

Том крутив гудзика й тупо дивився на суддю. Потім почервонів і опустив очі. Серце містера Уолтерса впало. Він знав, що хлопець не зможе відповісти на найпростіше запитання... І нащо тільки суддя питає його? А проте він визнав за потрібне сказати:

— Відповідай же джентльменові, Томасе, не бійся!

Том переступав з ноги на ногу.

— Я знаю, *мені* ти скажеш,— мовила пані.— Перших двох учнів Христа звали...

— Давид і Голіаф!¹

Краще опустимо завісу над кінцем цієї сцени.

¹ За біблійним переказом Давид був цар, а Голіаф — силач і борець. Першими учнями Христа біблія називає Петра й Андрія.

ЖУК-КУСАКА ТА ЙОГО ЗДОВИЧ

Десь о пів на одинадцятую загув надтріснутий дзвін маленької церкви, і парафіяни почали збиратися на ранкову проповідь. Учні недільної школи розбрелися по різних кутках церкви, вмощуючись на ті самі лави, де сиділи їхні батьки, щоб увесь час бути під наглядом дорослих. Ось прийшла тітка Поллі. Том, Сід і Мері сіли біля неї, причому Тома посадили якнайдалі од відчиненого вікна, щоб він не розважався спокусливими літніми краєвидами.

До церкви поволі сходилися люди. Ось старенький злидар поштмейстер, який колись бачив кращі дні; ось міський голова з дружиною, — бо серед інших непотрібних речей у містечку був і міський голова; ось мировий суддя і вдова Дуглас, вродлива чепурна жінка років сорока, добра, щедра, і, крім того, багата: її будинок на горі — справжній палац, єдиний палац у містечку, до того ж, гостинний палац, де влаштувалися розкішні гулянки; ось поважний, зігнутий дугою майор Уорд з дружиною; ось адвокат Ріверсон, поважна персона, що недавно приїхав сюди здалеку; ось місцева красуня в супроводі зграйки гарненьких дівчаток, вярджених у батист і стрічки; ось молоді чиновники, напوماджені поклонники жінок: вони, посмоктуючи свої тростинки, півколом стояли у вестибюлі, поки повз них не пройшли всі до одної дівчата. Останнім прийшов Віллі Мефферсон, зразковий хлопець, який дбайливо оберігав свою матір, ніби вона була кришталева. Він завжди проводив її до церкви, і всі матері ставили його в приклад синам. А хлопці — всі до одного — ненавиділи його за те, що він такий вихований, а головне за те, що його поведінкою їм раз у раз «у носа тикають». З кишені в нього, як завжди в неділю, ніби випадково, стирчав кінчик носовика. У Тома носовичка зовсім не було, і тих, хто мав хусточку, він вважав за дженджиків.

Коли вся церква наповнилася людьми, знову прогув дзвін, підганяючи ледарів, і в церкві запанувала урочиста тиша, яку порушувало тільки хихотіння та перешіптування хору на галереї. Хори завжди хихотять і шепотять протягом усієї служби. Був колись один церковний хор, який поводився пристойно, тільки я забув, де саме. Це було дуже давно, і я майже нічого про нього не пам'ятаю, але, по-моєму, це було і не в нас, а десь за кордоном.

Священик, підвиваючи, як заведено в цім краю, прочитав гімн. Він починав на середніх нотах, поступово дерся вгору, забирався ще вище, робив сильний наголос на передостанньому слові, потім раптом летів сторч головою, ніби в воду з трампліна:

Невже на небо я зйду, на квітах спочивать,
Тоді як інші в боротьбі примушені страждать!

Священика вважали за чудового читця. На церковних зборах його завжди просили почитати вірші, і коли він закінчував декла-

мувати, дами підіймали руки вгору, потім безвладно опускали їх на коліна, закривали очі, похитували головами й зітхали, ніби бажаючи сказати: «Ніякими словами не передати нашого захоплення. Це надто чудесно, *занадто* гарно для цієї грішної землі».

Проспівавши гімн, вельмишановний містер Спрег перетворився в місцеву газету й прочитав цілий ряд повідомлень про майбутні мітинги, бесіди, збори тощо, і, здавалося, що цей довжелезний список триватиме аж до страшного суду...

Потім священник почав молитву. Молилися він з багатьма подробицями. Він благав бога за цю церкву; за маленьких дітей церкви; за інші церкви містечка; за саме містечко; за округ; за штат; за чиновників штату; за Сполучені Штати; за церкви Сполучених Штатів; за конгрес; за президента; за міністрів; за бідоласних моряків, які блукають по бурхливих морях; за тих, що не мають очей, щоб бачити, і вух, щоб чути; за жителів далеких островів у морі. Він закінчив усе це благанням, щоб слова його дійшли до престолу всемогутнього бога і були подібні до зерен, що впали на благодатний ґрунт, і дали щедрий урожай добра. Амінь!

Зашелестів одяг, і парафіяни всілися на лави. Хлопець, чю історію ми розповідаємо в цій книжці, не відчував ніякої насолоди від молитви, він тільки терпів її, як неминучу нудоту. Йому не сиділося на місці: він не вдумувався у зміст молитви, а лише підраховував пункти, які згадувалися у ній, не слухаючи слів, бо здавна звик до цієї знайомої дороги, але варто було священникові ввести в молитву якусь нову подробицю, Томове вухо одразу вловлювало її, і все його єство обурювалося; він вважав будь-яке затування цієї молитви шахрайством.

Під час молитви на спинку передньої лави сіла муха. Ця муха

просто-таки вимучила хлопця; вона так спокійно терла свої лапки, обхоплювала ними голову й так старанно полірувала, що голова ледве не відривалася від тіла, і видно було тоненьку ниточку шиї; потім задніми лапками вона чистила й шліфувала крильця, розгладжувала їх, ніби то були поли фрака, щоб вони щільніше прилягали до тіла; і весь свій туалет вона робила поволі, спокійно й упевнено, ніби знала, що їй нічого не загрожує. Та їй і справді нічого не загрозувало, бо хоч як свербіли руки в Тома, але він не наважувався зловити муху під час молитви, бо вірив, що одразу занастить свою душу. Але тільки-но пастор виголосив останнє слово, рука хлопця сама собою простяглася вперед; а коли пролунало «Амінь!», муха вже була в полоні. Та тітка помітила це й змусила Тома випустити муху.

Священик виголосив цитату з біблії й монотонним гугнявим голосом почав таку нудну проповідь, що незабаром слухачі закуняли, хоч проповідник погрожував грішникам киплячою смолою й сіркою, а число обраних, яким обіцяне було вічне блаженство, зводив до такої мізерної кількості, що виходило: такої жменьки праведників, мабуть, і не варт рятувати.

Том рахував сторінки проповіді. Він завжди знав, скільки сторінок у проповіді, і майже ніколи не вловлював її змісту. Але цього разу щось зацікавило його. Священик намалював величезну і зворушливу картину того, як настане царство боже на землі, тоді зберуться всі народи, що населяють світ, лев ляже поруч з ягням, і малесенька дитина поведе їх уперед. Пафос і мораль цього величного видовища ніскільки не зворушили Тома; він думав тільки про те, яка це важлива роль буде для дитини та ще на очах усіх народів. Він спіймав себе на думці, що хотів би бути на місці тієї дитини... аби тільки лев смирний. Але далі знову пішли сухі повчання, і Томові муки поновились.

Раптом він згадав про свій скарб у кишені й поспішив витягти його. То був великий чорний жук з міцними щелепами — «жук-кусака», як називав його Том. Жук сидів у коробочці з-під пістолів. Коли Том відчинив коробочку, жук тут же вкусив його за палець. Звісно, хлопець відкинув його геть і засунув палець у рот. Жук покотився по церкві, впав на спину й безпорадно заборсався, не маючи сили перевернутися. Том дивився на нього й хотів забрати назад, але жук був далеко. Зате він став розвагою для багатьох інших, кого теж не цікавила проповідь.

Та ось до церкви забрів пудель — сумний, вимучений літньою спекою й тишею; йому надокучило сидіти на одному місці, він прагнув розваг і нових вражень. Помітивши жука, він одразу задер хвоста догори й радісно завилів ним. Пудель довго вивчав свою здобич, кружляв навколо неї, здалеку нюхав її; далі наблизився, підійшов ближче; потім роззявив пащу, хотів схопити жука — і промахнувся; повторив спробу ще й ще; очевидно, це йому сподобалося; він ліг на живіт, поклав лапи обабіч жука й придивлявся. Нарешті це йому набридло, він став байдужий і неуважний,

почав дрімати, поволі голова його схилилася вниз, нижня щелепа торкнулася ворога, а той не забарився вчепитися в неї. Пудель заскавчав, закрутив головою, жук відлетів на два кроки і знову впав на спину. Ті, що сиділи поблизу й бачили все, тіпалися від німого сміху; багато облич сховалося за віялами й носовичками. Том був цілком щасливий.

У пуделя був збентежений вигляд — очевидно, він сам почував, що пошився в дурні. Але серце його сповнювали образа й жадоба помсти. Тому він підійшов до жука і знову став обережно нападати: стрибав на нього з усіх боків, майже торкаючись ворога передніми лапами, клацав до нього зубами й крутив головою так, що аж вуха ляпали. Але зрештою він відмовився від своєї затії і спробував розважитися мухою, проте скоро й це йому набридло, він постежив за мурашкою, вишпорячи носом по підлозі, але й тут незабаром занудьгував; позіхнув, зітхнув, зовсім забув про жука і спокійнісінько сів на нього. Розляглось несамовите скавчання, і пудель почав гасати по церкві; перед самісіньким вітварем перебіг на другий бік, прожогом кинувся до дверей, від дверей — назад, але не перестаючи скавчати, бо жук, уп'явшись йому в живіт, не розтуляв своїх щелепів; що більше пес гасав, то нестерпнішим ставав біль, і зрештою собака перетворився на якусь вкриту шерстю комету, що кружляла по своїй орбіті зі швидкістю світла. Нарешті очманілий нещасний пудель скочив на коліна своєму хазяїнові, а той викинув його у вікно: жалібне скигління чулося дедалі тихше і нарешті зовсім завмерло.

Усі в церкві сиділи червоні, засапані, ледве стримуючись, щоб не розреготатися. Навіть проповідь довелося перервати. І хоч проповідник відновив свою промову, але тепер він уже шкутильгав і затинався. Нічого було й думати про її моральний вплив: парадіяни навіть найсуворіші фрази зустрічали приглушеними вибухами нечестивого сміху, неначе проповідник казав щось неймовірно смішне.

Всі полегшено зітхнули, коли ці тортури закінчилися, і проповідник благословив свою паству.

Том Соєр повертався додому веселий, вирішивши, що можна знайти задоволення і в молитві, коли тільки трохи врізноманітнити її. Одне лише псувало йому настрої: він нічого не мав проти того, що пес погрався з його жуком, але навіщо було забирати жука з собою? Це вже нечесно.

ТОМ ЗНАЙОМИТЬСЯ З БЕККІ

У понеділок зранку Том Сойєр почував себе дуже нещасним. Так завжди бувало з ним по понеділках, бо цього дня починався тиждень нових страждань у школі. Він навіть шкодував, що вчора було свято, бо після волі повертатись у рабство ще важче.

Том лежав і думав. Раптом йому спало на думку, що добре було б захворіти, тоді він залишиться вдома і не піде до школи. Це вже якийсь вихід. А справді, чи не можна захворіти? Він уважно оглянув себе. Ніде нічого не боліло. Обмацав себе ще раз.

Цього разу йому здалося, що в нього заболіло в животі, і він зрадів, сподіваючись, що біль збільшиться. Але, навпаки, живіт незабаром зовсім перестав боліти. Том знову почав міркувати. І раптом виявив, що в нього хитається зуб. Це до речі. Він уже збирався застогнати, але вчасно збагнув, що коли скаже про зуба, то тітка просто вирве його, — а це дуже боляче. Тому він надумав залишити його про запас, а тим часом пошукати чогось іншого. Деякий час Том нічого не міг придумати, потім згадав, що лікар розповідав про одну хворобу, що уклала пацієнта на три тижні в ліжку й загрожувала йому втратою пальця. Хлопець похапцем вийняв ногу з-під ковдри й почав досліджувати хворий палець. Але він не знав ознак цієї хвороби. Принаймні спробувати можна. Він заходився натхненно стогнати.

Сід не прокидався.

Том стогнав дедалі голосніше, і йому здалося, що палець у нього справді болить.

Сід не відгукувався.

Том аж задихався від старанності. Він перепочив трохи, набрав повітря в легені, а потім видихнув потік чудових болісних зойків.

Сід так само хропів.

Том розгнівався. Він вигукнув: «Сіде! Сіде!» — і потрусив брата за плече. Це дало деякі наслідки, і Том знову застогнав. Сід позіхнув, потягнувся, підвівся на лікті, засопів і витріщився на Тома. А той собі стогнав. Сід гукнув:

— Томе, чуєш, Томе!

Ніякої відповіді.

— Чуєш, Томе! Томе!

Що сталося, Томе?

І Сід схопився за брата, тривожно за-
глядаючи йому в лице.

Том простогнав:

— Ой не треба, Сіде! Не чіпай мене!

— Та що ж сталося, Томе? Я піду по-
кличу тітку.

— Ні, не треба. Це минеться, мабуть.
Не клич нікого.

— Але треба покликати. Та не стогни
так, Томе, це жахливо! Давно це з тобою?

— Кілька годин. Ох! Ой не смикай ме-
не так, Сіде! Ти мене вб'єш.

— Томе, чому ти мене раніше не збу-
див? Ой Томе, не треба. В мене мороз по
шкірі йде, коли ти кричиш. Томе, що ста-
лося?

— Я тобі все прощаю, Сіде!.. (Стогін.) Усе, що ти мені зробив.
Коли мене не буде серед живих...

— Ой Томе, невже ти помираєш? Не треба, Томе. О, не треба!
Може...

— Я прощаю всім, Сіде. (Стогін.) Так їм і скажи, Сіде. Мою
раму од віконця і моє однооке кошеня віддай тій дівчині, що не-
давно приїхала до містечка, і скажи їй...

Але Сід уже схопив одяг і вибіг за двері. Том тепер справді
страждав — так чудово працювала його уява, і зойки лунали ціл-
ком природно.

Сід мчав сходами вниз і кричав:

— Ой тітко Поллі, йдіть швидше! Наш Том помирає!

— Помирає?

— Так! Так! Чому ж ви не йдете? Ідіть мерщій!

— Дурниці! Не вірю!

Однак вона щодуху помчала нагору. Сід і Мері — за нею.
Обличчя в неї зблідло, губи тремтіли. Добігши до Томового ліжка,
вона ледве спромоглася вимовити:

— Томе! Томе! Що з тобою?

— Ох тітко, я...

— Що з тобою, дитинко?

— Ох тітко, в мене гангрена на пальці.

Старенька впала на стілець і заплакала. Від цього їй полег-
шало, і вона сказала:

— Томе, як ти мене налякав! А тепер покинь дурниці, і щоб
більше цього не було!

Зойки припинилися, палець миттю перестав боліти.

Хлопець відчував, що пошився в дурні, і почав пояснювати:

— Тітко Поллі, мені здавалося, що палець у мене зовсім
змертвів, бо він так болів, що я навіть забув про зуба.

— Про зуба? Невже? А що таке з зубом?

— Один зуб у мене хитається і страшенно болить.

— Ну, годі, годі, тільки без вереску. Одкрій-но рота! Справді, зуб у тебе хитається, але від цього не помреш. Мері, принеси мені шовкову нитку й головешку з кухні.

Том сказав:

— Ой тітонько, тільки не виривайте, не треба — він більше не болить. Щоб я з цього місця не зійшов, коли він хоч трішечки болить. Не треба, тітко! Я вже не хочу сидіти вдома, я піду до школи...

— Ось воно що! То увесь цей гармидер ти зчинив, аби залишитися вдома й піти ловити рибу! Томе, Томе, я так тебе люблю, а ти, ніби навмисне, своєю поведінкою надриваєш моє старе серце.

Тим часом зуболікарські інструменти були готові. Тітка Поллі зробила зашморг на кінці нитки, накинула його на хворий зуб, міцно затягла, а другий кінець прив'язала до ліжка. Потім схопила палаючу головешку і ткнула її майже в обличчя хлопцеві. Мить — і зуб повис на нитці, прив'язаній до ліжка.

Але за всі нещастя люди мають нагороду. Коли Том, поснідавши, прийшов до школи, всі хлопці заздрили йому, бо в нього тепер була така дірка в верхніх зубах, що він міг плювати зовсім новим, небаченим способом. Круг нього зібралася ціла юрба зацікавлених хлопців. Один хлопець, який урізав собі палець і досі був центром уваги й пошани, тепер раптом опинився без жодного прихильника, і слава його згасла. Це його дуже засмутило, і він сказав з удаваним презирством, що кожен може плювати, як Том Сойер. Але інший хлопець відповів на це: «Нахвалялася синиця...», і розвінчаний герой пішов геть.

Невдовзі Том зустрівся з Гекльберрі Фінном, сином місцевого п'янички. Всі матері в містечку ненавиділи Гекльберрі і водночас боялися, бо це був ледащо, поганий, невихований хлопчисько, який не визнавав ніяких законів. І ще тому, що всі діти заздрили йому, були в захопленні від нього й намагалися наслідувати його в усьому. Том, як і всі інші хлопці з «порядних родин», заздрив Гекльберрі, бо той міг цілий день нічого не робити. Томові теж було суворо заборонено гратися з цим голодранцем. Саме тому він, коли міг, грався з ним. Гекльберрі одягався в недоноски з плеча дорослих людей; одяг його всякої пори року цвів різнокольоровими плямами і звисав лахміттям. Його бриль — цілковита руїна величезних розмірів, від крис якого вирвано чималий шмат у вигляді півмісяця, куртка; в ті рідкісні дні, коли він її одягав, сяга-

ла аж до п'ят, а задні гудзики метлялися значно нижче спини, штани висіли на одній підтяжці і ззаду теліпалися величезним порожнім мішком, хльоскали по грязюці, коли він забував їх підкачати.

Гекльберрі був вільний птах. Він блукав, де йому заманеться, в погожу годину ночував десь на чужому ганку, а в негоду — в порожніх діжках. Йому не треба було ходити ні до школи, ні до церкви, він нікого не слухав, бо не мав над собою господаря. Він міг ловити рибу чи купатися, коли й де йому заманеться, і сидіти в воді, скільки хочеться. Лягав спати він, коли хотів. Навесні перший з усіх хлопців починав ходити босий, а восени взувався останній. Йому не треба було ні митися, ні одягати чисту білизну, а лягати він умів напрочуд. Словом, цей хлопець мав усе, що надає ціну життю... Так думали всі вимучені, сковані по руках і ногах «добре виховані» хлопці з «порядних родин» у містечку.

Том привітав романтичного волоцюгу:

- Гей, Гекльберрі! Здоров!
- Здоров і ти, коли хочеш...
- Що це таке в тебе?
- Дохла кішка.
- Дай подивитися, Геку! Ач, зовсім уже залякла. Де ти її взяв?
- Купив в одного... у хлопця.
- Скільки заплатив?
- Синій квиток і бичачий пузир... я його поцупив на різниці.
- А де ти дістав синій квиток?
- Купив у Бена Роджерса два тижні тому... за батіжок.
- Слухай, Геку, а на що годиться дохла кішка?
- На що годиться? Бородавки виводити.
- Та ну? Я знаю кращий засіб.
- Б'юсь об заклад, не знаєш. Який це засіб?
- Гнила вода.
- Гнила вода? Нічого вона не варта, твоя гнила вода.
- Нічого не варта?! А ти її коли-небудь пробував?
- Ні, я не пробував. А Боб Таннер — той пробував.
- А хто тобі сказав?
- Бачиш, він казав Джефові Течеру, а Джеф казав Джонні Беккеру, а Джонні казав Джіму Холмсу, а Джім казав Бену Роджерсу, а Бен казав одному негрові, а негр сказав мені: «От і знаю».

— Ну й що з того? Всі вони брешуть. Приваймні всі, крім негра, я його не знаю. Нісенітниця! Тепер ти мені скажи, Геку, як Боб Таннер робив це?

— А так: він узяв та й засунув руку в гнилий пенъ, де була дощова вода.

— Вдень?

— Авжеж.

— І стояв обличчям до пенька?

— Ага. Ніби так.

— І казав він щось при цьому?

— Мабуть... Не знаю.

— Отак! А ще захотів виводити бородавки гнилою водою, коли берешся за діло таким безглуздим способом. Ні, так нічого путнього не буде. Треба піти самому в гушавину лісу, подивитися, де є пенъ з гнилою водою, рівно опівночі стати спиною до пенька, засунути руку в воду і приказувати: «Ячмінь-зерно, ячмінь-зерно, розмелись мукою, гнилі води, гнилі води, візьміть бородавки з собою». А потім, заплющивши очі, швиденько відійти на одинадцять кроків, обернутись тричі довкола, після цього піти додому й нікому нічого не казати, бо коли скажеш — усі чари зникнуть.

— Так, це схоже на правду. Тільки Боб Таннер... він робив не так...

— Та певно, що не так! І тому з усіх хлопців у містечку в нього найбільше бородавок. А коли б він знав, як поводитися з гнилою водою, у нього не було б жодної бородавки. Я сам їх тисячі вивів у себе таким чином, Геку. У мене їх було дуже багато, бо я частенько граюся з жабами. А то я ще виводжу їх гороховим стручком.

— Справді, стручком добре. Я сам так робив.

— Та ну? А як же ти виводив стручком?

— Береш стручок, вилущуєш горох, потім ріжеш бородавку, щоб виступила кров, капаєш кров'ю на половину стручка, потім копаєш ямку й закопуєш цю половинку на перехресті доріг рівно опівночі на молодика. А другу половинку спалюєш. Розумієш, та половинка, на якій кров, весь час притягуватиме другу, а кров тягне за собою бородавку, від чого вона і зникає дуже швидко.

— Воно-то так, Геку. Тільки коли закопуєш, треба ще примовляти: «Стручок в яму, бородавко, геть з руки, назад не вертайся». Так буде краще. Джо Гарпер теж так робить, а він, знаєш, де тільки не був. Навіть до самого Куввілля доїжджав. Ну, а як же ти виводиш їх дохлою кішкою?

— А ось як: візьми кішку і йди з нею на кладовище, у таке місце, де поховано якусь злу людину. Опівночі прийде чорт, а може, й два-три, але ти їх не побачиш, тільки почуєш шум вітру. Приваймні почуєш, як вони розмовлятимуть. Коли вони потягнуть чолов'ягу геть, жбурни їм навздогін кішку і приказуй: «Чорт

за мертвяком, кіт за чортом, бородавка за котом, геть від мене всі разом». Від цього всяка бородавка зійде.

— Схоже на діло. Ти коли-небудь пробував це, Геку?

— Ні, але мені стара Гопкінс казала.

— Ну, тоді воно таки так. Бо кажуть, що вона відьма.

— Кажуть! Я напевне знаю. Вона батькові наврочила. Батько сам мені говорив. Якось іде він і бачить, що вона на нього чортів привертає. Він схопив каменяку та в неї, але не влучив. І що ж ти думаєш? Цієї самої ночі він скотився з покрівлі, де спав п'яний, і зламав собі руку.

— Ото страх! А як же він довідався, що вона чортів привертає?

— Ну от іще! Батько казав, що про це довідатися дуже легко. Коли хтось витріщає на тебе очі та ще й буркоче щось, отже, хоче наврочити. Бо коли відьма буркоче, то це вона читає молитву навпаки, ззаду наперед, розумієш?

— Слухай, Геку, коли ти думаєш пробувати з кішкою?

— Цієї ночі. Думаю, чорти цієї ночі неодмінно прийдуть до старого Вільямса.

— Та його ще в суботу поховали, Геку. Вони вже, мабуть, викрали його в суботу вночі.

— Що ти таке кажеш? Як вони могли його вкрати до півночі? А опівночі вже була неділя. В неділю чорти не дуже люблять шльондрати по землі.

— Це правда. Я й не подумав. А мені можна з тобою?

— Звичайно, якщо не боїшся.

— Отакої! Боюсь! Ти нявкнеш під вікном?

— Добре... І ти нявкни у відповідь, якщо тобі можна буде вийти. А то минулого разу я нявкав під вікнами, поки старий Гейс не почав жбурляти в мене камінці й кричати: «Чорти б забрали цю кішку!» За такі слова я йому цеглиною вибив шибку, тільки нікому не кажи!

— Тієї ночі я не міг тобі нявкнути, бо за мною стежила тітка. Але тепер я таки нявкну. Слухай, Геку, що це в тебе таке?

— Нічого особливого — кліщ.

— Де ти його взяв?

— У лісі.

— Що візьмеш за нього?

— Не знаю. Я його не збираюся продавати.

— Як знаєш. Та й кліщ такий малесенький.

— Ну, ще б пак! Чужого кліща кожен може лаяти. А я ним задоволений. Для мене і цей кліщ добрий.

— Та кліщів у лісі хоч греблю гати! Я б їх тисячу назбирав, аби захотів.

— Чого ж ти їх не назбираєш? Ага! Сам знаєш, що не вдасться. Я тобі скажу, що цей кліщ дуже ранній — перший кліщ, якого я бачив цього року.

— Слухай, Геку, я тобі дам за нього свого зуба.

— Покажи.

Том дістав папірець, обережно розгорнув його. Гекльберрі уважно розглянув зуба. Спокуса була дуже велика. Нарешті він спитав:

— Справжній?

Том підняв верхню губу й показав порожнє місце.

— Гаразд, — сказав Гекльберрі. — Отже, по руках!

Том поклав кліща в коробочку з-під пістонів, де ще недавно був жук, і хлопці розійшлися, причому кожен почував себе багатшим, ніж перед цим.

Дійшовши до дерев'яного будинку школи, Том швидко ввійшов з виглядом людини, яка сумлінно поспішала на урок, повісив капелюха на гвіздок і діловито сів за парту. Учи-

тель, який мирно куняв, заколисаний гулом учнів на високому плетеному кріслі, мов на троні, глипнув очима:

— Томасе Соїєр!

Том знав, що коли вчитель називає його повним ім'ям, це не перед добром.

— Сер!

— Іди сюди! Ну, сер, чому це ви знову запізнилися?

Том уже ладен був збрехати щось, коли раптом побачив дві довгі золотисті коси, які він одразу впізнав завдяки електричному струмові кохання. Він побачив, що єдине вільне місце в тій половині класу, де сиділи дівчата, було саме там, і миттю відповів:

— Я говорив з Гекльберрі Фінном.

Учитель скам'янів від подиву: він безпорадно втупився в Тома. Гул у класі затих. Учні питали самі себе, чи не з'їхав з глузду цей відчайдушний хлопець. Нарешті вчитель сказав:

— Ти... що ти робив?

— Зупинився на вулиці поговорити з Гекльберрі Фінном.

Помилитися в значенні цих слів було неможливо.

— Томасе Соїєр, це найдивовижніше визнання, яке я будь-коли чув. За таке зухвальство лінійки мало. Знімайте куртку, сер!

Рука вчителя працювала, поки не втомилася, запас різок помітно зменшився. Потім учитель звелів:

— Тепер, сер, ідіть і сідайте з дівчатками! Хай це буде для вас застереженням.

Сміх у класі ніби трохи збентежив хлопця. Але то тільки здавалося. Насправді його більше бентежила близькість до свого незнайомого бо-жества і несподіване щастя, яке ви-пало йому. Він сів на краєчок сосно-вої лави. Дівчинка задерла носа й відсунулася. Усі довкола моргали, шепотіли, хихотіли. Але Том сидів смирно, спершись на довгу низьку парту, і нібито старанно читав. На нього поволі перестали звертати ува-гу, і клас знову наповнився звичним гулом. Тоді хлопець почав нишком поглядати на сусідку. Та помітила це, скривила рота й на хвилину від-вернулася од нього спиною. Коли ж вона знову обернулася, перед нею лежав персик. Вона відсунула його, Том тихенько поклав його на те саме місце. Вона ще раз відсунула, але вже не так вороже. Том терпляче по-клав персик на те саме місце, і вона залишила його там. Том на-шкрябав на грифельній дошці: «Будь ласка, візьміть, у мене є ще». Дівчинка прочитала ці слова, але нічого не відповіла. Тоді він почав малювати на дошці, закриваючи свій малюнок лівою ру-кою. Деякий час дівчинка вдавала, ніби не помічає цього; але потім нею заволоділа людська цікавість. Хлопець малював собі далі, ніби нічого не помічав. Дівчинка спробувала подивитись, що він малює, але так, щоб не дуже себе видати. Том знов-таки не помі-тив її цікавості. Нарешті вона здалась і нерішуче прошепотіла:

— Покажіть мені!

Том відкрив частину карикатурного будинку з похилим дахом і кільцями диму, що вився з димаря. Дівчинка так зацікавилася, що забула про все на світі. Коли Том закінчив, вона хвплинку дивилася, потім прошепотіла:

— Ох, чудово! Тепер намалюйте людину!

Художник поставив на підвір'ї перед будинком людину, схожу на підйомний кран і таку високу, що вона могла б переступити через будинок. Але дівчинка була не дуже вибаглива. Вона вдо-вольнилася цією потворою і прошепотіла:

— Як гарно! Тепер намалюйте мене поруч!

Том намалював пісковий годинник, приборив до нього зверху круглий місяць, солом'яні ручки й ніжки, а в розчепірені пальці вклав величезне віяло. Дівчинка сказала:

— І це дуже красиво. Хотіла б я вміти малювати!

— Це легко,— прошепотів Том.— Я вас навчу.

— Невже? Коли?

— На великій перерві. Ви підете до-
дому обідати?

— Не піду, якщо хочете.

— Добре. Як вас звати?

— Беккі Течер. А вас? Ага, я
знаю, — Томас Сойер.

— Мене так називають перед тим,
як мають карати. Коли я добре пово-
джуся, мене звать просто Том. Ви теж
називайте мене Томом, гаразд?

— Гаразд.

Том знову почав щось писати на
дошці, ховаючи слова від Беккі. Але
тепер вона вже не відсувалась, а проси-
ла показати їй. Том сказав:

— Там нічого нема.

— Ні, є.

— Ні, нема. Та вам і дивитись не
хочеться.

— Ні, хочеться. Слово честі, хочеть-
ся. Будь ласка, покажіть!

— Ви кому-небудь скажете?

— Ні, не скажу. Слово честі, слово честі, не скажу.

— Нікому в світі не скажете? До самої смерті?

— Ні, ніколи нікому не скажу. А тепер покажіть!

— Та ви ж зовсім не хочете...

— Якщо ви такі вперті, Томе, я все одно побачу.

І вона поклала свою маленьку ручку на його руку. Почалась
боротьба. Том удавав, ніби чинить серйозний опір, але поволі
відводив свою руку, і нарешті розкрилися слова: «Я вас
люблю».

— Ах, ви поганий хлопчисько! — дівчинка боляче вдарила йо-
го по руці, але почервоніла, і видно було, що їй приємно.

Саме цієї миті хлопець відчув, що хтось міцно схопив його
за вухо й поволі піднімає з лави. У такий спосіб його провели
через увесь клас на своє місце під загальний нестримний регіт.
Потім учитель протягом кількох жажливих хвилин стояв над
ним, не кажучи ні слова, і нарешті так само тихо рушив до сво-
го трону. Та хоч вухо у Тома боліло, серце його виповнювала
радість.

Коли учні заспокоїлися, Том чесно спробував учитися, але він
був занадто зворушений. На уроці читання він збивався і плутав
слова, на географії обертав озера в гори, гори в річки, а річки
в материки, аж поки в світі знову не запанував первісний хаос.
На уроці правопису Том так калічив найпростіші слова, що в нього
відібрали олов'яний жетон, який він носив з великою гордістю
протягом кількох місяців.

ПЕРЕГОНИ КЛІЩА І РОЗБИТЕ СЕРЦЕ

Що більше Том намагався зосередитися на читанні, то більше розбігалися його думки. Нарешті він перевів подих, позіхнув і залишив ці спроби. Йому здавалося, що велика перерва ніколи не настане. Було душно, вітерець ані війне. З усіх дрімотних днів це був найдрімотніший. Одноманітне бурмотіння двадцяти п'яти школярів, що зубрили, навівало сон, ніби бджолиний гул.

Зелені схили Кардіфської гори лежали в тремтячому серпанку спеки. У небі ліниво ширяло кілька птахів. Ніде більше жодної живої істоти, крім хіба що двох-трьох корів, та й ті спали.

Том усім серцем прагнув волі. Він не знав, що й придумати, аби якось згаяти нудний час. Він засунув руку в кишеню, і лице його осяяла невимовна радість: нишком дістав коробочку, витяг звідти кліща й поклав на довгу плескату парту. Комаха, мабуть, теж цієї хвилини пройнялася вдячністю, але завчасно, бо тільки-но вона почала втікати, як Том завернув її шпилькою назад і прирусив повзти в інший бік.

Біля Тома сидів його товариш і друг, страждаючи так само, як і Том. Він із щирою вдячністю вхопився за нову забавку. Цього друга звали Джо Гарпер. Хлопці дружили цілий тиждень, а в суботу спільно воювали, як вороги.

Джо витяг шпильку з куртки й почав допомагати другові муштрувати полоненого кліща. Обидва дедалі більше захоплювалися цим спортом.

Нарешті Том заявив, що вони тільки заважають один одному. Тому він поклав на середину парти грифельну дошку Джо Гарпера і провів риску згори вниз.

— А тепер,— сказав він,— умовимося так: поки кліщ буде на твоїй половині, ганяй його скільки завгодно, я не чіпатиму, а коли він утече на мій бік, то ти його не чіпай, поки він од мене не втече.

— Гаразд! Починай! Пускай його!

Незабаром кліщ утік від Тома й перейшов кордон. Тоді за нього взявся Джо. Кліщ знову кинувся тікати — і знову опинився в Томових володіннях. Ці переходи повторювалися досить часто. Поки один хлопець ганяв кліща, захоплений такою цікавою роботою, другий з не меншою цікавістю стежив за ним. Дві голови схилилися над дошкою, дві душі умерли для всього іншого на світі. Нарешті щастя ніби остаточно перейшло на бік Джо. Кліщ, збуджений і стривожений не менше, ніж самі хлопці, метався туди й сюди, але щоразу, коли перемога була, так би мовити, в руках Тома і пальці його рвалися до комахи, шпилька Джо невблаганно повертала кліща назад. Нарешті Том не стерпів. Спокуса була занадто велика. Він простяг руку й почав підштовхувати кліща в свій бік. Джо миттю розсердився:

— Томе, — сказав він, — не чіпай його!
— Я тільки хочу трохи підігнати його, Джо!
— Ні, сер, це нечесно. Дайте йому спокій!
— Та я не збираюся довго ганяти.
— Дайте йому спокій, кажуть вам!
— Не хочу!
— Ти не маєш права його чіпати, він на моєму боці.
— Слухай, Джо Гарпер, чий це кліщ?
— Байдуже чий... Він на моєму боці, і ти не смієш його чіпати!

— Як-то — не смієш? Це мій кліщ, я можу робити з ним усе, що захочу!

Раптом страшний удар прутом оперезав Томові плечі. Другий такий самий удар припав на плечі Джо. Протягом двох хвилин учитель дуже ретельно вибивав пилюку з їхніх курток, а весь клас радів і сміявся. Хлопці були занадто захоплені своєю забавкою й не помітили, що незадовго перед тим у класі раптом запала тиша, бо вчитель навшпиньки пройшов через кімнату й зупинився над ними. Він досить довго спостерігав за їхньою грою, аж поки не вирішив урізноманітнити її.

Коли нарешті пробило дванадцять і настала велика перерва, Том підбіг до Беккі Течер і шепнув їй на вухо:

— Одягни капелюшок і зроби вигляд, ніби йдеш додому, а коли дійдеш до рогу, зачекай, поки всі пройдуть, заверни в провулок і вертайся сюди! Я піду іншою дорогою і теж буду тут.

Отже, Том вийшов із школи з однією групою школярів, Беккі — з іншою. Трохи згодом вони зустрілися в провулку й повернулися до спорожнілої школи. Вони сіли поруч, поклавши перед собою грифельну дошку. Том дав Беккі грифель, і, водячи її рукою, намалював ще один, такий самий чудовий будинок. Коли інтерес до мистецтва ледь-ледь ослаб, вони почали розмовляти.

Том був безмірно щасливий.

— Ти любиш пацюків? — спитав він.

— Ой, ненавиджу.

— І я теж... коли вони живі... Але я питаю про дохлих — тоді їм можна накинати мотузочок на шийку і крутити над головою.

— Ні, я пацюків взагалі не дуже люблю. Ось що я люблю — жувати гумку.

— Шкода, що в мене нема.
— Справді? У мене є трішки. Я тобі дам пожувати, тільки ти потім віддай.

Це було приємно, і вони почали жувати по черзі, дригаючи ногами від надмірного задоволення.

— Ти була коли-небудь у цирку?

— Так, і тато обіцяв мене взяти туди ще раз, якщо буду гарно поводитись.

— Я був у цирку разів три-чотири — багато разів! Церква просто дурниця порівняно з ним. У цирку весь час показують щось нове. Я, коли виросту, буду клоуном.

— Правда? От чудово! Вони всі такі милі, строкаті...

— Ага, та ще й купу грошей загібають... Бен каже, по долару за день. Слухай, Беккі, ти була коли-небудь заручена?

— Що це таке?

— Ну, заручена, щоб вийти заміж?

— Ні.

— А хотіла б?

— Чого ж? Не знаю. А як це робиться?

— Ти просто кажеш хлопцеві, що ніколи ні за кого не підеш, крім нього — розумієш, ніколи, ніколи, *ніколи*, — потім ви цілуєтесь. От і все. Це кожен може зробити!

— Цілуємося? А навіщо цілуватися?

— Ну, для того, щоб... ну, так уже ведеться... Всі так роблять.

— Усі?

— Атож, усі закохані. Ти пам'ятаєш, що я написав на дошці?

— Так... так.

— Що?

— Не скажу.

— То, може, я скажу?

— Т-так... тільки коли-небудь іншим разом.

— Ні, тепер.

— Ні, не тепер — завтра.

— Ні, ні, тепер, Беккі. Я тихенько, я шепну тобі на вухо.

Беккі завагалася, Том зрозумів це як згоду, приклав губи до самого її вуха й ніжно повторив свої попередні слова. Потім додав:

— Тепер ти мені шепни те саме.

Вона довго вагалася, нарешті попросила:

— Одвернись, щоб не бачити мене, тоді я скажу. Тільки ти нікому не розкажуй, чуєш. Томе? Нікому. Не розкажеш? Правда?

— Ні, ні, я нікому не скажу, будь певна. Ну, Беккі?

Він одвернувся, а вона так близько нахилилася до його вуха,

що від її подиху затріпотіло його хвилясте волосся, і соромливо прошепотіла:

— Я... вас... люблю!

Потім скочила й почала бігати навколо лав і парт, рятуючись від Тома, що гнався за нею, нарешті забилася в куток і закрила обличчя білим фартушком.

Том схопив її за шию й почав умовляти:

— Ну, Беккі, тепер треба тільки поцілуватися. Тут нема нічого страшного, це пусте. Ну, будь ласка, Беккі.

Він шарпав її за фартушок і за руки.

Вона поволі здалася, опустила руки й підставила обличчя, зашаріле від довгої боротьби, а Том поцілував її в червоні уста й сказав:

— Ну от і все, Беккі. Тепер ти вже нікого не повинна любити, крім мене, і ні за кого, крім мене, не виходити заміж, ніколи, ніколи. Ти обіцяєш?

— Так, я нікого не любитиму, Томе, крім тебе, і ні за кого іншого не вийду заміж. І ти ні з ким не одружуйся, а тільки зі мною.

— Звичайно. Аякже. Така умова! І до школи, й зі школи ти повинна йти зі мною, — якщо за нами не стежитимуть, — і в танцях вибирай мене, а я тебе. Так завжди роблять жених і наречена.

— Чудово! Ніколи не чула про це.

— Це страшенно весело! Коли ми з Еммі Лоренс...

Широко розплющені очі Беккі Течер сказали Томові, що він ляпнув зайве, і хлопець зніяковів.

— О, Томе, то я вже не перша, з ким ти був заручений?

Дівчинка заплакала.

— Перестань плакати, Беккі. Я не люблю її більше.

— Ні, Томе, ти любиш. Ти сам знаєш, що любиш.

Том намагався обняти її за шию, але вона відштовхнула його, повернулася обличчям до стіни і плакала далі. Том почав умовляти її, називав ласкавими іменами й ще раз спробував обняти, але вона знов одіхнула його. Тоді в ньому прокинулася гордість. Він попрямував до дверей, збентежений і стривожений, там зупинився і час від часу поглядав на двері, сподіваючись, що Беккі ось-ось вийде слідом за ним на ганок. Але вона не виходила. Томові стало дуже сумно: адже він справді винен. Йому важко було примусити себе зробити перший крок до примирення, але він поборов гордість і зайшов до класу.

Беккі все ще стояла в кутку й плакала, відвернувшись до стіни. В Тома защеміло серце. Він підійшов до неї й постояв трохи, не знаючи з чого починати.

— Беккі, — промовив він несміло, — я й знати нікого не хочу, крім тебе.

У відповідь — лише схлипування.

— Беккі!... — прохальним тоном. — Беккі! Ну скажи що-небудь! Знову схлипування.

Тоді Том витягнув найкоштовніший свій скарб — мідну кульку від решітки каміна — простягнув її так, щоб Беккі могла бачити, і сказав:

— Ну, Беккі, будь ласка... Хочеш, я тобі подарую оце?

Вона відштовхнула його руку, кулька впала й покотилася по підлозі.

Тоді Том вийшов надвір і вирішив іти світ за очі й цього дня не повертатися до школи. Беккі раптом зацікавилася щось недобре. Вона кинулась до дверей — Тома ніде не видно. Вона оббігла навколо будинку, сподіваючись знайти його на майданчику для ігор, але не побачила його й там. Тоді почала кликати:

— Томе, Томе, вернись!

Вона дослухалась, але відповіді не було. Беккі залишилась без товариша. Кругом було тихо й безлюдно. Дівчинка сіла й знову заплакала: вона почувала себе винною. Тим часом почали збиратися школярі; треба було ховати своє горе, втихомирити розбите серце і взяти на плечі тягар довгих, виснажливих, тужних післяобідніх уроків. У неї ще не було подруги, і дівчинка ні з ким не могла розділити свою тугу.

Розділ восьмий

МАЙБУТНІЙ СМІЛИВИЙ ПІРАТ

Том блукав провулками, петляючи то праворуч, то ліворуч, поки не забрів далеко від тієї дороги, якою поверталися додому школярі. Два чи три рази він перейшов струмок убрид, бо гадав, що в такий спосіб може обдурити можливу погоню. Через півгодини він уже був біля палацу Дугласа на вершині Кардіфської гори. Школа ледве виднілася внизу, в долині. Він увійшов в густий ліс, заліз у самісіньку хащу й сів відпочити під гіллястим дубом.

Тут у лісі було тихо й душно. У мертвій полудневій спеці замовкли навіть птахи. Природа лежала уві сні, який тільки іноді порушував далекий стук дятла. І від цього стуку лісова тиша здавалася ще глибшою, а самотність — ще нестерпнішою.

Томове серце краяла туга, така співзвучна з навколишньою природою. Він поставив лікті на коліна, сперся підборіддям на руки і довго думав. Йому здавалося, що життя — це пуста й смутна, і він заздрив Джиммі Роджесу, який недавно вмер. Як добре, —

думав хлопець,— лежати в труні, дрімати й мріяти без кінця, коли вітер шепоче в гіллі дерев, погойдує трави та квіти на могилі, а тебе ніщо не турбує, і не треба сумувати ні за чим. Ох, аби в нього були гарні оцінки в недільній школі, то він ладен би вмерти, щоб покінчити з огидним життям... А оце дівчисько, ну, що він йому зробив? Нічого. Він зичив Беккі добра, а вона прогнала його, як собаку,— просто, як собаку. Вона шкодуватиме колись — мабуть, коли вже буде занадто пізно. Ох, коли б можна було вмерти *тимчасово!*

Але пружна юна душа не може бути довго затиснута в лабетах. Невдовзі Том став міркувати про земне життя. Що, коли він зараз піде світ за очі й загадково зникне для всіх? Що, коли він піде геть — далеко-далеко, у незнані краї, за моря — і ніколи більше не повернеться? Що почуватиме тоді Беккі? Він згадав, як збирався стати клоуном у цирку, але тепер сама думка про це була йому огидною, бо клоунські жарти здавалися йому принизливими для його душі, що поривалася до туманних гордовитих висот романтики. Ні, він піде в солдати й повернеться через багато років, укритий ранами й славою. Або, ще краще, приєднається до індіанців, полюватиме з ними на буйволів, блукатиме стежками війни серед прерій та високих гір Далекого Заходу і колись повернеться додому великим індіанським вождем, прикрашений настобурченими перами, розмальований, страшний, і вдереться просто в недільну школу з бойовим кличем, від якого холоде кров у жилах. Ото витріщать очі всі товариші! От будуть йому заздрити!

Але ні. На світі є ще краще заняття. Він стане піратом. Ось воно що! Тепер Том чітко бачив перед собою власне майбутнє, осяяне невимовною славою. Ім'я його лунатиме на цілий світ, і люди тремтітимуть від страху перед ним. Як гордо краятиме він бурхливі моря на своєму чорному фрегаті «Демон Бурі» з чорним прапором на високій щоглі.

І, сягнувши вершин слави, він раптом з'явиться в старенькому рідному містечку, ввійде в церкву, весь засмаглий, обвітрений, у чорному оксамитовому камзолі й таких самих штанях, у високих ботфортах з червоною стрічкою через плече, за поясом — пістолети, при поясі — ніж, іржавий від пролитої крові, на голові — м'який капелюх з перами, у руці — розгорнутий чорний прапор, на прапорі — череп і кості навхрест — і, завмираючи від захоплення, почує шепіт: «Це Том Сойєр, пірат! Чорний Месник Іспанських морів!»

Так, вирішено! Шлях його визначено! Він завтра ж утече з дому й почне нове життя. Щоб бути готовим на ранок, треба вже зараз починати готуватися. Треба перевірити всі свої запаси.

Том підійшов до гнилого пня поблизу й почав ножиком добвати землю біля нього. Незабаром він наткнувся під корою на порожнину, засунув туди руку, урочисто вимовляючи заклинання:

— Що тут було, з'явись, а що тут є, *лишиись!*

Потім розгріб землю й побачив соснову дощечку. Він підняв дощечку — під нею був маленький тайник, дно й стінки якого викладені такими самими дощечками. У тайнику лежала одна кулька. Том був безмежно здивований. Він збентежено почухав потилицю:

— Ну, це вже нікуди не годиться!

Хлопець розгнівано жбурнув кульку й почав міркувати. Справа в тому, що його обдурило повір'я, яке він і його товариші вважали за непорушне. Якщо закопавш кульку, прокажеш над нею певні заклинання, протягом двох тижнів не чіпатимеш її, потім відкриєш тайник з тими словами, що їх сказав Том, то замість однієї кульки, знайдеш усі, які коли-небудь загубив, як би далеко одна від одної вони не опинилися. Але дива не сталося, і Томова віра в чудодійні сили була підірвана. Він багато наслухався про подібні вдалі спроби такого роду, але ніколи чути не чув про невдалі. Він забув, що й сам не раз користувався цим способом, але потім ніколи не міг знайти місця, де сховав кульку. Він довго міркував і нарешті надумав, що сюди втрутилась якась відьма і зруйнувала чари. Але він хотів остаточно переконатися в цьому і, розшукавши чистеньку піщану місцинку з заглибиною, притулив губи до самої ямки і сказав:

Бука-бука, прибіжи,
Все, що хочу знать, скажи.
Бука-бука, прибіжи,
Все, що хочу знать, скажи.

Пісок заворушився, з ямки виліз маленький чорний жучок і відразу ж перелякано сховався.

— Він не хоче казати! Отже, тут побувала відьма. Я так і думав.

Том добре знав, що з відьмами змагатися — марна річ, і зажурився. Потім йому спало на думку, що непогано було б розшукати хоч ту кульку, яку він кинув. І він заходився повзати по траві, але нічого не знайшов. Він повернувся до свого тайника, став на те саме місце, з якого щойно кинув кульку, витяг з кишені іншу й кинув її в тім-таки напрямі, приказуючи:

— Брате, знайди брата!

Він помітив, де впала кулька, і заходився шукати там, але не знайшов першої. Мабуть, друга кулька або не долетіла, або залетіла дуже далеко. Том спробував удруге. Та й це не пощастило, і він пробував ще й ще, знову й знову. Нарешті йому поталанило: обидві кульки лежали за фут одна від одної.

Цієї хвилини десь у гушавині пролунав слабкий звук іграшкової бляшаної сурми. Том швиденько скинув з себе куртку й штани, підперезався однією з підтяжок, розгріб купу хмизу за гнилим пеньком, дістав звідти саморобний лук, стрілу, дерев'яний меч та бляшану сурму, миттю озброївся і босий, в одній тільки сорочці помчав назустріч ворогові. Під великим ясном він просурмив сигнал у відповідь, протупотів ногами й неголосно скомандував уявному загонові:

— Стійте, лицарі! Не виходити, поки я не засурмлю!

З'явився Джо Гарпер, так само легко одягнений і теж озброєний до зубів. Том гукнув:

— Стій! Хто входить у Шервудський ліс без мого дозволу?

— Гай Гісборн не потребує нічийого дозволу! Хто ти такий, що... що...

— «...смієш говорити так зі мною»? — поспішно підказав йому Том, бо обидва вони говорили «з книжки», напам'ять.

— Хто ти такий, що смієш говорити так зі мною?

— Хто я? Я — Робін Гуд¹, невдовзі в цьому переконається твій підлий труп.

— То ти — знаменитий розбійник? Я радий помірятися з тобою силою за володіння цим веселим лісом. Захищайся!

Вони вихопили свої дерев'яні мечі, кинувши решту зброї на землю, стали в бойову позицію, й почався жорстокий поєдинок за всіма правилами фехтувального мистецтва: два удари вгору і два вниз. Нарешті Том сказав:

— Битися — то битися жвавніше.

І вони почали битися жвавніше, обидва захекались і спітніли.

— Падай! Падай! — гукнув Том. — Чому ти не падаєш?

— Не буду я падати! Сам ти падай! Тобі ж дісталось більше!

— Ну то й що? Це нічого не означає. Я впасти не можу. Адже

¹ Том і Джо Гарпер граються в Робіна Гуда. Робін Гуд — знаменитий розбійник, герой англійських народних пісень та легенд, жив із своїми побратимами в Шервудському лісі. Хлопці розігрують зустріч Робіна Гуда з лицарем Гасм Гісборном.

в книжці не так. У книжці сказано: «І влучним ударом у спину він повалив на землю бідолашного Гая Гісборна». Ти мусиш обернутися до мене й дозволити вдарити тебе в спину.

Проти такого авторитету не можна було сперечатися, тому Джо обернувся, дістав удар і впав.

— А тепер, — сказав Джо, піднімаючись, — ти дайся, щоб я тебе вбив. Так буде по-чесному.

— Ну, я не можу так зробити. Цього в книжці нема.

— Ні, так нечесно! Це, на мою думку, підлість!

— Ну, гаразд, слухай, Джо: ти можеш бути монахом Туком або мірошниченком Мачем і вдарити мене дрючком. Або хочеш, я буду шерифом¹ Нотінгемським, а ти на одну хвилинку станеш Робіном Гудом і вб'єш мене.

Це задовольнило Гарпера, і гра тривала. Потім Том знову збився Робіном Гудом і з вини зрадливої черниці, яка погано лікувала його рани, смертельно ослаб від втрати крові. Нарешті Джо, який удавав цілу юрбу розбійників, що сумно оплакували свого отамана, вклав лука в його ослаблі руки, і Том сказав: «Де впаде ця стріла, там поховайте сердешного Робіна Гуда під деревом у зеленій діброві». Потім він пустив стрілу, впав на спину і вмер би, але потрапив у кропиву й підскочив занадто жваво для покійника.

Хлопці одяглися, поховали зброю й пішли геть, шкодуючи, що тепер нема розбійників, і питаючи себе, чим сучасна цивілізація може відшкодувати таку втрату. Обидва запевняли, що вони скоріше згодилися б бути один рік розбійниками в Шервудському лісі, ніж президентами Сполучених Штатів ціле життя.

Розділ дев'яти й

ТРАГЕДІЯ НА ЦВИНТАРІ

Цього вечора Том і Сід, як завжди, пішли спати о пів на десяту. Вони помолилися на ніч, і Сід невдовзі заснув. Але Том не спав, нетерпляче чекаючи сигналу. Коли йому здавалося, що вже світатиме, годинник пробив десяту. Це було жахливо. Він не міг навіть крутитися в ліжку й совати ногами, як того вимагали його збуджені нерви, бо боявся розбудити Сіда. Тому лежав смирно, напружено вдивлявся в темряву. Навкруги була моторошна тиша. Поволі з цієї тиші стали виділятися ледве помітні звуки. Передусім — цокання годинника. Потім таємниче потріскування старих балок. Слабкий скрип східців. Очевидно, в будинку блукали духи. З кімнати тітки Поллі долинало тихе, мирне хрюпіння. Потім почалося нестерпне сюрчання цвіркуна, а де саме — цього не може

¹ Шериф — урядова особа, що виконує обов'язки судді або поліція в окрузі.

визначити ніяка людська мудрість. Далі — у стіні, біля ліжка, зловісне «тік-тік» шашелі. Том здригнувся: це означало, що хтось помре. Потім десь далеко завив собака, йому відповів другий. Том переживав страшні хвилини. Нарешті він задоволено відчув, що час зник, тепер починається вічність, і мимоволі задрімав. Годинник пробив одинадцять — він не почув. Раптом крізь сон до нього долинуло сумне нявчання кішки. У сусідів одчинили вікно, і цей шум розбудив хлопця. Пролунав крик: «Геть, клята!», і об стіну дровника з дзенькотом розбилась порожня пляшка. Том скочив, миттю одягся, виліз у вікно й порачкував по даху. Разів зо два він тихенько нявкнув, потім перескочив на дах дровника і звідти стрибнув на землю. Гекльберрі Фінн зі своєю дохлою кішкою в руках чекав його внизу. Хлопці рушили і незабаром зникли в темряві. Через півгодини вони вже пробиралися високою травою цвинтаря.

Старовинне кладовище було на пагорку, милі за півтори від містечка. Старий дощаний паркан, що оточував його, місцями повалився всередину, місцями — назовні, але ніде не стояв рівно. Усе кладовище поросло травою й бур'яном, старі могили осіли. Пам'ятників не видно, над могилами бовваніли гнилі старі дошки, заокруглені вгорі, сточені червою й похилені до землі, шукаючи підпори і не знаходячи її. «Вічна пам'ять такому-то...» було написано колись на дошках, але на більшості з них написів уже не можна прочитати навіть удень.

Тихий вітер жалібно стогнав між деревами, і Том боявся, що це, мабуть, душі померлих ремствують за неспокій. Хлопці говорили мало і тільки пошепки, бо час, місце, навколишня урочистість і тиша гнітили їх. Вони знайшли свіжу могилу, яку шукали, і стали за кілька кроків від неї, біля трьох великих ясенів.

Чекали вони, як їм здавалося, дуже довго. Десь крикнула сова, і тільки цей звук порушив мертву тишу. Томові ставало дедалі моторошніше, йому хотілося щось сказати. Відтак він не витримав:

— Геккі, як ти думаєш, — почав він пошепки, — мертві не розсердяться, що ми тут?

Гекльберрі прошепотів у відповідь:

— Не знаю! А моторошно тут. Правда?

— Атож!

Запала довга мовчан-

ка, хлопці думали про те, як ставляться покійники до їхнього перебування тут. Потім Том сказав нишком:

— Слухай, Геккі, як ти думавш, сліпий Вільямс чує, що ми говоримо?

— Звісна річ, чує. Принаймні душа його чує.

Том — після паузи:

— Я навіть шкодую, що назвав його Вільямс, а не *містер* Вільямс. Але ж я не хотів його образити. Всі називали його просто сліпим.

— Треба бути дуже обережним, коли говориш про мертвих, Томе.

Це приголомшило Тома, він знову замовк. Раптом він схопив товариша за руку:

— Тс-с!

— Що таке, Томе?

Обидва притулилися один до одного, серця в них затьохкали.

— Тс-с! Ось знову! Невже не чуєш?

— Я...

— О! Тепер і ти чуєш.

— Боже, Томе, вони йдуть! Ідуть вони! Що нам робити?

— Не знаю. Ти вважаєш, вони нас побачать?

— Ох, Томе, вони ж можуть бачити в темряві, як кішки. І чого я тільки поліз сюди!

— Ти не бійся... Може, вони нас не чіпатимуть. Ми ж нічого поганого не робимо. Коли ми сидітимемо тихо-тихо, вони, може, нас і не помітять.

— Спробую, Томе. Але я весь тремчу.

— Тс-с! Слухай!

Хлопці, ледве дихаючи, притулилися один до одного. Приглушені голоси долинали з протилежного кінця цвинтаря.

— Дивись! Глянь туди! — прошепотів Том. — Що це таке?

— Це диявольський вогонь! Ой, Томе, страшно!

У темряві з'явилися якісь невиразні постаті. Перед ними гойдався старовинний бляшаний ліхтар, розсипаючи по землі іскорки світла. Гекльберрі, тремтячи, прошепотів:

— Це, мабуть, чорти. Аж три! Томе, ми пропали. Ти вмієш молитися?

— Спробую. Але ти не бійся, вони нас не зачеплять. «Отче наш, іже еси...» — почав Том вечірню молитву.

— Тс-с!

— Що таке, Геку?

— Це *люди!* Принаймні один із них. У нього голос Мефа Поттера.

— Невже?

— Найправдешніша правда. Лежи й не дихай. Він нас не помітить, бо, як завжди, п'яний. Я знаю.

— Гаразд. Я буду тихо. Ось вони стали. Щось шукають. Не можуть знайти. Ось знову йдуть сюди. Ач, як біжать. Знову ближ-

че. Тепер далі. А зараз ідуть просто на нас. Слухай, Геку, я знаю голос другого: це індіанець Джо!

— Ну, звичайно, це клятий метис! Мабуть, краще, аби то були чорти. І чого їм тут треба, хотів би я знати?

Шепіт урвався, бо троє людей дійшли до могили й зупинилися неподалік від того місця, де сховалися хлопці.

— Ось тут,— сказав третій і підняв ліхтаря, від чого світло впало на його обличчя. Це був молодий лікар Робінзон.

Поттер та індіанець Джо несли ноші, мотузку й дві лопати. Вони поклали ноші на землю й почали розкопувати могилу. Лікар поставив ліхтар у головах могили, сам сів на землю й притулився спиною до одного з ясенів. Він був так близько, що хлопці могли доторкнутися до нього.

— Швидше, швидше,— квапив він.— Щохвилини може зійти місяць.

Ті буркнули щось у відповідь і копали далі. Якийсь час чуто тільки стукіт лопат та одноманітне й сумне гупання землі й піску, що їх викидали на поверхню з ями. Нарешті одна лопата наткнулася на труну, й за одну-дві хвилини копачі витягли домовину нагору... Тими самими лопатами вони скинули віко, витягли труп і зневажливо кинули його на землю¹. З-за хмар вийшов місяць і освітив бліде лице покійника. Труп поклали на ноші, вкрили ковдрою і прив'язали мотузкою. Поттер витяг великого складаного ножа, відрізав кінець мотузки, що теліпалася, і проказав:

— Ну от, костоправе, проклята робота готова. А тепер женіть це золотого, а то ми його тут і кинемо.

— Точно сказано! — крикнув індіанець Джо.

— Що це означає? — здивувався лікар.— Ви правили гроші наперед, і я заплатив вам сповна.

— Ви заплатили, але в нас є ще й інші рахунки,— сказав Джо, підходячи до лікаря. Той підвівся на ноги.— П'ять років тому я прийшов на кухню до вашого батька, а ви мене вигнали утришия, я просив поїсти, а ви вигнали мене, наче злодія. А коли я присягнувся відплатити вам за це хоч би через сто років, ваш батько запроторив мене до в'язниці, як волоцюгу. Ви думали, я забув? Індіанська кров тече в мені дарма. Тепер ви у мене в руках, і ми з вами поквітаємось, так і знайте!

Він загрозово підняв кулака до обличчя лікаря. Той несподівано одним ударом звалив індіанця на землю. Поттер від подиву впустив ножа й вигукнув:

— Гей ви! Що це таке? Не чіпайте мого товариша!

І він кинувся на лікаря. Вони зчепилися, стали молотити один одного, топтали траву й рили землю каблуками. Індіанець Джо скочив на поги, очі його палали ненавистю, він підняв ножа, ви-

¹ За тих часів з релігійних міркувань медикам заборонялося вивчати анатомію на людських трупах. Тому лікарі й студенти підкуплювали грабарів, щоб ті відкопували покійників.

пущеного Поттером, і, вигнувшись, наче кішка, почав бігати навколо, шукаючи нагоди вдарити. Раптом лікар схопив дошку з труни Вільямса і так урепіжив нею Поттера, що той повалився на землю. Цієї миті індіанець загнав ножа по саму ручку в груди лікареві. Робінзон захитався і впав на Поттера, заливаючи його своєю кров'ю. Тут хмари затягнули місяця й закрили це жахливе видовище. Перелякані хлопці притьмом кинулися тікати, не вибираючи дороги.

Коли місяць знову виринув з-за хмар, індіанець Джо в глибокій задумі стояв над двома тілами. Лікар прохрипів щось невиразне, зітхнув разів зо два і вмер. Метис тихо сказав:

— Ми поквиталися. Ну й чорт тебе забирай! — він обшукав кишені вбитого, потім уклав злощасного ножа в розкриту праву руку Поттера й сів на порожню домовину.

Минуло три, чотири, п'ять хвилин... Поттер заворушився й застогнав. Він стиснув у руді ножа, підніс його до очей, здригнувся й випустив додолу. Потім підвівся й сів, відштовхуючи од себе труп лікаря, глянув на нього, каламутним поглядом озирнувся довкола й зустрівся з очима метиса.

— Боже мій, як це сталося, Джо?

— Кепські справи,— сказав той, не здригнувшись.— Навіщо ти це зробив?

— Я? І не думав.

— Розкажуй! Тут балачками не допоможеш!

Поттер сплотив і затремтів, мов осиковий лист.

— Я думав, що вже протверезів. Не слід мені було пити ввечері. В мене й досі гуде в голові,— ще дужче, ніж тоді, коли ми йшли сюди. Я наче в тумані, нічого не пригадую. Скажи мені, Джо, по щирості скажи, друже, невже це я його ухекав? Адже я не хотів убивати, у мене й на думці не було, душею й честю присягаюся. Скажи мені, Джо, як це вийшло? О який жах! Він був такий молодий, талановитий...

— Ви зчепилися, він ударив тебе дошкою по голові. Ти впав, а потім підвівся, хитаючись, мов п'яний, схопив ножа й штрикнув його в груди саме тоді, коли він знову бив тебе. Потім ви обидва попадали й лежали, як мертві.

— Ой, я й сам не знав, що роблю. Щоб я крізь землю провалився, коли брешу. Це все від горілки... А я ж ножем навіть орудувати не вмю. Битися бився, це так, але без ножа. Це всі знають... Джо, голубе, будь другом, не видавай мене! Дай слово, що не викажеш, Джо! Я завжди тебе любив, завжди стояв за тебе. Ти сам знаєш... Ти ж нікому не скажеш, нікому не скажеш, Джо?

Нещасний упав на коліна перед убивцею і благально простягнув до нього руки.

— Гаразд, Мефе, ти завжди чесно й щиро поводишся зі мною, я тобі віддячу тим самим. Будь певний, слово моє тверде. Тут і говорити більше нема про що.

— Джо, ти просто ангел. Я благословлятиму тебе до останнього дня свого життя,— і Поттер заплакав.

— Ну, годі! Тепер не час рюмсати! Іди он тією дорогою, а я піду цією. Та дивись, слідів за собою не лишай!

Поттер пішов, потім кинувся бігти. Метис стояв і дивився йому вслід, бурмочучи:

— Якщо він справді здурів від удару й горілки, то не скоро згадає про ножа, а коли й згадає, то буде так далеко, що побоїться вертатися сюди, куряча душа!

Минуло кілька хвилин, і на вбитого, на загорнутий у ковдру труп, на домовину без віка, на розриту могилу дивився тільки місяць з неба. Навколо знову була тиша.

СОБАЧЕ ВИТТЯ ВІЩУЄ БІДУ

Хлопці бігли до містечка скільки духу. Вони оніміли від жаху. Час од часу тривожно оглядалися, ніби боялися погоні. Кожен пень на дорозі здавався їм людиною, страшним ворогом, і тоді у них перехоплювало подих. Коли вони пробігали повз дерев'яні будиночки, що стояли біля містечка, сторожові пси прокинулись і загавкали. Від цього валування у хлопців ніби виростили крила.

— Тільки б нам добігти до старої чинбарні,— прошепотів Том, захакавшись.— Я вже, здається, більше не можу.

Гекльберрі нічого не відповів, він засапався. Хлопчаки бігли, не зводячи очей із старої чинбарні, куди їм хотілося потрапити. Напруживши останні сили, вони нарешті добігли до неї, вскочили у відчинені двері й попадали в рятівну тінь на долівку. Вони були щасливі, хоч і страшенно втомилися. Помалу віддихалися. Том сказав тихо:

— Геку, як ти думаєш, що з цього вийде?

— Якщо лікар Робінзон помре, думаю, вийде шибениця.

— Та ти що!

— Це напевно.

Том замислився і за хвилину спитав:

— Хто ж розповість? Ми?

— Ти що? З глузду з'їхав? Уяви собі, якось обернеться так, що індіанця Джо не повісять,— то він же тоді нас неодмінно вб'є, не тепер, то пізніше, це вже точно.

— Я й сам так думаю, Геку.

— Коли вже виказувати, то нехай Меф Поттер виказує, якщо він такий дурень. Завжди п'яний...

Том помовчав — він знову задумався, потім прошепотів:

— Геку, Меф Поттер нічого не пам'ятає, як же він може розповісти?

— Тобто, чому це він не пам'ятає?

— Тому що він упав, лікар ударив Поттера дошкою саме тоді, коли Джо замахнувся ножем. І ти думаєш, він що-небудь бачив? Ти думаєш, що він що-небудь знає?

— Справді, Томе!

— А крім того, хто знає, може, від цього удару Поттер і дуба дав.

— Ні, Томе, це навряд.

Адже він був під чаркою. Я це відразу помітив. Він же завжди напідпитку. Коли мій батько нап'ється, то його можна гатити по голові чим завгодно... хоч церквою, нічого йому не станеться, слово честі. Він і сам це говорив не раз. Отак і з Мефом Поттером. Коли б він був тверезий, то, може, від такого гостинця й загнущся б... Хтозна...

Том знову поринув у думки.

— Геку, ти певен, що не проговоришся?

— Хочеш чи не хочеш, Томе, а нам треба мовчати. Сам розумієш, цей диявол метис, коли ми тільки проговоримося, а його не повісять, передушить нас, як кошенят. Слухай, Томе, коли вже так, то присягнімося один одному, що триматимемо язика за зубами.

— Я готовий, Геку. Це найкраще. Ну, підними руку й присягайся, що ми...

— Е ні, так не годиться. Це добре у звичайних справах, у дрібничках, особливо з дівчатами, бо вони, зрештою, все одно підведуть і розбазікають, коли зашиються. А в такій справі треба, щоб договір був писаний, та ще й неодмінно кров'ю.

Том усією душею схвалив цю думку. Вона була і таємнича, і похмура, і жахлива, і дуже пасувала до всіх подій, до оточення й нічної доби. Він підняв з долівки чисту соснову дощечку, яка блищала при світлі місяця, витяг з кишені грудку червоної охри, сів так, щоб світло падало на дощечку, і, висолопивши язика, нашкрябав такі рядки:

*Гек Фінн і Том Соєр
клянутья, що триматимуть язика
за зубами про це, і
хай вони впадуть мертві на місці,
якщо коли-небудь розкажуть, і хай
загинуть.*

Гекльберрі був захоплений умівням Тома писати та його високим стилем. Він витяг із кишені шпильку й хотів уколоти собі пальця, але Том зупинив його:

— Чекай, не роби цього — шпилька мідна. На ній може бути мідянка.

— Мідянка? Що це таке?

— Отрута така. Спробуй-но проковтнути — побачиш.

Том розмотав нитку на одній зі своїх голок, хлопці по черзі вкололи собі пальці й видавили по краплі крові.

Зробивши так кілька разів і користуючись мізинцем замість пера, Том написав унизу на дощечці початкові літери свого імені, потім навчив Гекльберрі, як писати Г і Ф, і договір було підписано. Вони урочисто з заклінаннями закопали дощечку біля муру, вважаючи, що ланцюги, які сковували тепер їхні язики, назавжди замкнено на ключ, а ключа закинуто далеко-далеко.

У дірку з протилежного боку напівзруйнованого будинку щось пролізло, але хлопці нічого не помітили.

— Томе,— прошепотів Гекльберрі,— ти певний, що після цього ми вже не проговоримося... ніколи?

— Звичайно, певний. Що б не трапилося, тепер ми — ні пари з уст. А інакше одразу впадемо мертвими на місці, якщо проговоримося. Хіба ти забув?

— Та воно справді так...

Вони ще трохи шепотіли. Раптом поблизу за муром, кроків за десять від них протяжно й моторошно завив собака. Злякани хлопці тісно притиснулися один до одного.

— Кому це він виє? — задихаючись, прошепотів Гекльберрі.— Тобі чи мені?

— Не знаю... Глянь у щілину! Та мерщій!

— Ні, ти глянь!

— Я не можу, не можу, Геку!

— Я прошу тебе, Томе. Ось знову...

— О боже, який я радий! — прошепотів Том.— Я пізнав його по голосу: це собака Булла Гарбісона.

— Оце добре! Кажу тобі, Томе, я перелякався мало не до смерті; бо був певний, що це собака-волоцюга.

Собака знову завив. У хлопців спинилися серця.

— Ой, це не він,— прошепотів Гекльберрі.— Глянь ще раз, Томе.

Том, тремтячи від страху, слухняно притулив око до щілини й ледве чутно сказав:

— Ой Геку! Це собака-волоцюга!

— Глянь, Томе, глянь мерщій: на кого він виє?

— Мабуть, на нас обох — ми ж сидимо поруч один біля одного...

— Ой Томе, мабуть, ми загинули! Я вже знаю, куди потраплю. Напевно, до пекла. Я був такий поганий...

— А я? Так мені й треба! Ось що значить байдики бити й робити все, що забороняється хлопцеві... Я міг би бути добрий, як Сід, аби старався. Та я, звичайно, не старався. Але коли цього разу я врятуюся з біди, то днюватиму й ночуватиму в недільній школі.

Том почав тихенько схлипувати.

— Це ти — поганий? — і Гекльберрі теж зарюмсав.— Який же ти поганий? Ти, Томе, ангел порівняно зі мною. Боже мій! Якби мені хоч наполовину бути таким, як ти.

Том проковтнув сльози й прошепотів:

— Дивись, Геккі, дивись! Він стоїть до нас *задом!*

Гек припав до щілини й дуже зрадів.

— Так, задом, справді, задом. А раніше як він стояв?

— Отак і стояв. Але я, дурень, не помітив. Ото добре! То на кого ж це він виє?

Собака перестав вити. Том нашорошив вуха.

— Тс-с! Що це таке? — прошепотів він.

— Ніби... ніби свиня рохкає. Ні, Томе, це хтось хропе...

— Хропе-е? А де ж хропе, Геку?

— Мабуть, на тім кінці. Так, здається, там. Тато тут колись ночував разом із свинями, але це не він. Він, бувало, як захропе, то тільки тримайся — з ніг звалить! До того ж, я думаю, йому вже не вернутися до нашого містечка.

Жадоба пригод знову воскресла в душі хлопчиків.

— Геккі, а ти підеш туди, якщо я тебе поведу?

— Щось не дуже мені хочеться, Томе. А що, коли там індіанець Джо?

Том вагався. Але спокуса була занадто велика, і хлопці надумали піти подивитися, умовившись негайно дати драла, як тільки хропіння припиниться. Навшпиньки, один за одним, вони стали підкрадатися. Не дійшовши кількох кроків до того, хто хропів, Том наступив на якусь гіллячку, вона зламалася й тріснула. Чоловік застогнав, повернувся на бік, і на його обличчя впав місячний промінь. Це був Меф Поттер. У хлопців серця завмерли, і самі вони стали, ніби вкопані, коли чоловік заворушився, але тепер їхній переляк минув. Вони тихцем гайнули крізь дірку в стіні і вже ладні були розійтися. В цей час знову пролунало зловісне протяжне виття.

Вони обернулися й побачили собаку, що стояв над Поттером, шпіднявши морду вгору.

— То це він на нього! — в один голос вигукнули хлопці.

— Слухай, Томе, кажуть, що якось біля будинку Джонні Міллера вив собака-волоцюга саме опівночі вже два тижні тому. І дрімлюга сіла на ганку в нього й співала того вечора, але й досі ніхто в будинку не вмер.

— Так, я знаю. Ну й що, коли не вмер? Адже Гресі Міллер тієї ж суботи впала в комин і дуже попеклася.

— Так, але вона не вмерла. І не тільки не вмерла, а навпаки, їй краще.

— Гаразд, почекай і побачиш, що буде. Пропаща вона людина, так само, як і Меф Поттер. Так кажуть негри, а вони вже все знають про такі речі, Геку.

І хлопчики розійшлися в задумі.

Коли Том увіз у вікно своєї спальні, ніч уже давно минула. Він обережно роздягнувся й ліг, радіючи, що ніхто не знає про його пригоди. Він не помітив, що Сід, який тихенько хропів, насправді давно вже не спав.

Коли Том прокинувся, Сід пішов. Було вже пізенько. Том

здивувався. Чому його не розбудили, чому не розтермосили, як завжди? Думка ця сповнила його поганими передчуттями. За п'ять хвилин він одягнувся й зійшов униз, хоч почував себе дуже сонним і розбитим.

Усі сиділи ще за столом, хоча сніданок уже закінчився. Ніхто нічого не сказав Томові, не дорікнув йому, але всі уникали його погляду. В кімнаті панувала така урочиста тиша, що винний пополотнів від переляку. Він сів і намагався вдати із себе веселого — даремно! Ніхто навіть не посміхнувся на його жарти, і він теж замовк, почувавши, як туга стиснула йому серце.

Після сніданку тітка відвела Тома вбік, і він повеселішав, сподіваючись, що його тільки відшмагають. Але сталося не так. Тітка почала плакати й скаржитись, як у нього вистачило духу розбити її старе серце, і врешті сказала, що тепер він може робити все, що завгодно: погубити себе, вкрити ганьбою її сиве волосся, загнати її в могилу — однаково виправити його ніяк не можна, вона вже не буде й намагатися.

Це було гірше за тисячу різок, і серце у бідного Тома боліло тепер дужче, ніж тіло. Він теж плакав, благав пробачення, знов і знов обіцяв виправитися і нарешті був відпущений, але відчував, що тітчине пробачення не повне і що колишнього довір'я до нього нема.

Він вийшов з дому, почувавши себе таким нещасним, що навіть не думав про помсту Сідові. Отже, даремно Сід утікав від нього. Похмурий і сумний прийшов Том до школи і разом з Джо Гарпером підставив спину під різки за те, що вчора не з'явився до школи. Кару він приймав з виглядом людини, душа якої пригнічена більшим горем, тому вона байдужа до таких дрібниць. Потім він сів на своє місце, поклав руки на парту, а голову на руки й дивився в стіну кам'яним поглядом, в якому світилося страждання, що досягло крайньої межі. Під ліктем він відчув щось тверде. Трохи згодом він перемінив позу, зітхнув, узяв цю річ. Вона була загорнута в папір. Він розгорнув її. Глибоке, протяжне, важке зітхання вирвалося в нього з грудей, а серце розбилося. То була його мідна кулька!

Розділ одинадцятий

ТОМА МУЧИТЬ СОВІСТЬ

Години о дванадцятій дня по всьому містечку прокотилася жахлива звістка. Не треба було й телеграфа, про який за тих часів і не мріяли, — звістка переходила з уст в уста, від сусіда до сусіда, від будинку до будинку майже з телеграфною швидкістю. Певна річ, учитель відпустив учнів додому, все місто здивувалось би, якби вчитель не здогадався вчинити так.

Біля вбитого знайшли закривавленого ножа, і хтось сказав, що

пе ніж Мефа Поттера. Говорили також, що вночі, годині о другій, один запізнілий перехожий, повертаючись додому, бачив, як Поттер вмивався в струмку, і що Поттер, побачивши його, тут же втік,— обставина підозріла, особливо вмивання: Поттер не любив умиватися. Кажали також, що поліція винищпорила все місто, розшукуючи вбивцю (обивателі не люблять морочитися з доказами й негайно проголошують вирок), але ніде не могли його знайти, в усіх напрямках розіслали вершників, і шериф певний, що злочинця спіймають до вечора.

Все місто зібралось на цвинтарі. Том забув про своє розбите серце і прийшов до розкопаної могили не тому, що йому цього хотілося,— він волів би бути за тисячу миль звідси,— але його тягла туди незрозуміла сила. Прийшовши на це жахливе місце, він протиснувся наперед і знову побачив похмуру картину. Йому здавалося, що відтоді, як він був тут, минула ціла вічність. Хтось ущипнув його за руку. Він обернувся й побачив Гекльберрі! Обидва тут же стали дивитися в різні боки, запитуючи себе, чи не помитив хто чогось особливого в їхніх поглядах, але увага всіх була прикута до жахливого видовища.

— Бідолаха! Бідолашний хлопець! Це наука крадіям трупів! Мефа Поттера повісять, коли спіймають! — гомоніли навкруги.

А священник висловився так:

— Тут перст божий! Тут воля господня!

Раптом Том затремтів від голови до ніг, бо неподалік побачив незворушне обличчя індіанця Джо. Цієї миті юрба завирувала. Пролунали голоси:

— Ось він, ось він! Сам іде!

— Хто, хто? — заволали двадцять голосів.

— Меф Поттер!

— Дивіться, він зупинився. Тепер повертається. Тримайте його, щоб не втік!

Люди, що сиділи на деревах над головою Тома, гукнули, що Меф Поттер і не думає тікати,— він тільки збентежений і не знає, що робити.

— Нечувана зухвалість! — сказав хтось із присутніх.— Прийшов спокійно подивитися на діло рук своїх... Не сподівався, що тут люди.

Юрба розступилася, до могили поважно підійшов шериф, ведучи Поттера за руку. У нещасного було сіре обличчя, а в очах застиг жах. Зупинившись перед убитим, він затремтів, мов у пропасниці, закрився руками й заплакав.

— Це не я, друзі мої,— схлипував він,— слово честі даю вам, не я.

— Хто ж тебе обвинувачує? — гримнув чийсь голос, наче постріл у ціль. Поттер підвів голову й оглянувся з гіркою безнадією в очах. Він побачив індіанця Джо й вигукнув:

— О Джо! Ти обіцяв мені, що ніколи...

— Це ваш? — шериф підніс до самого його обличчя ножа.

Поттер упав би, якби його не підтримали й не посадили тигенко на землю. Він обізвався:

— Щось підказувало мені, коли я не вернусь і не знайду...— він здригнувся, приречено махнув рукою й мовив:— Скажи їм, Джо, скажи їм! Тепер уже байдуже...

Гекльберрі й Том оніміли, вирячивши очі, коли цей нахабний брехун, нітрохи не соромлячись, заходився розповідати вигадану ним сцену вбивства. Хлопці щохвилини чекали, що ось-ось з ясного неба впаде грім на голову вбивці: вони дивувалися, чому божа кара забарилася. А коли він закінчив і все-таки стояв живий-здоровий, їхній слабкий намір порушити присягу і врятувати життя невинно обвинувачуваного Поттера зовсім пропав: очевидно, цей мерзотник Джо продався дияволу, а сперечатися з дияволом небезпечно.

Хтось спитав Поттера:

— Чому ти не втік? Навіщо прийшов сюди?

— Я не міг інакше... я не міг! — простогнав Поттер.— Я хотів тікати, але ноги самі принесли мене сюди! — і він знову заривав.

За кілька хвилин на допиті індіанець Джо так само спокійно повторив свої свідчення під присягою. Хлопці, бачачи, що грім небесний так і не побив його, остаточно переконалися, що Джо продався дияволу. Він став для них найцікавішою, хоч і найжахливішою істотою, яку вони бачили коли-небудь. Том і Гек не могли відвести від нього своїх зачарованих очей. Потайки хлопці вирішили стежити за ним уночі, коли трапиться нагода, сподіваючись як-небудь побачити його жахливого хазяїна.

Індіанець Джо допоміг підняти з землі тіло вбитого й покласти на віз. Натовпцом прокотився трепет: усі почали шепотіти, що саме цієї хвилини з рани просочилася кров. Хлопці подумали, що дя щаслива випадковість викаже юрбі справжнього вбивцю, але їм довелось розчаруватись, бо багато з присутніх казали:

— Коли це сталось, Меф Поттер стояв за три кроки від убитого.

Жахлива таємниця й докори сумління цілий тиждень потім не давали Томові спати вночі. Якось за сніданком Сід сказав:

— Томе, ти так крутишся й так багато говориш уві сні, що не можна заснути вночі... я половину ночі не спав.

Том пополотнів і опустил очі.

— Це погана ознака,— серйозно сказала тітка Поллі.— Що в тебе на думці, Томе?

— Нічого! Нічого!

Але руки в хлопця тремтіли так, що він розлив каву.

— І весь час верзеш такі дурниці,— вів далі Сід.— Вчора вночі ти, наприклад, говориш: «Кров, кров, ось що це таке!» І так без кінця. А ще ти казав: «Не мучте мене — я скажу!» Що ти скажеш? Що таке ти скажеш?

Усе попливло перед Томом. Важко сказати, що могло б стати-

ся, але, на щастя, цієї хвилини тривога зникла з обличчя тітки Поллі, і вона, сама того не відаючи, допомогла Томові:

— Ох! Це все те жахливе вбивство. Мені самій воно сниться мало не щочоді. Іноді навіть сниться, що вбивця — це я.

Мері сказала, що й з нею буває таке саме. Сід начебто задовольнився цим поясненням.

Том заквапився піти геть. Після цього він протягом тижня скаржився, що в нього болять зуби, і на ніч перев'язував собі щелепи хусткою. Він не знав, що Сід навмисне ночами не спав, частенько ослабляв його пов'язку і, спершись на лікті, прислухався до його слів, а потім знову поправляв хустку.

Помалу Том заспокоївся, зубний біль йому набрид, і він забув про свою вигадку. Коли Сідові й справді пощастило довідатися щось із невиразного Томового бурмотіння, то він, у всякому разі, тримав це при собі.

Томові здавалося, що його товариші ніколи не обличать розслідувати, чому здихають кішки. Ці розваги весь час нагадували Томові про страшну подію. Сід помітив, що Том ніколи не був слідчим на цих допитах, хоч досі дуже любив верховодити в усіх нових іграх; Сід помітив також, що Том ухиляється від ролі свідка — і це теж було дивно; він зауважив також, що Том взагалі виявляв огиду до таких ігор і завжди, коли міг, уникав їх. Сід дивувався, але нічого не казав. А втім, такі ігри нарешті вийшли з моди й перестали турбувати Томове сумління.

Тепер мало не щодня Том приходив до невеличкого гратчастого віконечка в'язниці й передавав «убивці» всякі смачні речі, які вдавалося роздобути. За в'язницю правила невеличка цегляна будівля на болоті край містечка. Вартового при ній не було; та не часто там з'являлися й в'язні. Ці подарунки дуже заспокоювали совість Тома.

Мешканцям містечка дуже кортіло покарати метиса Джо за крадіжку трупів, вимазати його смолою, обкачати в пір'ї й вигнати з містечка верхи на жердині. Але він наганяв такий страх, що ніхто не наважувався почати перший. На обох допитах метис починав свою розповідь з бійки, не згадуючи про викрадення трупа; тому визнано було за краще поки що не притягати його до суду.

Розділ дванадцятий

КІТ І ЛІКИ

У Тома з'явилися нові турботи. Беккі Течер перестала ходити до школи. Том кілька днів боровся зі своєю гордістю й намагався викинути Беккі з голови, але це йому не вдавалося. Він почав ночами блукати навколо її будинку й почував себе геть нещасним. Вона була хвора. Що, коли вона помре? Ця думка гнітила його. Том не цікавився більше ні війною, ні навіть піратством. Усі ча-

ри життя зникли, лишився тільки сум. Він закинув навіть свій обруч та палицю: вони більше не розважали його.

Тітка стурбувалася й почала лікувати його, перебираючи всі можливі засоби. Вона була з тих людей, які захоплюються патентованими ліками і всіма новими лікувальними методами. Тітка невтомно проводила різні медичні досліді. Коли з'являлися нові ліки, їй кортіло випробувати новину — не на собі, бо вона ніколи не хворіла, але на першому-ліпшому, хто траплявся під руку.

Саме на той час ставало модним лікування водою, і пригнічений стан Тома був саме до речі. Тітка Поллі вдосвіта піднімала хлопця з постелі, вела його в хлів, там обливала холодною водою й терла рушником, ніби скреблом, потім загортала його в мокре простирадло, закутувала ковдрами, щоб він спітнів, і нещасний пітнів доти, поки, як він сам казав, «жовті плями його душі вилазили кризь пори».

Незважаючи на все, хлопець і далі блід, марнів, вигляд у нього був дуже сумний. Тітка додавала гарячі ванни, «сидячі» ванни, душ. Хлопець лишався похмурим, як катафалк. Тітка приєднала до води вівсяну кашу й гірчичники. Крім того, вона щодня напишала його, ніби глечика, силою-силенною ліків.

Поволі Том збайдужів до всіх тортур. Це бентежило стареньку до глибини душі.

Треба було зламати за всяку ціну його байдужість. У цей час тітка вперше почула про нові ліки — «болевгамовувач» — і замовила їх величезну кількість. Покуштувала й зраділа: то був справжній вогонь у рідкому стані! Тітка облишила лікування водою та іншими пігулками й поклала всі надії на нове зілля. Вона дала Томові випити повну чайну ложку і схвильовано стежила за наслідками. Тривога її відразу минула, душа заспокоїлася, бо байдужість була зламана: хлопець не міг би стати жвавішим навіть тоді, аби його посадили на присок.

Том відчув, що пора вже й справді прокинутися. Таке життя цілком відповідало його пригніченому настроєві, але завдавало багато страждань і приносило мало радості. Він став обмірковувати всілякі плани порятунку, і нарешті йому стало на думку вдати, ніби «болевгамовувач» йому дуже сподобався. Хлопець почав так часто просити нову порцію зілля, що, зрештою, надокучив тітці, і вона сказала, щоб він сам приймав ліки й не чіплявся більше до неї. Коли б це був Сід, до її щирої радості не примішувалося б ніякої тривоги, але йшлося про Тома, отже, вона потайки стежила за пляшкою. Вона помітила, що ліків справді менше, але вона й гадки не мала, що хлопець лікував не себе, а щілину в підлозі вітальні.

Якось, коли він лікував у такий спосіб щілину, до нього підійшов тітчин жовтий кіт, замуркотів, жадібно глянув на ложку і попросив, щоб йому теж дали покуштувати. Том сказав:

— Ой Пітере, не проси, якщо тобі не дуже хочеться.

Але Пітер стояв на тому, що йому справді хочеться.

— Дивись, щоб не шкодував потім.

Пітер був переконаний, що помилки тут нема ніякої.

— Ну, якщо ти вже так просиш, я тобі дам, бо я не жадібний. Але коли тобі не сподобається — нарікай сам на себе.

Пітер погодився. Том розтулив йому рота і влив ложку «боле-вгамовувача». Пітер підстрибнув на два ярди в повітря і з бойовим кличем закружляв по кімнаті, натикаючись на меблі, перекидаючи горщики з квітами, і вчинив страшенний розгардіяш. Потім кіт зіп'явся на задні лапи й затанцював на підлозі у шаленому захваті, закинувши голову назад і волаючи на весь будинок про своє невимовне щастя. Далі знову заметушився по кімнаті, розмітаючи все на своєму шляху. Тітка Поллі ввійшла саме тієї хвилини, коли він, перекинувшись кілька разів у повітрі, виконав свій останній номер: вискочив у розчинене вікно, тягнучи за собою ті горщики з квітами, які ще лишилися цілі. Старенька остовпіла, оглядаючи кімнату поверх окулярів, а Том качався по підлозі, задихаючись від сміху.

— Томе! Що з нашим котом?

— Не знаю, тітко,— ледве вимовив Том.

— Зроду нічого подібного не бачила! Чого він збожеволів?

— Слово честі, не знаю, тітко, коти завжди перекидаються, коли радіють.

— Невже?

Щось у її голосі змусило Тома насторожитися.

— Так... тобто, я так думаю.

— Ти думаєш?

— Так, тітко.

Старенька нахилилася. Том зацікавлено й стривожено спостерігав за її рухами. Занадто пізно він здогадався, куди вона гне:

з-під ліжка стирчав доказ вини — чайна ложка. Тітка Поллі витягла її звідти й потрясла в нього над головою. Том здригнувся й похнюпився. Тітка Поллі підняла його з підлоги, як завжди — за вухо, й боляче стукнула по голові наперстком.

— Ну, сер, поясніть, будьте ласкаві, навіщо ви так мучите безсловесну тварину?

— Я пожалів його й дав ліки, бо ж у нього нема тітки.

— Нема тітки? Дурню! При чому тут тітка?

— Як-то — при чому? Коли б у нього була тітка, вона попекла б йому тельбухи. Вона випалила б йому всі кишочки без жалю... Вона б не подивилася, що він кіт, а не людина...

Тітка Поллі здригнулася. Її лікування постало перед нею в новому світлі: те, що жорстоке для kota, *могло бути* жорстоким і для хлопця. Старенькій стало соромно, на очах у неї з'явилися сльози. Вона поклала руку небожеві на голову й лагідно проказала:

— Я ж думала зробити краще, Томе. І це пішло тобі на користь.

Том серйозно глянув їй в обличчя. Тільки куточки його рота ледь-ледь здригалися від прихованої усмішки.

— Я знаю, тітко, що ви хотіли зробити мені добро, але ж і я хотів добра котові. Йому теж було корисно. Я ще ніколи не бачив його в такому веселому...

— Годі, годі, Томе, поки я не розгнівалася знову. Поводься добре, будь розуменький, і тобі не доведеться пити ніяких ліків.

Том прийшов у школу до початку уроків. Усі помітили, що це повторювалося з недавніх пір щодня. Сьогодні, як і завжди останніми днями, замість того, щоб гратися з товаришами, хлопець крутився на шкільному подвір'ї біля воріт. Він відмовився від ігор, сказав, що нездужає. Вигляд у нього й справді був кепський.

Він удавав, що дивиться навкруги, а насправді весь час дивився на дорогу. Поблизу з'явився Джеф Течер, і Том зрадів. Але за хвилину його обличчя знову оповив смуток. У школі Том не відходив від Джефа ні на хвилину і всіляко намагався повернути його на розмову про сестру. Але недогадливий хлопець не розумів натяків. Том увесь час чекав і чекав, підбадьорюючись щоразу, коли вдалині з'являлася легенька сукенка, і ненавидів ту, кому вона належала, як тільки переконавався, що то не Беккі. Нарешті сукенки перестали з'являтися, і Том остаточно зажурився. Зажурений увійшов він до порожнього класу й сів на своє місце, щоб мріяти і страждати. У цей час біля воріт майнула ще одна сукенка, і в Тома тельнювало серце. Мить — і він уже на подвір'ї, лютуючи, немов індіанець, він кричав, реготав, ганявся за товари-

пами, стрибав через паркан, ризикуючи скрутити собі шию, ходив на голові — одне слово, робив усілякі геройські подвиги та весь час при цьому поглядав, чи бачить його Беккі Течер. Але вона, здавалося, нічого не помічала й навіть не дивилася на нього. Невже вона не бачить його? Том переніс арену своїх подвигів ближче до неї. З галасливим покликом він гасав навколо дівчинки, зірвав з когось бриля й закинув його на дах, вдерся в юрбу школярів, розкидав їх у різні боки і розтягнувся на землі перед самим носом у Беккі, мало не збивши її з ніг. Вона відвернулася, задержала носа й сказала:

— Пхі! Деякі люди гадають, що вони дуже гарні... і завжди деруть кирпу...

У Тома запалали щоки. Він підвівся і, сумний, знищений, відійшов убік.

Розділ тринадцятий

ЗГРЯЯ ПІРАТІВ ПІДНИМАЄ ВІТРИЛА

У Тома на душі стало тоскно. Він був здатний на все. Хлопець говорив собі, що він самотній, усіма забутий, що ніхто в світі не любить його... Згодом, коли люди довідаються, до чого вони його довели, може, й пошкодують за ним. Він намагався бути добрим, гарним, але вони йому не хотіли допомогти. Коли вже їм треба неодмінно спекатися його, то що ж? Він піде, і хай лають його, скільки завгодно. Чому й не ляяти? Хіба самотній, усіма забутий хлопець має право скаржитися? Так, його змусили стати злочинцем... Вибору нема...

З такими думками він дійшов до кінця луку, і тут до нього долинув шкільний дзвінок, який скликав учнів на післяобідні уроки. Том заплакав, подумавши, що ніколи-ніколи більше не почує цього добре знайомого дзвінка. Примиритися з цим дуже важко, але що робити? Коли його відштовхують, кидають напризволяще, треба скоритися, але він прощає їм.

Том заплакав ще гіркіше.

Саме цієї хвилини він зустрів свого найкращого товариша, Джо Гарпера. У того теж був похмурий настрій, і в душі, очевидно, визрів великий гіркий задум. Без сумніву, вони являли собою «дві душі з одною думкою». Том витер очі рукавом і повідомив товаришеві про свій намір іти з дому, де з ним так погано поводитися і де він ні в кого не зустрічає співчуття, — піти й ніколи не повернутися. Наприкінці він висловив сподіванку, що Джо не забуде його.

Але тут виявилось, що Джо й сам хотів просити про те саме Тома, задля цього й шукав його. Мати відшмагала Джо, бо він будімото випив вершки, яких він ніколи навіть не куштував і нічого не знає про них. Очевидно, син їй набрид, ну, і вона хоче

позбутися його. Коли так, то йому лишається тільки виконати її бажання: після цього вона буде щаслива й ніколи не пошкодує, що вигнала свого бідолашного хлопця в холодний бездушний світ, аби він страждав і вмер.

Обидва хлопці зажурено рушили далі. Вони умовилися стояти один за одного, як брати, й ніколи не розлучатися, поки смерть не визволить їх обох від страждань. Потім вони заходилися викладати свої плани. Джо хотів піти в пустельники, жити в печері, їсти сухарі і померти від холоду, злиднів та горя. Але, послухавши Тома, він визнав, що злочинне життя має свої переваги, й погодився стати піратом.

За три милі від Санкт-Петербурга, там, де річка Міссісіпі досягає більше ніж миль завширшки, є довгий, вузький лісистий острів з піщаною мілиною біля верхів'я — чудове місце для розбійників. Острів безлюдний і лежить ближче до того берега, що заріс густим, майже незайманим лісом, де теж не було жодної людини. Отже, хлопці вирішили на цьому Джексоновому острові зробити свій табір. Їм і на думку не спало спитати себе, хто стане жертвами їхніх піратських наскоків. Потім вони розшукали Гекльберрі Фінна, і той охоче приєднався до них: Геккові було однаково, якою дорогою йти, він до цього зовсім байдужий. Вони розійшлися, домовившись зустрітися на березі річки за дві милі вгору від містечка у свій улюблений час, тобто опівночі. Там стояв невеличкий дерев'яний пліт, який вони вирішили захопити. Кожен мав узяти з собою вудочки й гачки, а також їжу, на яку їм пощастить розжитися, — за змогою найзагадковішим і найтаємничішим способом, як і личить розбійникам. Ще до вечора кожен із них встиг поширити серед товаришів звістку, що незабаром у містечку «щось почують». Усіх, кому було дано цей туманний натяк, просили «тримати язика за зубами й чекати».

Десь опівночі Том з'явився з великим шматком вареної шинки, ще з якимись харчами й причаївся в густих кущах на невисокій кручі біля самого берега. З кручі було видно місце, де вони мали зустрітися. Ніч видалася зоряна й тиха. Могутня річка лежала внизу, мов сонний океан. Том прислухався — анітелень. Тоді він тихо свиснув. Знизу йому відповіли свистом. Потім хтось неголосно спитав:

— Хто йде?

— Том Сойер. Чорний Месник Іспанських морів. Назвіть ваші імена!

— Гек Фінн — Кривава Рука і Джо Гарпер — Гроза Океанів. Том запозичив ці прізвиська зі своїх улюблених книжок.

— Гаразд. Скажіть пароль!

Два хрипкі голоси одночасно прошепотіли в нічній темряві жахливе слово:

— *Кров!*

Том шпурнув згори свою шинку й скотився сам слідом за нею, подряпавши при цьому шкіру й порвавши одяг. З кручі можна

було зійти на берег чудовою, зручною стежкою, але цій стежці бракувало тих небезпек, які так цінують пірати.

Гроза Океанів теж роздобув чималий шмат свинини і ледведотяг його до місця, Фінн — Кривава Рука — поцупив десь казанок і цілу папушу напівсирого тютюнового листу, а також кілька стеблин маїсу, щоб замінити ними люльки, хоча, крім нього, жоден з піратів не курив і не жував тютюну. Чорний Месник Іспанських морів оголосив, що нічого й думати вирушати в дорогу без вогню. Це була слухна думка: сірники за тих часів мало хто знав. Кроків за сто вище по річці хлопці побачили вогонь, що жеврів на великому плоту, підкralися до нього й потягли головешку. З цього вони зробили собі цілу пригоду: щохвилини казали «тс-с!» і прикладали пальці до губ, закликаючи мовчати, хапалися руками за уявні держакки кинджалів і зловісним шепотом наказували один

одному, якщо тільки «ворог» ворухнеться, «встромити йому кинджал по самий держак», бо «мертвий не викаже». Хлопці чудово знали, що плотарі пішли до містечка і або сплять, або пиячать, та все-таки їм не було б ніякого виправдання, коли б вони поводитися не так, як належить піратам.

Потім вони рушили в дорогу. Том керував, Гек веслував на кормі, Джо — на носі. Том стояв посередині корабля і, сердито нахмуривши брови, схрестивши руки, командував низьким суворим голосом:

— Вгору проти вітру!.. За вітром!

— Єсть, сер!

— Тримати прямо, пря-мо!

— Слухаю, сер!

— Підняти вітрила!

— Слухаю, сер!

Тому що пліт спокійно й рівно плив посередині річки, всі ці накази віддавалися про людське око і нічого, власне, не означали.

— На яких вітрилах іде судно?

— На нижніх марселях і бом-квіверах, сер!

— Підняти бом-брамселі! Мерщій! Півдюжини молодців на форстень-стакселі. Швидше!

— Слухаю, сер!

— Розпустити грот-брамсель! Швидше! Швидше!

— Слухаю, сер!

— Покласти стерно під вітер! Ліво на борт! Пильнуй, щоб зустріти ворога! Стерно ліво на борт! Гей, молодці! Налягай дружніше! Повний вперед!

— Слухаю, сер!

Пліт виплив на середину річки, хлопці скерували його за течією й поклали весла. Вода в річці стояла невисоко, тому течія була не дуже швидка: дві або три милі на годину. За хвилин сорок хлопці не перекинулися жодним словом. Пліт плив повз їхнє тепер таке далеке містечко. Воно мирно спало, тільки де-не-де мерехтіли, відбиваючись у воді, вогники. Всі жителі містечка спали, не підозрюючи, яка велика подія відбувається саме в цей час. Чорний Месник Іспанських морів усе ще стояв посередині плота, дивлячись «востаннє» на те місце, де колись він зазнав стільки радощів, а потім чимало мук. Йому дуже хотілося, щоб вона побачила його тепер, як він пливе крізь бурхливе море і безстрашно зустрічає біду та смерть, ідучи назустріч загибелі з похмурою усмішкою на устах. Маленьке зусилля фантазії — і Джексонов острів відсунувся в безкраю далечінь. І Том з розбитим серцем, але задоволений, «востаннє» глянув на містечко. Решта піратів теж прощалися з рідними місцями «востаннє», так що їх мало не пронесло повз острів. Але вони вчасно помітили небезпеку й відвернули її. Десь коло другої години ночі пліт сів на піщану мілину кроків за двісті від того місця, де вони вирішили розташу-

ватися, і їм довелось довго брѳохатися туди й сюди по коліна в воді, поки вони не перенесли на берег усі пожитки. Між іншим, вони забрали з плота старе вітрило й поставила його в лісі між кущами в вигляді намету, прикривши харчі, але самі вирішили спати просто неба — в гарну погоду — як і личить розбійникам.

Вони розпалили вогонь біля поваленого дерева в темній гушчавині кроків за двадцять від узлісся, підсмажили собі на сковороді трохи свинини на вечерю і з'їли половину всього припасу кукурудзяних коржів. Ах, яке це велике щастя вечеряти на волі, в незайманому лісі, на недослідженому й незаселеному острові, далеко від людських помешкань! Ніколи вони не повернуться до цивілізованого життя. Вогонь, що здіймався до неба, освітлював їхні обличчя й кидав червонуваті відблиски на товсті дерева, що бовваніли в темряві, на блискучу зелень, на гірлянди дикого винограду. Коли з'їли останній шматок м'яса й останні кукурудзяні коржі, хлопці в доброму гуморі простяглися на траві. Правда, вони могли б знайти прохолодніше місце, та лежати біля вогнища в лісі — це така розкіш!

— Ну, хіба не славно? — вигукнув Джо.

— Чудово! — обізвався Том. — Що зараз сказали б інші хлопці, аби побачили нас?

— Що? Та вони померли б від заздрощів. Правда, Геку?

— Авжеж! — відказав Гекльберрі. — Не знаю, як хто, а я задоволений. Нічого кращого мені й не треба. Не щодня я наїдаюся досхочу, крім того, сюди ніхто не прийде й не вижене мене втришя ні з того ні з сього. І не вилає останніми словами.

— Це якраз для мене життя, — заявив Том. — Не треба вставати рано-вранці, не треба ходити до школи, не треба вмиватися та робити всілякі інші дурниці... Ти бачиш, Джо, що піратові не треба нічого робити, коли він на березі. А пустельник повинен весь час молитися. І живе він сам-один, без товариства.

— Воно-то так, — сказав Джо. — Я раніше не подумав про це як слід. А тепер, коли спробував, то бачу, що бути піратом куди веселіше.

— Бачиш, — вів далі Том, — тепер пустельники не в такій пошані, як за старих часів, а пірата завжди всі поважають. Пустельники мусять носити волосяницю, посипати голову попелом, спати на голому камені, стояти під дощем і...

— А нащо вони носять волосяницю й посипають голову попелом? — перебив його Гек.

— Не знаю... Але так треба. Пустельники так завжди роблять. І тобі це треба було б робити, коли б ти пішов у пустельники.

— Е, ні, дзуськи! — сказав Гек.

— А що б ти робив?

— Не знаю. Сказав би: не хочу — і край.

— Ні, Геку, довелось би робити. Таке правило. І як би ти порушив його?

— А я втік би, от і все.

— І був би не пустельник, а йолоп. Осоромився б на все своє життя.

Кривава Рука нічого не відповів, бо заходився коло іншої справи. Він видовбав з кукурудзяного качана люльку, припасував до неї стеблину, набив тютюном, приклав жарину й випустив хмару пахучого диму; він був у цілковитому захопленні. Інші пірати йому заздрили й потай вирішили невдовзі засвоїти цю чудову ваду. Гек знову сказав Томові:

— Що пірати роблять?

— О, вони живуть дуже весело: беруть у полон кораблі, палять їх, забирають золото й закопують у землю на своєму острові в якомусь страшному місці, де його вартують привиди, відьми й усяка нечисть. А матросів та пасажирів вони вбивають і викидають за борт.

— А жінок завозять до себе на острів, — встряв Джо, — жінок вони не вбивають.

— Так, — підтримав Том, — жінок не вбивають, бо пірати — благородні люди. До того ж, жінки завжди красуні.

— А який вони розкішний одяг носять! О, весь у золоті, в сріблї, в діамантах, — захоплено вигукнув Джо.

— Хто? — спитав Гек.

— Та пірати ж.

Гек Фінн безнадійно оглянув свій одяг.

— Здається, я одягнений не по-піратському, — сумно сказав він. — Але ж у мене іншого одягу нема.

Хлопці втішили його, що скоро в нього буде прегарний костюм: тільки вони почнуть свої наскоки, у них буде й золото, й одяг, і все. А для початку згодиться і його лахміття, хоча, звичайно,

багаті пірати, перш ніж почати свої пригоди, запасуються відповідним одягом.

Розмова поволі закінчилася: у маленьких утікачів склеплялися очі. Люлька вислизнула з пальців Кривавої Руки, і він заснув сном стомленого праведника. Гроза Океанів і Чорний Месник Іспанських морів заснули не так скоро. Вони помолилися лежачи й мовчки, бо нікому було примусити їх стати на коліна й прочитати молитву вголос; насправді вони думали зовсім не молитись, але побоялися, щоб їх часом не побило громом з неба. Невдовзі вони почали засипати, але тут з'явилася непрохана невідчепна гостя, яка зветься совість. Вони почали невизразно розуміти, що вчинили погано, втікши з дому, потім згадали про вкрадене м'ясо — і тут почалися справжні муки. Хлопці намагалися заспокоїти совість, нагадуючи їй, що вони й раніше десятки разів тягали з комори то солодкі пиріжки, то яблука, але совість вважала ці докази слабкими й не хотіла замовкнути. Нарешті вони переконалися, що взяти пиріг або яблуко — це означає «поцупити», а взяти чужу шинку, чужу свинину чи інші чужі їстівні припаси — це вже «вкрати», а проти цього є заповідь у біблії.

Тому хлопці в душі вирішили, що поки вони залишаться піратами, не заплямують себе таким злочином, як крадіжка. На цій умові совість згодилася на замирення, і наші пірати спокійно заснули.

Розділ чотирнадцятий

ТАБІР ЩАСЛИВИХ РОЗБІЙНИКІВ

Прокинувшись уранці, Том довго не міг збагнути, де він.

Він сів, протер очі, оглянувся довкола й аж тоді отямився. Був холодний сірий світанок. Глибока тиша лісу сповнена чарівним почуттям миру й спокою. Жоден листок не ворухився, жоден звук не порушував роздумів Природи. Мов намісто, сяяли краплини роси на листі й траві. Білий шар попелу лежав на багатті, а синя цівка диму здіймалася просто над ним. Джо та Гек ще спали.

Ось далеко в лісі крикнула якась пташка, інша відповіла їй; десь застукотів дятел. У міру того, як світлішала холодна сіра мла, звуки наростали й множилися, — скрізь пробуджувалося життя. Чудеса природи, яка скидала з себе сон і бралася до роботи, розгорталася перед очима задуманого хлопця.

Маленька зелена гусениця везла на собі зарошеного листочка. Час од часу вона піднімала над листком дві третини свого тіла, ніби принюхуючись, а потім повзла далі. «Бере мірку, зовсім як кравець», — подумав Том. Коли гусениця доповзла до Тома, хлопець аж прикипів до місця, і в його душі то зростала сподіванка, то падала, залежно від того, чи наближалася гусениця до нього,

чи збиралася просуватися іншим шляхом. І коли, нарешті, гусениця зупинилася на хвилину подумати, піднявши вгору вигнуте гачком тіло, а потім рішуче переповзла на Томову ногу й заходилася гуляти по ній, його серце сповнилося радістю, бо це означало, що в нього буде новий костюм,— без сумніву, пишний, піратський.

Раптом звідкись з'явилася ціла процесія мурашок, і всі вони заходилися працювати, одна хоробро накинулася на мертвого павука і, хоч той був у п'ятеро більший за неї, потягла його на стовбур дерева.

Сонечко, все в цяточках, видерлося на запаморочливу височінь трав'яної стеблинки. Том нахилився до нього й сказав:

Сонечку, сонечку, додому лети —
Твоя хата горить, твої діти самі.

Сонечко послухало, негайно знялося й полетіло рятувати своїх діток. Це не здивувало хлопця: він давно знав про легковірність сонечка і вже багато разів обдурював його, користуючись його довірливістю.

Потім з'явився великий жук, важко пересуваючи своє кругле тіло. Том торкнув його пальцем, щоб побачити, як він притисне лапки й прикинеться мертвим.

Птахи тим часом зняли страшенний галас. Насмішничок-дрізд сів на дереві над самісінькою головою Тома і з великим задоволенням почав передражнювати своїх сусідів. Криклива сойка, мов блакитний вогник, майнула в повітрі й сіла на гілку дерева за два кроки від хлопця, схилила голівку набік і з жадібною цікавістю дивилася на прибуду. Сіра білка й інша якась тварина, більша, лисячої породи, швидко пробігли одна за одною. Вони час від часу зупинялися, сідали на задні лапки, щоб глянути на нежданих гостей і потім поговорити про них, бо дикі звірки, очевидно, ніколи раніше не бачили людей і не знали, боятися їх чи ні. Тепер уже вся природа прокинулася і заворушилася. Довгі стріли сонячного проміння тут і там пронизали рясне листя. Кілька метеликів з'явилось у повітрі.

Том розбудив інших піратів, і за дві хвилини вони, зовсім голі, з вереском бігали один за одним по білій піщаній обміліні. Їх геть не вабило в містечко, що спало оддалік за могутньою пустелею вод. Уночі прибережна течія чи непокірні хвилі річки віднесли їхній пліт, але хлопці навіть раділи з цього: між ними й цивілізованим світом спалено останній міст.

Вони повернулися до табору навдивовижу свіжі, щасливі й страшенно голодні. Незабаром їхнє похідне вогнище запалало знову. Гек знайшов неподалік джерело чистої холодної води, хлопці зробили собі «склянки» з широкого дубового та горіхового листу й вирішили, що вода, підсолоджена чарами дикого лісу, непогано замінює їм каву. Джо нарізував шинку на сніданок, але Том і Гек попросили його трохи почекати: вони знайшли на березі затишне місце й закинули вудочки. Здобич не забарилася. У Джо ще не ввірвався терпець, як вони повернулися, тягнучи чудового коропа, двох окунів, маленького сома, — словом, харчів досить, щоб нагодувати цілу родину. Вони засмажили рибу разом з шинкою і були вражені: ніколи ще риба не здавалася їм такою смачною. Хлопці не знали, що річкову рибу найкраще смажити, як тільки її вловили, і не думали про те, якою прекрасною приправою до їжі є сон на свіжому повітрі, біганина, купання, а головне — голод.

Поснідавши, вони лягли в холодку, поки Гек курив свою люльку, а потім вирушили всі разом у ліс на розвідку. Вони весело йшли, перестрибуючи через гнилі пеньки, продираючись крізь кущі, між деревами, знизу вгору оповитими повзучим диким виноградом. Час од часу вони натрапляли на чудові галявини, встелені килимом трави і прикрашені квітами, наче коштовним камінням.

По дорозі багато що викликало в них радість, але нічого дивовижного вони не знайшли. Хлопці довідалися, що острів завдовжки милі зо три та чверть милі завширшки і що від найближчого берега його відокремлює вузька протока завширшки якихось двісті ярдів — не більше. Купалися вони мало не щогодини, тому повернулися до табору вже надвечір. Пірати були дуже голодні і не стали знову ловити рибу, але чудово пообідали холодною шинкою, потім знову лягли в холодку побалакати. Однак розмова незабаром почала уриватися, а далі й зовсім завмерла. Тиша й урочистість лісу, відчуття самотності почали справляти своє враження й на хлопців. Вони замислились. Невиразна туга закралася в їхні душі, — це була туга за рідною домівкою. Навіть Фінн — Кривава Рука — і той став мріяти про знайомі ганки й порожні діжки. Але кожний соромився своєї слабкодухості, ні в кого не вистачало відваги висловити вголос свою думку.

Уже деякі хлопці чули здалеку якийсь особливий звук, але не помічали його, — так ми іноді не помічаємо цокання годинника. А таємничий звук помалу ставав голоснішим, і не зауважити його не можна було. Хлопці перезирнулися й прислухались. Настала

довга мовчанка, глибока, нічим не порушувана. Потім здала долинуло глухе й сумне «бум!».

— Що це таке? — ледве чутно спитав Джо.

— Не знаю, — пошепки відповів Том.

— Це не грім, — перелякано сказав Гекльберрі, — бо грім...

— Замовкніть! — гукнув Том. — І слухайте!

Вони почекали хвилину, що здалася їм вічністю, а потім урочисту тишу знову порушило глухе «бум!».

— Ходім подивимось.

Всі троє підхопилися й побігли до берега, звідки видно було

містечко. Розсунувши кущі, вони почали вдивлятися вдалину. Серединою річки, на милю нижче від Санкт-Петербурга, плів невеличкий пароплав, який звичайно перевозив пасажирів з одного берега на другий. На його палубі юрилося багато народу, а довкола нього снувало безліч човнів, проте хлопці не могли зрозуміти, що робили люди в човнах і на пароплаві.

Раптом над бортом пароплава виріс стовп білого диму, миттю перетворився в цілу хмару, і потужний звук знову долинув до наших піратів.

— Тепер я знаю, в чім річ! — вигукнув Том. — Хтось утопився!

— Авжеж, — підтримав його Гек. — Те саме було минулого літа, коли потонув Біл Тернер. Тоді теж стріляли з гармати над

водою — від цього утоплені випливають нагору. А ще беруть хліб, кладуть у нього живе срібло й пускають на воду: де лежить утоплений, там хліб і зупиниться.

— Так, я чув про це, — сказав Джо. — Хотів би тільки знати, чого це хліб зупиняється?

— О, тут справа не в хлібі, — сказав Том. — По-моєму, все залежить від того, які слова кажуть при тому, коли пускають його на воду.

— Нічого не кажуть, — заперечив Гек. — Я сам бачив: не кажуть нічого.

— Дивно! — відказав Том. — А може, вони говорять пошепки... про себе — так, щоб ніхто не чув. Безперечно, так! Про це можна було б відразу здогадатися.

Хлопці погодилися, що Том має слухність, бо важко припустити, аби якийсь простий, зовсім не вчений шматок хліба міг діяти так розважливо в такій відповідальній справі.

— Дідько його бери! Хотілося б мені бути зараз там! — вигукнув Джо.

— Мені теж, — обізвався Гек. — Страх, як хочеться знати, хто це там утопився.

Хлопці дивилися вдалечинь і прислухалися. Раптом у голові в Тома майнула думка, і він сказав:

— Хлопці! Я знаю, хто потонув! Це ми!

Вони миттю відчували себе героями. Яка радість, яке щастя! Їх шукають, за ними плачуть, ніби за померлими; через них серця крає горе, через них сльози ллються. Люди згадують про те, що вони жорстоко ставилися до цих бідолашних хлопців, тепер совість мучить людей; а головне — ото чудесно — про них говорить усе місто, їхній славі заздрають усі хлопці. Це найкраще! Заради цього варто було стати піратом!

Смеркало. Пароплав заходився коло своєї повсякденної роботи, зникли й човни. Пірати повернулися до табору. Вони неймовірно раділи, пишалися з почесної слави, яка їм випала. Їм було приємно, що вони завдали всьому місту стільки турбот.

Хлопці наловили риби, зварили вечерю й з'їли її, а потім почали міркувати, що тепер говорять і думають про них у містечку; при цьому вони малювали собі такі картини загального горя, на які їм дуже приємно було дивитися. Та коли вечірня тінь оповила їх, вони помалу перестали розмовляти й сиділи, журно дивлячись на вогонь, а думки їхні, очевидно, блукали далеко. Недавній запал угамувався. Том та Джо не могли не пригадати деяких близьких їм людей, яких навряд чи розвеселила така забавка. З'явилися сумніви. В обох на душі було неспокойно, обидва відчували себе нещасними й кілька разів мимоволі зітхали. Джо навіть насмівився спитати в товаришів, як вони поставляться до думки повернутися в цивілізований світ, — звичайно, не зараз, а...

Том почав кепкувати з нього. Гек, як людина бездомна, приєднався до Тома, і бідолашний Джо поспішив запевнити, що він

пожартував. Джо був радий, коли йому пробачили, тільки ледь запідозрили, що він слабкодух і нудьгує за домівкою. Цього разу бунт був придушений у зародку.

Стемніло. Гек почав дрімати й невдовзі захропів, за ним і Джо. Том деякий час лежав нерухомо, спираючись на лікоть і пильно вдивляючись в обличчя товаришів. Потім обережно звівся навколішки й почав шукати щось у траві при непевному світлі вогнища. Він знайшов кілька великих шматків білої кори платана, вибрав з них два. Потім, стоячи на колінах біля вогнища, так-сяк нашкрывав на кожному шматку кілька рядків своєю червоною охрою. Один із них він згорнув трубкою і сховав до кишені, а другий — у капелюх Джо, трохи відсунувши капелюха від власника. Крім того, Том поклав туди кілька речей, дуже цінних для кожного школяра, в тому числі грудку крейди, гумку, три гачки для риби й одну кульку, яку вони називали «справжній кришталь». Потім хлопець обережно, навшпиньки став пробиратися між деревами. Коли ж побачив, що товариші досить далеко й не можуть почути його кроків, то прожогом метнувся до берега.

Розділ п'ятнадцятий

ТОМ НИШКОМ ВІДВІДУЄ ДОМІВКУ

За кілька хвилин Том уже брів по воді, прямуючи до іллінойського берега. Перш ніж вода дійшла до пояса, він минув півдороги, але далі течія заважала йому, і Том сміливо поплив — до протилежного берега лишалася якась сотня ярдів. Він плів проти течії навскіс, але його зносило вниз значно швидше, ніж він сподівався.

Проте хлопець нарешті досяг берега й поплив уздовж нього, відшукав придатне низьке місце, вийшов з води. Торкнувши кишеню куртки, він переконався, що кора ціла, і пішов далі прибережним лісом. З його одягу стікала вода. Уже десь о десятій годині він вибрався з лісу на відкрите місце навпроти містечка й побачив, що біля високого берега під деревами стояв пароплав. Скрізь було тихо, тільки високо в небі переморгувалися зірки. Том нечутно спустився з кручі, пильно вдивляючись довкола, стрибнув у воду, проплив кілька кроків і вліз у прив'язаний до корми пароплава човен. Він ліг на дно під лаву і,

причаївшись, чекав, що буде. Нарешті надтріснуто бамкнув дзвін і чийсь голос звелів: «Відчалюй!» За хвилину ніс човна підкинуло на хвилі, яку збурунив своїм колесом пароплав. Том був щасливий, бо знав, що сьогодні—це останній рейс. Минуло п'ятнадцять-двадцять жахливо довгих хвилин. Колеса пароплава зупинилися. Том виліз із човна і в темряві поплив до берега. Щоб не потрапити на випадкових перехожих, він вийшов на берег кроків на п'ятдесят нижче, ніж йому треба було, і побіг, вибираючи найбезлюдніші вулиці. Незабаром хлопець опинився біля тітчиного паркану на задвірках. Він переліз через паркан і глянув у вікно її кімнати, бо там світилося. У кімнаті про щось гомоніли тітка Поллі, Сід, Мері, й мати Джо Гарпера. Сиділи вони біля ліжка, а ліжко стояло між ними й дверима. Том підійшов до дверей і почав обережно піднімати клямку; потім легенько штовхнув двері; вони рипнули; він натискував далі, здригаючись щоразу, коли чувся скрип; нарешті йому здалося, що він може проповзти навколішки в щілину; він просунув голову й поповз.

— Чого це свічка миготить? — спитала тітка Поллі (Том поповз швидше).— Мабуть, двері відчинилися. Ну, звичайно. Віднедавна тут творяться якісь дивні речі. Піди, Сіде, зачини двері.

Том саме вчасно гайнув під ліжко. Він полежав там, відсапуючись, а потім підповз так близько, що міг би торкнутися тітчиної ноги.

— Отже, я кажу,— вела далі тітка Поллі,— він не поганий, а тільки пустун. Пустун, шибайголова, знаєте. Він був винний не більше, ніж те лоша. А зла ніколи нікому не хотів. І серце в нього добре.

І вона заплакала.

— І мій Джо був такий самий: пустує, дуріє, наче в ньому тисяча бісенят, а добрий, лагідний, кращого й не треба! Господи, прости мені, грішній. Як подумаю тільки, що я його відшмагала за вершки, а й забула, що сама ті вершки вилила, бо вони скисли... Тільки подумати, що ніколи більше не побачу його тут, на цьому світі, ніколи, ніколи! Бідна моя скривджена дитинко!

І місіс Гарпер заридала так, ніби серце в неї от-от розірветься.

— Я сподіваюся, що Томові тепер добре на небі,— сказав Сід.— Але коли б він трохи краще поводився... тут, на землі...

— Сіде! — Том відчув, як запалали тітчині очі, хоч і не міг їх бачити.— Не смій говорити погано про Тома, коли його нема вже живого. Хай бог його судить, а ти не чіпай. Ох, місіс Гарпер, уже й не знаю, як я це переживу. Просто не можу уявити собі, що він мертвий! Він завжди був для мене втіхою, хоч і часто мучив моє старе серце.

— Бог дав, бог і взяв. Нехай благословенне буде ім'я господнє. Але це так важко, так важко! Ще минулої суботи мій Джо підходить до мене, та як бабахне з іграшкового пістолета під самим вухом, а я тієї ж хвилини так його вдарила, що він упав додолу. Не знала я тоді, що він скоро... Ох коли б я знала, я тоді розцілувала й благословила б його!

— Так, так, так! Я чудово розумію ваші почуття, місіс Гарпер, чудово розумію. Учора перед обідом мій Том узяв і напоїв kota «болевамговувачем». Кіт так гасав, що мало не перекинув весь дім. І я, прости мені, господи, стукнула Тома по голові наперстком. Бідний мій хлопчик, бідний хлопчик! Та вже тепер скінчилися всі його муки. І останні його слова, які я почула від нього, були слова докору...

Але ці спогади були занадто важкі для старенької, і вона гірко заплакала. Том і собі схлипнув раз чи другий — більше від жалю до самого себе. Він чув, як плакала Мері, час од часу згадуючи його ласкавим словом. Зрештою, хлопець запишався: ніколи не думав, що він такий чудовий. Але тітчинє горе дуже зворушило його, йому хотілося вилізти з-під ліжка й порадувати її, обняти її. Він полюбляв такі театральні жести. Але Том утримався від спокуси й лежав смирно, прислухаючись до розмови. З окремих речень він довідався, як люди пояснюють собі їхнє зникнення: спершу думали, що вони потонули, купаючись, потім згадали, що нема плота, далі хтось із хлопців пригадав, що Том і Джо обіцяли незабаром чимось здивувати все містечко. Тоді місцеві мудрії, розміркувавши, вирішили, що хлопці попливли плотом і невдовзі знайдуться в найближчому містечку. Але після обіду

пліт знайшли біля берега за п'ять-шість миль нижче від містечка, і всі сподіванки зникли. Хлопці напевне потонули, бо ще до вечора, коли б не раніше, голод пригнав би їх додому. А тіла їхні не знайшли тому, що катастрофа, як гадали, сталася посередині річки, — інакше хлопці дісталися б до берега, бо всі троє плавали прекрасно. Сьогодні середа. Якщо до неділі тіл не знайдуть, отже, ніякої надії вже нема, і панахида по хлопцях відбудеться в неділю вранці. Том затремтів.

Місіс Гарпер, схлипуючи, попрощалася з усіма й пішла вже до дверей. Але тут обидві осиротілі жінки під впливом жалю ки-

нулися одна одній в обійми і, перше ніж розійтися, поплакали всмак. Тітка Поллі дуже ніжно поцілувала на ніч Сіда й Мері. Сід схлипнув, а Мері пішла вся в сльозах.

Потім тітка Поллі стала на коліна й почала молитися за Тома так пристрасно, так ніжно, з такою безмежною любов'ю в тремтучому старечому голосі, що Том під ліжком заливався слізьми.

Томові ще довго довелося лежати тихо й смирно після того, як тітка лягла. Вона весь час неспокійно переверталася, металася з боку на бік і сумно зітхала. Нарешті вона затихла й тільки іноді стогнала вві сні. Том виліз з-під ліжка, повільно й тихенько звівся на ноги і, прикривши свічку рукою, довго дивився на стареньку. Він щиро жалів її. Хлопець витяг з кишені шматок кори, поклав його біля свічки, але потім замислився, поспішно сховав кору в кишеню, схилився й поцілував бліді губи старенької. А потім нечутно вийшов, причинивши двері.

Том дійшов до пристані, де звичайно стояв пароплав, і, не знайшовши нікого на березі, сміливо піднявся на борт. Він знав, що на пароплаві нікого немає, крім сторожа, та й той за своїм звичаєм лежав у каюті і спав, як мертвий. Том од'язав човна, нишком заліз у нього й почав гребти проти течії. Пропливши щось із милю, він наліг на весла, перетнув річку й причалив саме там, де слід, бо добре розумівся на цьому. Йому дуже хотілося захопити човен, адже його можна певною мірою вважати за судно, отже, й за

законну здобич пірата, однак він знав, що човна всюди шукати-муть, а це може навести на слід утікачів. Тому він просто стрибнув на берег і ввійшов у ліс.

У лісі він добре відпочив, насилу стримуєчись, щоб не заснути, а потім пішов до табору. Ніч уже кінчалася, і коли він дійшов до обміливи, вже зовсім розвиднилося. Він посидів ще трохи, поки сонце не прогріло воду своїм золотим промінням, а тоді знову кинувся в воду. Трохи згодом він з'явився, весь мокрий, біля самого табору й почув Джо:

— Ні, Геку, Том — людина надійна. Він неодмінно повернеться. Він не втече. Він знає, що це ганьба для пірата. А честь пірата йому дорожча над усе. Він таки щось надумав. Хотів би я тільки знати — що?

— Ну, а речі його належать нам чи ні?

— Належать, Геку, але не зовсім. У листі сказано, щоб ми взяли їх, якщо він не повернеться до сніданку.

— А ось і я! — вигукнув Том, велично з'являючись перед ними.

Це був чудовий театральний ефект.

Незабаром вони влаштували собі сніданок з шинки та риби й сумлінно його знищили. За сніданком Том розповів (і трохи прикрасив) свої пригоди. Коли він закінчив, хлопці відчули себе героями. Потім Том ліг у холодку поспати до обіду, а його друзі-пірати пішли ловити рибу й досліджувати острів.

Розділ шстнадцятий

ПЕРШІ ЛЮЛЬКИ. — «Я ЗАГУБИВ НОЖИКА»

По обіді вся ватага розбійників рушила на піщаний берег — по черепащачі яйця. Хлопці штурхали палицями в пісок, а знайшовши м'яке місце, ставали навколішки й починали рити руками. Іноді з одної ямки добували відразу по п'ять-шість десятків яєць.

Яйця були зовсім круглі, білі, трохи менші за волоський горіх. Пірати мали того дня розкішну вечерю з яєчнї й таку саму учту наступного ранку, в п'ятницю.

Після сніданку вони грали в довгої лози та бігали обмілиною один за одним, скидаючи з себе одяг на бігу, поки не стали зовсім голі. А тоді бавились на мілководді, бору-

чись із течією, яка раз у раз збивала їх з ніг, але від цього їм ставало веселіше. Іноді вони нагиналися до води, хлюпали один в одного, причому кожен підкрадався до «ворога» обережно, відвернувши обличчя, щоб самого не забризкали.

Після цього вони тут же кидалися врукопашну, поки переможець не занурював інших у воду з головою, потім пірнали всі троє, сплівшись у суцільний клубок, а коли знову з'являлися над водою, то і пирхали, і сопіли, і сміялися, і відплывувались, і ледве дишали.

Добре натомившись, вони вилазили з води, падали на гарячий сухий пісок, заривалися в нього, а відхекавшись, знову стрибали в воду, і починалось те ж саме. Нарешті їм спало на думку, що їхні голі тіла дуже скидаються своїм кольором на трико. Вони накреслили на піску коло і влаштували цирк, де було аж три клоуни, бо жоден не хотів віддати іншому цієї спокусливої ролі.

Потім хлопці взяли свої мармурові кульки й почали гратися, аж поки їм не набридло. Гек і Джо знову пішли купатися, а Том не ризикнув і залишився на березі, бо виявилось, що коли він скидав штани, в нього розв'язався шнурок, яким до ноги були прив'язані зміїні калатальця. Він навіть здивувався, що його не схопила судорога без цього чарівного талісмана. Він так і не наважився зайти у воду, поки не знайшов своїх калаталець. А тим часом його товариші встигли потопитися і вийшли полежати на березі. Мимохіть вони розійшлися в різні боки, замислилися, і кожен з тугою дивився в той бік, де лежало залите сонцем рідне містечко. Том несамохіть виписав на піску великим пальцем ноги слово «Беккі». Він спохватився, стер написане і сам на себе розгнівався за власну слабодухість, але не міг утриматися і ще раз написав це ім'я, потім знову стер і, щоб не піддаватися спокусі, гукнув товаришів.

Але Джо майже безнадійно занепав духом. Він так сумував за домівкою, що ледве стримував сльози. Гек теж зажурився. Том був пригнічений, але бадьорився: він знав таємницю, яку поки що не хотів відкривати товаришам, але коли не пощастить розвіяти їхній сум, то доведеться сказати їм таки тепер. І він удавано безтурботно сказав:

— Б'юся об заклад, хлопці, що на цьому острові до нас уже побували пірати. Обійдемо його ще раз. Вони, мабуть, сховали десь тут скарб. Що б ви сказали, аби ми знайшли напівзогнилу скриню, повну золота й срібла? Га?

Але це викликало лише слабеньке пожвавлення і жодного звуку у відповідь. Том зробив ще дві-три принадні пропозиції. Та всі його спроби виявилися марними.

Джо байдуже штурхав палицею в пісок, вигляд у нього був дуже похмурий. Нарешті він сказав:

— Хлопці, кидаймо цю витівку! Я хочу додому. Тут нудно!

— Та ні, Джо, ти звикнеш, — умовляв Том. — Подумай тільки, як тут ловиться риба.

— Не треба мені твоєї риби... Я хочу додому.

— Але, Джо, де ти знайдеш таке місце для купання?

— Навіщо мені твоє купання? Мені вже й купатись не хочеться, коли ніхто не забороняє. Я хочу додому.

— Фу, який сором! Немовлятко! До мамки захотів!

— Авжеж, до мамки! І тобі закортіло б, аби в тебе була мати. Я таке саме немовля, як і ти!

Джо зарюмсав.

— Ну гаразд, хай наша плаксива дитина йде додому, до мамки, ми її відпустимо. Правда, Геку? Бідолашний, йому закортіло до мамки! Ну що ж, хай іде! А тобі тут подобається, правда, Геку? Ми з тобою лишимось, добре?

Гек байдуже відповів:

— Та-ак!

— Я з тобою більше не розмовлятиму, доки живу, — вирік Джо, встаючи. — Так і знай!

Він похмуро відійшов і почав одягатися.

— Подумаєш! — відповів Том. — Кому ти потрібний? Іди додому, хай з тебе всі сміються. Гарний пірат, нічого не скажеш! Гек і я не такі рюмси, як ти. Ми залишимось тут, правда, Геку? Хай іде, коли хоче. Обійдемося й без нього.

Джо, не відповідаючи, похмуро натягав на себе одяг. Том, хоч і здавався зовні спокійним, у душі хвилювався і навіть шкодував. Ще більше бентежив його Гек, який сумно й мовчазно стежив за приготуваннями Джо. Джо одягся і, не попрощавшись, пішов до іллінойського берега. У Тома впало серце. Він глянув на Гека. Той не міг витримати цього погляду, опустил очі й потім сказав:

— Я теж хочу піти, Томе. Якось нудно тут стало, а далі буде ще нудніше. Ходімо й ми, Томе!

— Іди, коли хочеш, ви всі можете йти, а я не піду, я залишусь.

— Томе, я краще піду.

— Ну й забирайся! Хто тебе тримає?!

Гек почав збирати своє лахміття, розкидане на піску.

— Томе, ходімо з нами! — умовляв він. — Подумай ще. Ми почекаємо тебе на березі.

— Довгенько вам доведеться чекати.

Гек сумно подався геть. Том стояв і дивився йому вслід, відчуваючи непереможне бажання відкинути свою гордість і податися за ними. Він сподівався, що хлопці зупиняться, але вони відходили все далі. Том раптом помітив, що довкола стало якось незвичайно порожньо й тихо. Він остаточно переміг свою гордість і подався слідом за товаришами, гукаючи:

— Стривайте! Стривайте! Мені треба вам щось сказати!

Ті зупинились, оглянулися. Наздогнавши їх, Том почав розповідати свою таємницю. Пірати спершу слухали похмуро й вороже, а потім зрозуміли, до чого він гне, аж заверещали від радості,

вважаючи, що це «чудово», і якби він сказав їм раніше, то вони і не думали б їти.

Том пробурмотів якесь пояснення, але, втім, він боявся, що навіть його таємниця неспроможна втримати їх надовго, і приберіг її як останній засіб.

Хлопці весело повернулися до свого табору, знову почали гратися, весь час вихваляючи незвичайну Томову витівку й захоплюючись його винахідливістю.

Після смачного обіду з яєць і риби Том сказав, що тепер йому хочеться навчитися курити. Джо підхопив цю думку, мовляв, йому теж хочеться спробувати. Гек зробив люльки й набив їх тютюном. Досі обидва новачки курили лише цигарки з виноградного листа, але вони «щипали» за язик і вважалися не гідними чоловіка.

Хлопці розтяглися на землі, зіпершись на лікті, й почали легенько втягувати в себе дим. Дим був неприємний на смак, і їх трохи нудило, але Том сказав:

— Та це зовсім легко! Коли б я знав раніше, то вже давно навчився б.

— Я теж, — погодився Джо. — Це ж дурниця!

— Скільки разів я, бувало, дивився, як люди курять, і думав: «От коли б мені навчитися!» Але я ніколи не думав, що зможу, — сказав Том.

— І я так. Правда, Геку? Адже ти чув? Ось Гек скаже.

— Чув, і навіть багато разів, — підтвердив Гек.

— Авжеж, я казав це сотні разів. Одного разу біля різниці. Пригадуєш, Геку? Там були ще Боб Таннер, Джонні Міллер і Джеф Течер. Ти пам'ятаєш, Геку, що я сказав?

— Ще б пак, — знову погодився Гек. — Це було того дня, коли я загубив білу кульку... Ні, це було напередодні.

— Ну от, Гек пам'ятає.

— Мені здається, я міг би палити таку люльку цілий день, — сказав Джо. — Мене зовсім не нудить.

— І мене теж! — сказав Том. — Я міг би курити цілий день, але б'юся в заклад, що Джеф Течер не міг би.

— Джеф Течер? Куди йому! Та він і двох зтяжок не зробить! Хай тільки спробує, побачить!

— Звичайно, не зробить. І Джонні Міллер не зробить. Хотів би я подивитися, як Джонні Міллер закурить!

— Куди йому! — сказав Джо. — Він, бідолаха, ні на що нездатний. Одна зтяжка, і він упаде трупом.

— Правду каже Джо. Слухай — от коли б хлопці могли нас побачити!

— Це було б здорово!

— Але, хлопці, цур, нікому про це! А коли-небудь, як усі зберуться, я підйду до тебе й скажу: «Джо, мавш люльку? Курити охота». А ти відповіси недбало, ніби нічого не сталося: «Так, є в мене стара люлька, та й друга є, але тютюн у мене не дуже добрий». А я скажу: «Ну, то дарма, аби був міцний». І тоді ти витягнеш люльки, і ми спокійно закуримо, — хай подивляться.

— От весело буде, Томе! Хотів би я, щоб це було зараз.

— І я! Ми їм скажемо, що навчилися курити, коли були піратами, — от заздритимуть нам.

— Ще б пак! Звичайно, заздритимуть.

Розмова тривала, але незабаром вона почала трохи в'янути й уриватися. Паузи ставали довшими. Пірати спльовували дедалі частіше. У ротах у хлопців ніби почали бити джерела. Незважаючи на всі зусилля, їм заливало горлянки й дедалі частіше починало нудити. Обидва хлопці зблідли, вигляд у них був жалюгідний. У Джо випала люлька з ослаблих пальців, у Тома теж. Джерела були несамовито. Джо ледве вимовив:

— Я загубив десь ножика... Піду пошукаю...

Том сказав уривчастим голосом:

— Я допоможу тобі. Ти йди в той бік, а я туди... пошукаю біля струмка. Ні, Геку, ти не йди за нами, ми самі знайдемо...

Гек знову сів на своє місце й чекав цілу годину. Коли йому набридло чекати, він пішов шукати товаришів і знайшов їх у лісі, далеко один від одного; обидва були бліді і спали міцним сном. Щось підказувало йому, що тепер їм полегло і ніщо їх уже не турбувало.

За вечерею обидва смиренно мовчали, а коли Гек після вечері потягнувся за своєю люлькою й хотів набити люльки й їм, вони в один голос сказали: не треба, у них сьогодні негаразд із шлунком, — мабуть, за обідом з'їли чогось несвіжого.

Десь опівночі Джо прокинувся й розбудив товаришів. У повітрі стояла зловісна задуха. Хлопці сіли ближче до вогню, хоч ніч була дуже тепла. Вони сиділи тихо й сторожко прислухалися. За вогнищем усе поглинула непроглядна темрява.

Раптом щось блиснуло, освітило листя і зникло. Потім блиснуло яскравіше. Ще і ще. Гілля дерев тихо застогнало; хлопці відчули на своїх щоках чийсь подих і затремтіли при думці, що це

прибув дух ночі. На деякий час стало тихо. І раптом знову якийсь зловісний блиск обернув ніч на день і надзвичайно яскраво висвітив кожну травинку, що росла біля них. Осяяв він і три зляканих дитячих обличчя. Грім прокотився в небі й завмер, відгукуючись удаліні глухим гуркотом. Порив холодного вітру розметав листя і розвіяв попіл з багаття.

Знову спалахнула блискавка в лісі, і тої ж миті вдарив грім. Хлопцям здавалося, що дерева падають їм на голови. Вони злякано притулилися один до одного в темряві. На листя впало кілька важких краплин дощу.

— Хлопці, в намет! — скомандував Том.

Вони скочили й побігли, спотикаючись об коріння дерев і плутаючись у дикому винограді. Буйний вітер лютував у лісі, все співало й голосило разом з ним. Якраві блискавки спалахували майже безперервно, раз у раз ревів оглушливий грім. І ось ринув дощ, ніби з відра. Ураган, лютуючи, гнав воду суцільними потоками.

Хлопці щось гукали один одному, але їхні голоси тонули в завиванні бурі та ударах грому. Однак вони добігли до намету і сховалися під ним, перелякані, мокрі, змерзлі, з їхнього одягу струмками стікала вода, але кожен радів хоч тому, що має товаришів у нещасті. Розмовляти вони не могли, навіть коли б буря не заглушувала їхніх голосів, — так люто лопотіло над ними старе вітрило.

Гроза дедалі посилювалася. Нарешті порив вітру зірвав вітрило, закрутив ним і поніс геть. Хлопці схопили один одного за руки й побігли, щокроку спотикаючись та набиваючи собі гупі, під захист великого дуба, що стояв на березі.

Тепер ураган був у розповні люті. Під безперервним сльовом блискавок усе вимальовувалося надзвичайно яскраво: зігнуті дерева, розбурхана, вкрита білою піною річка, обриси високих скель на тому боці, що бовваніли крізь густу запону дощу. Раз у раз якийсь лісовий велетень, полігши в бою, з гуркотом валився на землю, ламаючи молоді дерева; безперервний рев грому перетворився тепер в оглушливу канонаду — різку, суху, невимовно жакливу.

Під кінець буря напружила всю свою потугу й залютувала з нечуваною силою. Здавалося, вона розірве острів на шматки, спалить його, вирве з корінням дерева, до смерті оглушить кожну живу істоту — все це за одну мить. То була страшна ніч для дітей без притулку.

Нарешті бій ущух, війська почали відступати. Їхні погрози й прокляття лунали дедалі глухіше. Помалу на землі знову запаував мир. Хлопці повернулися до табору дуже налякані. Але виявилось, що їм таки пощастило, бо у великий платан, під яким вони ночували, вдарила цієї ночі блискавка, і вони б загинули, коли б залишилися під ним.

Усе в таборі було мокре. Вогонь погас, бо вони були безтурботні, як і всі хлопці такого віку, і не здогадалися захистити його від дощу. Це було дуже неприємно, бо всі троє промокли до кісток і тремтіли від холоду. Вони красномовно висловлювали своє горе, але потім помітили, що вогонь забрався далеко під великий пеньок і там жевріє кілька жаринок. Хлопці терпляче взялися до діла, назбирали сухіших трісок та кори з-під захищених деревами пеньків, і, нарешті, їм пощастило розпалити вогонь. Вони накидали туди великих гілок, вогонь запалахкотів, і їм стало веселіше. Підігрівши над полум'ям шинку, вони чудово повечеряли, а потім сіли біля вогнища й до ранку гомоніли про свою нічну пригоду, хвалювано прикрашаючи її: спати все одно було ніде, бо навколо не лишилося й на п'ядь сухого місця.

З першими променями сонця хлопців почала знемагати дримота, і вони вляглися на березі, на вогкому піску. Незабаром сонце гарненько припекло, і вони похмуро почали готувати собі сніданок. Але й попоївши, відчували себе розбитими; все тіло ломило; в душу знову закрадалася туга за домівкою.

Том помітив ці тривожні ознаки й робив усе, що міг, аби підбадьорити піратів. Але їх не втішали ні мармурові кульки, ні цирк, ні купання. Тільки згадкою про велику таємницю йому вдалося викликати проблиск радості. Том скористався з цього й поспішив зацікавити їх новою вигадкою. Він запропонував їм на деякий час забути, що вони пірати, і для різноманітності стати індіанцями. Вони тут же роздяглися, вимазалися з ніг до голови чорною грязюкою і зробилися смугастими, наче зебри. Після цього рушили в ліс, щоб напасти на англійське селище, причому, звичайно, кожен був вождем.

Згодом хлопці розділилися на три ворожі племені.

З войовничими криками вискакували вони з засідок і кидалися один на одного, знищуючи й скальпуючи ворогів тисячами. То був кривавий день, і вони були задоволені ним.

На вечерю пірати зібралися в таборі, голодні й щасливі. Але тут виникла невелика завада: вороги-індіанці повинні були одразу ж укласти між собою мир, інакше не можна переламати хліб дружби; але як же укладати мир, не викуривши люльки? Де ж це чувано, щоб мир коли-небудь укладали без люльки? Двоє індіанців майже пошкодували, що не залишилися піратами. Проте виходу не було, і вдаючи із себе задоволених, вони по черзі почали смоктати люльку.

І — уявіть собі! — Том та Джо навіть були щасливі, що стали індіанцями, бо все-таки від цього щось виграли: виявилось, що вони можуть курити і після цього не треба йти шукати загубленого ножика. Правда, їх нудило й досі, але вже не так сильно, як раніше. Вони поквапилися скористатися сприятливою обставиною й після вечери повторили спробу з повним успіхом. Завдяки цьому вечір минув дуже весело. Вони раділи, пишалися зі свого нового досягнення, ніби їм пощастило здерти скальби й шкіру з шести індіанських племен. Даймо ж їм поки що спокій: нехай курять, гомонять і хваляться. Далі ми трохи обійдемося без них.

Розділ сімнадцятий

ПІРАТИ ПРИСУТНІ НА ВЛАСНОМУ ПОХОРОНІ

Зате не до веселощів було цього тихого суботнього вечора в містечку. Тітка Поллі, Мері, Сід і вся родина Гарперів з скорботою та сльозами одяглися в жалобу. Незвичайна тиша запанувала в містечку, хоч там і завжди було не дуже гамірно. Жителі сяк-так упорювали свої повсякденні справи, мало говорили й часто зітхали. Навіть дітям суботній відпочинок був, здавалося, важкий. Ігри не ладились, діти непомітно зовсім відмовилися від них.

Надвечір Беккі Течер ходила самотня по шкільному дворі й почувала себе дуже нещасною. Ніщо не могло втішити її. Вона говорила сама собі:

— Хоч би в мене була його мідна кулька! А так нічого не лишилося на спогад про нього.

Беккі почала схлипувати. Проковтнувши сльози, вона спинилась і згадала:

— Це було саме тут... О, якби можна було повторити нашу зустріч, я не сказала б такого, я не сказала б такого нізащо в світі! Але його нема, і я ніколи, ніколи, ніколи не побачу його знову.

Ця думка зовсім зламала її, і вона пішла геть, заливаючись сльозами.

Потім прийшов цілий натовп хлопців та дівчат, шкільних товаришів Тома і Джо, і всі вони, дивлячись через паркан, тихо роз-

мовляли (вони планували загиблих) і пригадували, як Том робив те й те — востаннє, коли вони бачили його, і що сказав Джо, причому в кожному його слові вбачали зловісне пророкування. І кожний показував точнісінько те місце, де стояли загиблі хлопці, додаючи при цьому: «А я стояв ось так, як зараз стою, а він — як ти стоїш, зовсім близько, і він посміхнувся ось так, і мене щось пройняло, — так раптом моторошно стало, розумієш? Ну, тоді я, звичайно, не знав, що воно означає, а тепер розумію».

Засперечалися про те, хто останній бачив хлопців живими; багато хто приписував собі цю сумну честь, причому слова їхні почасті заперечували зізнання інших свідків. Коли ж, нарешті, було з'ясовано, хто останній бачив покійних і говорив з ними, ці щасливці сповнилися пиhi, а решта всі заздрісно дивилися на них. Один хлопчисько, не згадавши нічого кращого, гордо заявив:

— А Том Соїєр здорово відлупцював мене... одного разу!

Але ця спроба вкрити себе славою провалилася. Адже більшість хлопців могла сказати про себе те саме, тому лаври його були занадто дешеві. Школярі розійшлися, шанобливо пригадуючи загиблих героїв.

Наступного ранку, коли в недільній школі закінчилися уроки, замість звичайного дзвоника пролунали розмірені удари великого дзвона. День у неділю видався тихий, і це бемкання тільки доповнювало сумний настрій природи. Один по одному збиралися до церкви парафіяни, зупинялися на паперті, щоб пошепки побалачити про сумну подію. Але в церкві ніхто не перешіптувався, тишу

порушувало тільки похмуре шелестіння сукень, коли жінки проходили на свої місця. Ніхто не міг пригадати, коли в маленькій церкві збиралося стільки народу. Нарешті запала сповнена чекання напружена тиша, і тут до церкви ввійшла тітка Поллі з Сідом та Мері, а за ними й родина Гарперів — усі одягнені в чорне. Присутні, в тому числі й старий священник, шанобливо встали і стояли доти, поки родичі загиблих не сіли на передню лаву. Потім знову запала тиша, її порушували тільки глухі сжипування. Нарешті священник простяг руки й почав молитися. Проспівали зворушливий гімн, потім виголошена була проповідь на слова: «Я воскресіння й життя».

Священник змалював таку яскраву картину гідності, привабливості й рідкісного таланту загиблих хлопців, що в церкві не лишилося жодної людини, котра б не зазнала докорів сумління, кожен питав себе, як це сталося, що він не помітив добродішності бідолашних хлопців, а бачив лише їхні вади?

Священник нагадав кілька зворушливих випадків із життя загиблих. Хлопці, виявляється, були ніжної, великодушної вдачі. Слухачі могли тепер легко переконатися, які благородні й прекрасні були вчинки незвичайних дітей, і з жалем пригадували, що поки ці діти були живі, ті самі вчинки здавалися їм пустотливими витівками, за які слід шмагати добрячим ремнем.

Промова священника ставала дедалі зворушливішою, публіка дедалі дужче розчулювалась, і нарешті всі одноставно приєдналися до ридань родичів, розплакався на кафедрі, не стримавши своїх почуттів, і сам священник.

На хорах почувся шум, на який спершу ніхто не звернув уваги; за хвилину рипнули вхідні двері.

Священник відняв хусточку від заплаканих очей і остовпів.

Спочатку одна пара очей, потім друга, а далі всі присутні подивилися в той самий бік і підвелися зі своїх місць, витріщившись на трьох померлих, які простували до вівтаря: Том попереду, за ним Джо, а позаду розгублений Гек у лахмітті. Досі вони весь час сиділи на порожніх хорах, слухаючи надгробну промову про самих себе.

Тітка Поллі, Мері й Гарпери кинулися до своїх воскреслих улюбленців, вкривали їх поцілунками і вигукували слова подяки, а бідолашний Гек засоромлено стояв, не знаючи, що йому робити й куди подітися від стількох непривітних поглядів. Він озирався на всі боки і вже хотів був утекти, але Том схопив його за руку й сказав:

— Тітко Поллі, так не годиться! Хтось мусить радіти, що побачив Гека!

— Авжеж! Я перша щаслива бачити його, бідолашного сирітку!

І тітка Поллі приголубила хлопця, від чого він засоромився ще дужче.

Раптом священник вигукнув щосили:

— Восхвалімо господа за всі його щедроти! Від усього серця заспіваймо йому хвалу!

І всі заспівали. Весело звучав старовинний похвальний гімн, потрясаючи всю церкву, — і Том Соєр, морський пірат, оглядаючись на товаришів, які заздрили йому, усвідомлював у душі, що це найкраща хвилина в його житті.

Парафіяни розходилися додому й говорили один одному, що хоч їх і обдурили бозсоромно, але вони, мабуть, ладні знову пошитися в дурні, аби ще раз почути так чудесно виконаний старовинний похвальний гімн.

Цього дня Томові дісталось стільки штовханів і поцілунків, — вони залежали від переміни настрою тітки Поллі, — що їх вистачило б на цілий рік, і йому іноді здавалося, що штурхани навіть більше, ніж поцілунки, виказували тітчину любов до нього й подяку богіві.

Розділ вісімнадцятий

ТОМ РОЗПОВІДАЄ ПРО СВІЙ ВІЩИЙ СОН

У цьому й полягала велика тасмниця Тома: він задумав повернутися додому разом із друзями-піратами й побувати на власному похороні. Вони в суботу допливли на колоді до міссурійського берега, вийшли на п'ять-шість миль нижче свого містечка, переночували в сусідньому лісі, вдосвіта пробралися задвірками до церкви й добре виспалися на церковних хорах у затишку серед поламаних лав.

У понеділок вранці за сніданком тітка Поллі й Мері були надзвичайно уважні до Тома і охоче задовольняли всі його бажання. Розмов за столом — надзвичайно багато, далеко більше, ніж завжди. І тітка Поллі між іншим сказала:

— Бачиш, Томе, це, може, й цікаво — примусити всіх мучитися майже цілий тиждень, аби тільки вам, хлопцям, було весело. Однак мені дуже сумно, що в тебе таке зле серце і що ти так мене не любиш. Якщо ти міг перепливти річку на колоді, щоб потрапити на власний похорон, то міг би й завітати додому, дати мені якийсь знак, що ти не вмер, а тільки втік.

— Так, ти міг би зробити це, Томе, — додала Мері. — І я вважаю, що ти так і зробив би, аби подумав.

— Правда, Томе? Зробив би? — спитала тітка Поллі, і з її обличчя було видно, що їй дуже хочеться саме цього. — Ну, скажи, надіслав би ти звістку, якби гарненько надумав?

— Я... не знаю... Це ж зіпсувало б усю нашу гру.

— Ох, Томе, а я сподівалася, що ти хоч трохи любиш мене! — зажурено сказала тітка Поллі, і від її тону хлопцеві стало ніяково. — Якби ти хоч трохи подумав про це, не кажу вже — зробив...

— Ну, тітко, це ще нічого, — заступилася Мері. — Адже

Том ніби навіжений, він завжди квапиться, йому ніколи подумати.

— То ще гірше! Сід подумав би. Сід прийшов би і сказав, що він живий. Ох, Томе, колись ти пошкодуєш, що не старався хоч трохи любити мене. Пошкодуєш, але буде вже пізно.

— Ну годі, тітко, ви ж знаєте, що я люблю вас,— сказав Том.

— Я знала б, аби це було хоч трохи видно з твоїх вчинків.

— Я, тітко, дуже шкодую, що не подумав про це,— сказав Том спокутливим тоном.— Зате я бачив вас уві сні. Хіба ж це нічого?

— Принаймні не дуже багато: адже й кішка може уві сні щось побачити, правда, це таки краще, ніж нічого.

— Що ж тобі снилося?

— А ось що. У середу ввечері мені снилося, ніби ви сидите отам, біля ліжка, Сід коло дерев'яного ящика, а поруч нього Мері...

— Ми так і сиділи. Ми завжди так сидимо. Я рада, що ти хоч трохи згадав про нас уві сні.

— І ще мені снилося, ніби тут була мати Джо Гарпера.

— А вона ж таки справді була тут! Що ж тобі ще снилося?

— О, багато чого! Але тепер це як у тумані.

— Ну, спробуй пригадати! Можеш?

— Ще мені снилося, ніби вітер, вітер погасив...

— Пригадай, Томе! Вітер щось погасив... Що ж він погасив?

Том притиснув пальці до лоба, ніби силкувався пригадати, і після хвилини тривожного чекання сказав:

— Пригадав! Таки пригадав! Вітер погасив свічку!

— Боже мій! Далі, Томе, далі!

— Чекайте, дайте пригадати... Ага, ви сказали, ніби вам здається, що відчинилися двері...

— Саме так я й сказала. Пам'ятаєш, Мері? Ну, далі!

— А потім... а потім... Ну, я не зовсім певний, але мені здається, ніби ви послали Сіда, щоб він... щоб він...

— Ну? Ну? Куди послала Сіда? Куди? Куди?

— Ви послали його... ви... о, ви послали його... зачинити двері.

— О боже мій! В житті ще не чула нічого подібного! От і не вір після цього снам. Зараз же побіжу розказати про все місіс Сіріні Гарпер. Подивимося, чи буде вона ще після цього плести всілякі дурниці про забобони. Розкажуй же, Томе, що було далі!

— О тепер, тітко, я все бачу чітко, ніби наяву! Потім ви сказали, ніби я непоганий, а тільки пустун і шибайголова, і що з мене нічого питати, бо я винуватий не більше, ніж... лоша, чи що...

— Так, так, я саме так і сказала. Ох ти, господи! Ну, що ж далі, Томе?

— Потім ви заплакали.

— Заплакала, і не перший раз. Саме так. А потім?

— А потім заплакала місіс Гарпер і сказала, що Джо теж хороший... і як їй шкода, що вона побила його за вершки, які вона ж сама й вилила.

— Томе, дух божий зійшов на тебе! То був віщий, пророчий сон! Господи, боже мій! Розкажуй далі!

— А потім Сід сказав... він сказав...

— Я, здається, нічого не говорив,— сказав Сід.

— Ні, Сіде, ти говорив,— заперечила йому Мері.

— Помовчіть і не заважайте Томові! Що він сказав, Томе?

— Він сказав... що сподівається, що на небі мені буде краще, ніж тут, на землі. Але, коли б я краще поведився...

— Ви чуєте? Це ж достеменні його слова!

— І ви йому веліли мовчати.

— Слово честі, веліла. Ні, тут був ангел. Це ангел усе зробив!

— Потім місіс Гарпер говорила про те, як Джо стріляв з пістолета, а ви їй розповіли про kota Пітера і про «болевгамовувача».

— Справді! Справді!

— А потім ви довго говорили, як нас шукали в річці... і що в неділю по нас правитимуть панахиду. А потім ви з місіс Гарпер стали обніматися й плакати, а після того вона пішла...

— Саме так воно й було. Це правда, як і те, що я сиджу на цьому місці! Аби ти сам усе бачив і чув на власні вуха, Томе, ти не міг би розповісти докладніше. Ну, а потім що було?

— Мені здається, потім ви молилися за мене... я бачив вас і чув кожне ваше слово. І ви лягли спати, а мені стало вас так жаль, що я взяв і написав на шматку кори: «Ми не вмерли, ми тільки втекли і стали піратами» — і поклав кору біля свічки. Ви такі добрі були вві сні, що я підійшов, схилився й поцілував вас у губи.

— Справді, Томе, справді? Ну, за це я тобі все прощаю.

І вона схопила Тома в обійми й стиснула його так, що він відчув себе останнім негідником.

— Це дуже мило, хоч це був тільки... сон,— зазначив Сід, ніби сам до себе.

— Мовчи, Сіде! Людина робить уві сні те саме, що вона зробила б і наяву. Ось тобі велике яблуко, Томе! Я зберегла його на той випадок, коли ти знову повернешся додому. А тепер ідіть до школи... Дяка богіві, він зглянувся на мене й повернув мені тебе, бо він милосердний і довготерпеливий, а коли бачить, що хтось заслуговує на ласку, тому він дарує її на цьому й на тому світі... Ідіть же до школи, Сіде, Томе, Мері, ідіть мерщій, бо ви забарилися...

Діти вирушили в школу, а старенька подалася до місіс Гарпер розповісти дивовижний сон свого небожа й покепкувати з її невіри в чудеса. Сід визнав за краще не висловлювати того, що він думав, ідучи з дому. А думав він ось що:

«Тут щось не те. Хіба можна бачити такий довгий і доладний сон — без єдиної помилки?»

Яким героєм став тепер Том! Він не стрибав і не крутився, а поводився гідно, як і личить героєві-піратові, до якого звернені всі погляди людей. І справді, це було так: він намагався вдавати, ніби не помічає поглядів і не чує перешіптування, але в душі він дуже радів. Менші хлоп'ята бігали за ним слідом, пишаючись від того, що їх бачать разом із ним і що він дозволяє їм бути біля себе, ніби він барабанщик на чолі процесії або слон на чолі звіринця, що входить до міста. Його однолітки вдавали, ніби й не помітили його відсутності, але все одно страшенно заздрили йому. Вони віддали б усе на світі, щоб мати таку смагляву шкіру та блискучу славу, але Том не зрікся б ні того, ні другого, навіть коли б йому запропонували навзамін цілий цирк.

У школі учні так пишалися новоявленими піратами і в їхніх очах світилося таке промовисте захоплення героями, що ті стали нерестерпно задаватися. Вони почали розповідати про свої пригоди школярам, які жадібно ловили кожне їхнє слово, але саме тільки почали: з такою багатою вигадкою, як у них, можна було розповідати без кінця про здійснені подвиги. Коли ж нарешті герої дістали з кишень люльки й заходилися з байдужим виглядом пихати ними, вони досягли вершин пошани.

Том вирішив, що тепер він обійдеться й без Беккі Течер. З нього досить слави. Він житиме задля слави. Тепер, коли він такий відомий, Беккі, може, й захоче миритися. Ну й гаразд! Вона побачить, що він може бути так само байдужий і холодний, як і дехто. Але ось і вона. Том прикинувся, ніби не помітив її. Він одійшов убік і пристав до гурту хлопчиків та дівчаток, де негайно зав'язалася розмова. Незабаром Том побачив, що Беккі весело бігає туди й сюди, обличчя її палає, очі виблискують,— вона ніби цілком захопилася погонєю за подругами і верещить щоразу, як їй удається піймати когось із них. Але разом з тим він помітив, що вона намагалася триматися весь час ближче до нього і, очевидно, стежила за ним. Це дуже втішило його самолюбство, але

він і далі вдавав, ніби не помічає її. Тоді вона перестала бігати за дівчатками й почала нерішуче походжати, час од часу зітхаючи й потай позираючи на Тома. Раптом вона помітила, що Том найчастіше звертається до Еммі Лоренс. Усе в ній затремтіло. Вона спробувала відійти, але ноги зрадили їй й привели до гурту хлопчиків та дівчаток. Вона вдовоно весело звернулася до одної з подруг:

— Ну, Мері Остін, погана ти дівчинка! Чому ти не прийшла в недільну школу?

— Я була. Хіба ти не бачила мене?

— Не бачила. Де ж ти сиділа?

— Я була в класі міс Пітерс, як і завжди. А я тебе бачила.

— Невже? От дивно, що я тебе не помітила, бо хотіла сказати тобі про пікнік¹.

— Ох, це цікаво! А хто влаштовує пікнік?

— Моя мама для мене.

¹ Пікнік — прогулянка за місто.

— Ой чудово! Я сподіваюсь, вона запросить мене?

— Ну, звичайно, запросить. Адже пікнік для мене. Кого я захочу — того й запрошу. І тебе запрошу неодмінно.

— Дуже мило з твого боку. А коли це буде?

— Та незабаром. Мабуть, на канікули.

— От весело буде! Ти запроши усіх хлопців і дівчат?

— Так, усіх, хто приятелює зі мною... або хоче приятелювати.

І вона потай, краєчком ока глянула на Тома, але Том саме розповідав Еммі Лоренс про жахливу бурю на острові і про те, як блискавка розбила величезний платан на друзки, а він, Том, стояв за три кроки від нього.

— А мені можна прийти на пікнік? — спитала Грессі Міллер.

— Можна.

— А мені? — спитала Саллі Роджерс.

— Можна.

— І мені теж? — сказала Сузі Гарпер. — І Джо можна?

— Можна.

І так усі запитували те саме, і всі радісно плескали в долоні, почувши згоду, нарешті всі були запрошені, крім Тома й Еммі.

Але Том байдуже відійшов, не перериваючи розмови, і повів за собою Еммі. У Беккі тремтіли губи, сльози виступили на очах, але вона приховала своє роздратування під удаваними веселощами й говорила далі. Проте в неї пропав усякий інтерес до пікніка та й до всього іншого на світі. Беккі відійшла од подруг, сховалася, виплакалася, як слід, на самоті, а потім сиділа там ображена й похнюплена, поки не подзвонили на урок. Тоді вона встала, труснула косами і, гнівно виблискуючи очима, сказала сама собі, що тепер вона знає, як робити.

На перерві Том балакав і далі з Еммі Лоренс, тішачись своїм тріумфом. Він навмисне пішов розшукувати Беккі, щоб подразнити її. Том побачив дівчинку на невеличкій лавочці за школою, і настрій його зіпсувався. Вона сиділа разом з Альфредом Темплем. Обое вони уважно розглядали книжку з малюнками і так захопилися, що, здавалося, нічого не помічали довкола. Голови їхні мало не торкалися одна одної. Ревнощі охопили Тома. Він почав ненавидіти себе за те, що відкинув запропонований йому Беккі шлях до замирення. Том називав себе дурнем і всіма лайливими

прізвиськами, які тільки міг придумати тієї миті. Він ледь не плакав. Щаслива Еммі цокотіла, бо серце її весело співало, але Томові немов заціпило. Він геть не слухав її, а коли вона зупинялася, чекаючи відповіді, він тільки бурмотів щось невиразне, іноді зовсім не до речі. Весь час хлопець намагався підійти до тієї лавочки, де сиділа Беккі, щоб на власні очі побачити це обурливе видовище. Його тягнуло туди мимоволі. Він майже божеволів, коли бачив, що Беккі Течер навіть не підозрює про його

існування на світі. Насправді вона бачила його й почувала, що виграє битву, і була рада, що Том страждає, як страждала недавно вона. Веселе базікання Еммі стало йому нестерпним. Том натякав їй, що він має всякі справи, що йому треба десь побувати, що він і без того запізнився, але даремно—дівчинка щебетала, як пташка. «Ох, невже я ніколи не здихаюсь її?»—подумав Том. Нарешті він заявив, що йому треба йти—і якнайхутчіше. Еммі простодушно сказала, що після уроків чекатиме його тут-таки поблизу, і за це він зненавидів її.

«І хоч би хто інший,—думав Том, зціпивши зуби,—тільки б не цей жевжик із Сент-Луї, який гадає, що він так розкішно одягнений і що в нього аристократичний вигляд. Ну, начувайся! Я налупцював тебе першого дня, коли ти з'явився в нашому містечку, і я, містере, відлупцюю тебе знову. Почекай, я тебе піймаю! Я тобі...»

І Том, щоб утішити себе, розмахував кулаками, брикався, ніби бив удаваного ворога: «Ось тобі! Ось тобі! Що, дістав? Досить із тебе? Ну, це тобі добра наука?» Удавана бійка закінчилася повною перемогою Тома.

О дванадцятій годині Том утік додому. Надто вже неприємно йому було бачити, яка вдячна й щаслива Еммі, крім того, ревнощі сягнули в нього до останньої межі. Беккі знову розглядала малюнки з Альфредом. Час минав, а Том не повертався, щоб страждати, і їй стало нецікаво. Малюнки набридли їй, вона стала серйозною й неухважною, потім сумною. Двічі або тричі вона насторожувалась, сподіваючись почути знайомі кроки, але все намарно: Том не з'являвся. Зрештою, вона відчула себе нещасною й пошкодувала, що зайшла в своїй помсті так далеко. Бідолашний

Альфред, помітивши, що вона не знати чого перестала звертати на нього увагу, безнастанно вигукував:

— Ось гарненький малюночок! Глянь сюди!

Нарешті дівчинці урвався терпець і вона крикнула:

— Ох не чіпай мене! Набридли твої малюнки!

Вона заплакала й пішла геть.

Альфред побіг за нею, намагаючись утішити її, але вона сказала:

— Залиш мене саму! Я тебе ненавиджу!

Хлопець зупинився, не розуміючи, що він їй зле вчинив: адже вона обіцяла, що всю перерву розглядатиме з ним малюнки — і раптом пішла плачучи. Альфред зажурено попрямував у порожній клас. Він був збентежений і розгніваний... І тут легко здогадався, в чому річ: дівчина розмовляла з ним лише для того, щоб подразнити Тома Сойєра. Зрозумівши це, він знову відчув ненависть до Тома. Йому захотілося нашкодити ворогові, але без ризику для себе. Саме в цей час він побачив Томового підручника. От нагода!

Альфред з радістю розгорнув книжку на тій сторінці, де був заданий урок, і залив усю сторінку чорнилом. Беккі саме цієї хвилини зазирнула в вікно знадвору й побачила, що він зробив, але непомічена швидко сховалася. Вона побігла додому, сподіваючись зустріти Тома й розповісти йому про книжку. Том зрадіє, буде їй вдячний, і всі незгоди закінчаться. Та на півдорозі дівчина передумала: вона пригадала, що Том навмисне не звертав на неї уваги, коли вона говорила про пікнік. Ця згадка викликала в неї пекучий сором, обпалила її вогнем. Так Томові й треба — вирішила вона. Хай його відшмагають за попсовану книжку, їй бай-даже: вона ненавидить його і все життя ненавидітиме.

Розділ дев'ятнадцятий

«Я НЕ ПОДУМАВ»

Том прийшов додому похмурий і з перших же тітчиних слів зрозумів, що тут його горю не поспівчують.

— Томе, я з тебе шкуру здеру!

— Тітонько, що я зробив?

— Ти ще питаєш? Я, стара дурепа, йду до місіс Гарпер і думаю, що вона, як і я, повірить усій цій вісенітниці про твій сн,

а що ж виходить? Виявляється, Джо розповів їй, що ти того вечора просто пробрався сюди й підслухав нашу розмову. Не знаю, Томе, що вийде з хлопця, який так безсоромно бреше! Мені боляче подумати, що ти дав мені піти до місіс Сіріні Гарпер, аби всі сміялися з мене, ніби з дурної,— і навіть не спробував мене утримати.

Це було щось нове для Тома. Його вранішній жарт досі здавався йому дуже дотепною витівкою, а тепер він бачив, що вчинив нерозумно й бридко. Він похнюпився й не міг нічого сказати протягом цілої хвилини, але потім відповів:

— Тітко, мені дуже шкода, що я це зробив... але я не подумав.

— Ох, дитинко, ніколи ти не думаєш! Ти ніколи не думаєш ні про що, тільки про себе та свої ігри. Ти ж міг подумати, як прийти сюди з Джексонового острова вночі, щоб поглузувати з нашого горя. Ти міг подумати, як заморочити мені голову брехнею про сон. Але ти ніколи не міг подумати, як пожаліти нас і розрадити — про це ти не подумав.

— Тітонько, я тепер розумію, що це було дуже погано, але я не хотів,— слово честі, не хотів. І тоді ввечері я прийшов зовсім не для того, щоб глузувати з вас.

— А для чого ж?

— Я хотів сказати вам, щоб ви не турбувалися... що ми не потонули.

— Томе, Томе! Я була б найщасливішою людиною в світі, аби могла повірити, що в тебе був такий добрий намір, однак ти сам знаєш, що цього не було... і я це знаю, Томе.

— Було, було, даю вам слово честі, що було.. Бодай мені з цього місяця не зійти, було!

— Ох, Томе, не брешти... Це ж у сто разів гірше!

— Це не брехня, тітонько, це правда. Мені хотілося, щоб ви не горювали, от я й прийшов.

— Я віддала б усе на світі, щоб повірити тобі,— я простила б усі твої провини. Коли б це було так, я б навіть не шкодувала про те, що ти втік і заподіяв стільки лиха. Але я не можу повірити. Чому ж ти не сказав нічого, дитинко?

— Бачите, тітко, коли ви почали говорити про панахиду, мені спало на

думку, як буде гарно залізти в церкву і сховатися на хорах, звичайно, мені дуже заохотилося, щоб так воно й було. Тому я й поклав кору назад у кишеню і не сказав ні слова.

— Яку кору?

— Кору, на якій я написав вам, що ми пішли в пірати. Я так шкодую тепер, що ви не прокинулись, коли я поцілував вас, дуже шкодую — слово честі!

Суворий вираз обличчя тітки пом'якшав, в очах її раптом засвітилася ніжність.

— А ти справді поцілував мене, Томе?

— Авжеж поцілував.

— Ти певний цього, Томе?

— Звичайно, певний, тітко.

— А чому ти мене поцілував, Томе?

— Бо я вас дуже любив тієї хвилини, ви стогнали вві сні, і мені було вас дуже жалко.

Ці слова звучали щиро. Старенька не могла стримати тремтіння в голосі, коли сказала:

— Поцілуй мене ще раз, Томе! І... тепер іди до школи, і... більше не чіпай мене.

За хвилину Том уже йшов до школи, а тітка Поллі побігла до комори й витягла драну Томову куртку, яку він носив під час своїх піратських пригод. З курткою в руці вона спинилася і сказала сама собі:

— Ні, краще не треба! Бідний хлопчисько! Я певна, що він збрехав, але то була свята брехня, свята, бо нею він думав утішити мене. Я сподіваюся, що бог... я знаю, що бог простить йому, бо він збрехав від щирого серця. Але мені не хотілося б переконутися, що це брехня, і я не стану дивитись!

Вона відклала куртку і з хвилину думала, потім знову простягла до неї руки і відвела їх, нарешті наважилася, підбадьорюючи себе думкою: «Це добра, добра брехня... вона мене не мучитиме». Тітка Поллі сягнула рукою в кишеню куртки. За хвилину вона вже читала слова, нашкрябані Томом на шматку кори, і промовляла крізь сльози:

— Я можу пробачити цьому хлопцеві мільйон гріхів!

Розділ двадцятий

ГЕРОЇЧНИЙ ВЧИНОК ТОМА

Коли тітка Поллі поцілувала Тома, в неї на обличчі було щось таке, від чого смуток у хлопця раптом зник, а на душі знову стало гарно й легко. Він пішов до школи, і йому пощастило: на самому

початку Лугової алеї він зустрівся з Беккі Течер. Том завжди діяв залежно від настрою. Ні хвилинки не вагаючись, він підбіг до Беккі і сказав:

— Я вчинив сьогодні дуже погано, Беккі, і шкодую. Я ніколи, ніколи в житті більше так не робитиму. Давай помирилося... Хочеш?

Дівчинка зупинилась і зневажливо глянула на нього:

— Я буду вам дуже вдячна, якщо ви дасте мені спокій, містере Томас Сойєр. Я не хочу розмовляти з вами.

Труснула головою й подалася геть. Том був такий приголомшений, що навіть не встиг відповісти: «А кому ви потрібні, міс джеджуріхо?» А коли схаменувся, було вже пізно. Тому він нічого не сказав, але страшенно розлютився. Він похмуро поплентався на шкільне подвір'я, шкодуючи, що Беккі не хлопець і її не можна налупцювати. У цей час вона саме проходила повз нього, і він сказав щось уїдливе на її адресу. Вона відповіла тим самим, відтак вони геть розворогувалися. Розгнівана Беккі ледве могла дочекатися, коли знову почнуться уроки,— так їй хотілося, щоб Томові якомога швидше всипали за попсовану книжку. Якщо в неї й була якась думка розповісти про вчинок Альфреда Темпля, то ця думка зникла після в'їдливих Томових слів.

Бідолашна дівчинка! Вона не відчувала, як близько біда до неї самої.

Учитель цієї школи містер Доббінс дожив до похилого віку й почував себе невдахою. Замолоду він мріяв стати лікарем, але бідність не дозволила йому піти далі шкільного вчителя в цьому глухому містечку. Щодня, сидячи в класі, він виймав із шухляди якусь загадкову книжку й тоді, коли учні не відповідали уроків, заглиблювався в читання. Цю книжку він завжди тримав під замком. Не було жодного школяра, який не вмирав би від цікавості заглянути в неї, але нагоди ніяк не випадало. Що це за книжка? Кожен учень думав своє, але істини не знав ніхто. І ось Беккі, проходячи повз кафедру, яка стояла біля дверей, помітила, що ключ стирчить у замку. Хіба ж можна було пропустити таку зручну нагоду? Дівчинка оглянулася — навколо ні душі. За хвилину вона вже тримала книжку в руках. Назва «Анатомія», твір професора такого-то, нічого їй не пояснила, і вона заходилася гортати сторінки. На першій сторінці вона побачила гарно намальовану й розфарбовану людську постать.

Цієї хвилини тїнь упала на сторінку: у дверях стояв Том Сойєр і кутиком ока дивився на малюнок. Беккі швидко закрила книжку, але так невдало, що роздерла малюнок до середини. Вона кинула книжку в шухляду, обернула ключ у замку і розплакалася від сорому й досади.

— Томе Сойєр! Як це схоже на вас! Яка підлість — стати за спиною людини й підглядати!

— Якби ж я знав, що ти тут роздивляєшся!

— Сором вам, Томе Сойєр! Ви, звичайно, підете скаржитись

на мене... і що я тоді робитиму? Що я робитиму? Мене неодмінно відшмагають різками, а мене ще ніколи не били в школі!

Вона тупнула ніжною об підлогу й додала:

— Ну і скаржитесь, якщо ви такий підлий! Я теж дещо знаю. Стривайте, побачите, що буде. Гидкий, гидкий, гидкий!

І плачучи, вона втекла з кімнати.

Том остовпів, приголомшений її несподіваним випадом. Потім він сказав сам собі:

— Які ці давчата дивні й дурні! Її ніколи не били в школі! Подумаєш, відшмагають! Ці дівчата всі такі — тонкосльозі й боягузи. Ясна річ, я не скажу старому Доббінсові про цю дурню... Я можу помститися інакше, без підлості. Але вона сама піймається. Доббінс спитає, хто розірвав його книжку. Ніхто не відповість. Тоді він почне — як завжди — перепитувати всіх по черзі, і коли дійде до винуватої, то відразу довідається, хто це зробив — витримки у них ніякої. У дівчат про все можна довідатися з обличчя, — вони нічого не вмють приховати. Ну, і відшмагають її... напевне. Піймалася Беккі Течер, тепер їй уже не виплутатися.

Подумавши трохи, Том додав:

— Що ж, так їй і треба! Вона раділа б, коли б я спіймався, — то хай тепер сама спробує.

І Том приєднався до юрби школярів, які гралися на подвір'ї. За кілька хвилин прийшов учитель, і почався урок. Том не дуже цікавився навчанням. Він раз у раз поглядав туди, де сиділи дівчатка, і обличчя Беккі викликало в нього тривогу. Пригадуючи її поведінку, він зовсім не хотів жаліти її, однак не міг утриматися, аби не пошкодувати, не міг викликати в собі нічого схожого на радість і злостіху. Та ось невдовзі учитель побачив, що Томова книжка залита чорнилом, і вся увага хлопця зосередилася на його власних справах. Беккі на хвилину перестала бути байдужою й дуже зацікавилася тим, що відбувалося. Вона знала: всі запевнення Тома, ніби він не обливав книжки чорнилом, однаково не допоможуть йому. Так і сталося. За те, що він не визнавав своєї провини, його покарали ще дужче. Беккі думала, що радітиме з цього, намагалася навіть запевнити себе, що справді радіє, але це було не дуже легко. Коли дійшло до різки, їй страшенно захотілося встати й сказати, що це зробив Альфред Темпл, але вона змусила себе сидіти тихо: «Адже Том напевно викаже мене. Отже,

не скажу ні слова! Навіть коли треба було б рятувати його від смерті!»

Том дістав свою порцію різок і сів на місце, не дуже ображаючись. Він вирішив, що, може, й справді якимось ненароком, граючись із товаришами, сам перекинув чорнильницю на книжку. А заперечував свою провину тільки за звичкою і тільки з принципу заявляв про свою правоту.

Минула ціла година. Учитель сидів на троні й дрімав. Від дудніння учнів, що зубрили уроки, навіть повітря стало якесь сонне. Містер Доббінс випростався, позіхнув, відімкнув шухляду й нерішуче потягся за книжкою, ніби не знаючи, взяти її чи залишити на столі. Більшість учнів дивилися на це байдуже, але двоє з них напружено стежили за кожним рухом учителя. Деякий час містер Доббінс крутив книжку в руках, потім поклав її перед собою і зручніше вмовстився в кріслі, готуючись читати.

Том глянув на Беккі. Боже! Який у неї жалюгідний, безпорадний вигляд! Ніби в кроля, в якого мисливець націлився з рушниці. Том миттю забув свою сварку з нею. Швидше на допомогу! Треба зараз же щось зробити, зараз же, не гаючи ні хвилини! Але сама неминучість лиха заважала йому щось зметикувати. Нарешті майнула блискуча думка: він підбіжить, вихопить книжку, вискочить у двері й накинє п'ятами. Але він трохи завагався й прогавив слухну нагоду: учитель розгорнув книжку. Коли б можна було вернути цю мить! «Занадто пізно, тепер для Беккі нема порятунку!» — сказав собі Том.

Ще хвилинка — вчитель перебіг поглядом по класу. Всі очі опустили: в погляді вчителя було щось таке, що навіть невинні затремтіли від страху. Настала пауза, протягом якої можна було полічити до десяти. Учитель ставав дедалі лютіший. Нарешті він заговорив:

— Хто розірвав цю книжку?

Анітелень. У класі запала така тиша, що можна було б почувти, як упала шпилька. Всі мовчали.

Учитель вдивлявся по черзі в кожне обличчя, шукаючи винного.

— Бенджамене Роджерс, ти розірвав цю книжку?

Ні. І знову тиша.

— Джозефе Гарпер, ти?

Знову ні. Тривога Тома дедалі зростала. Ці запитання й відповіді були для нього повільними тортурами. Учитель допитав хлопчиків, подумав трохи і звернувся до дівчаток:

— Еммі Лоренс?

Та заперечливо похитала головою.

— Грессі Міллер?

Те саме.

— Сузанно Гарпер, це ти зробила?

Ні, не вона. Тепер черга Беккі Течер. Том тремтить з голови до ніг: становище здається йому безнадійним.

— Ребекко Течер! (Том глянув на її обличчя: воно пополотніло з переляку.) Чи не ти розірвала... ні, глянь мені в очі... (вона благально підняла руки). Ти розірвала цю книжку?

У Томовій голові блискавкою майнула раптова думка. Він скочив на ноги й гукнув:

— Це зробив я!

Вся школа втупилася в божевільного, що відважився на такий неймовірний вчинок. Том постояв хвилинку, аби зібрати свої розгублені думки, і пішов у той куток, де його чекала покара. Подив і вдячність, які сяяли в очах бідолашної Беккі, нагородили б його і за сотню ударів. Захоплений величчю власного подвигу, він без жодного стогону витримав нещадну кару й так само байдуже прийняв додаткове покарання — наказ залишитися в школі на дві години після уроків. Він знав, хто чекатиме його на подвір'ї, коли його випустять з ув'язнення, тому покара не здавалася великим лихом.

Цього вечора Том, ідучи спати, старанно й довго обмірковував, як він помститься Альфредові Темплю, бо, соромлячись і каючись у своїй провині, Беккі розповіла йому все,— не приховала й своєї жажливої зради.

Розділ двадцять перший

ПОЗОЛОЧЕНА ЛИСИНА

Наближалися канікули. Учитель, завжди суворий, став ще суворіший і вимогливіший, бо хотів, щоб школа відзначилась на іспитах. Його палиця й лінійка тепер рідко лежали без діла,— принаймні в молодших класах. Тільки юнаків і дівчаток років вісімнадцяти-двадцяти було звільнено від тілесних покарань. А бив містер Доббінс дошкульно, бо хоч він і ховав під перукою велику блискучу лисину, але до старості йому ще далеко, і м'язи у нього — неначе креміль. Що ближче надходив великий день, то різніше виявлялася вся прихована в ньому схильність до катувань. Його, здавалося, втішало, коли він карав за найнікчемніші провини. Чи ж не дивно, що бідолашні малюки вдень терпіли страх і біль, а ночами виношували плани жорстокої помсти. Вони не пропускали випадку вчинити якусь дрібну капость учителеві.

Але сили були нерівні, і він увесь час брав над ними гору. За кожною вдалою помстою школярів слідом ішла така грізна й жахлива покара, що хлопці завжди покидали поле бою з великими втратами. Нарешті вони влаштували змову й виробили план, який обіцяв їм велику перемогу. Вони поділилися таємницею з сином маляра, що малював вивіски, і вмовили його допомогти їм. Той дуже зрадив, і воно не дивно: учитель харчувався в будинку його батька, і хлопець мав досить причин ненавидіти лихого педагога. Як на те, дружина вчителя збиралася за кілька днів поїхати на село, отже, ніщо не могло перешкодити задуманій помсті. Перед кожною великою подією вчитель любив підкріпитися вином, і син маляра обіцяв товаришам, що напередодні іспитів, як тільки той вип'є й засне в своєму кріслі, він «зробить усе», а потім розбудить його й відведе до школи.

І ось настав цей урочистий день. О восьмій годині вечора будинок школи було яскраво освітлено і прикрашено вінками, квітами та гірляндами з листя. Учитель сидів, мов на троні, у великому кріслі на високому помості, за ним стояла чорна дошка. Було видно, що він добре випив. Три ряди лав з кожного боку і шість рядів посередині займали урядові особи містечка та батьки учнів. Ліворуч, за лавами дорослих, на широкій тимчасовій платформі сиділи школярі, які мали відповідати на іспиті: ряди хлопчиків, так чисто вимитих і пишно одягнених, що вони почували себе ніби зв'язаними; ряди незграбних підлітків; білосніжні ряди дівчаток та дорослих панночок, одягнених у батист і серпанок, — володарки цього одягу, мабуть, ні на хвилину не забували про свої голі руки, про натягнуті на них бабусині цяцьки, про рожеві й блакитні банти та квіти на голові. Решту місць займали школярі, які не брали участі в іспитах.

Почалося з того, що встало якесь маленьке хлопчечя й несміливо продекламувало:

Ви здивувалися, мабуть,
Що хлопчик крихітний отут...

І так далі, підкріплюючи декламацію вимушеними, незграбними жестами, ніби машина, в якій щось поламалося. Але так-сяк воно щасливо допхалося до кінця, його щедро нагородили оплесками, і воно, незграбно вклонившись, зійшло зі сцени.

Збентежена маленька дівчинка пролепетала: «Було ягня у Мері», зробила жалюгідний реверанс, дістала свою частку оплесків і червона від щастя сіла на місце.

Потім дуже впевнено на естраду вийшов Том Соєр і, люто підвищуючи голос та несамовито жестикулюючи, почав декламувати старе, але невмируще: «Дайте мені волю або дайте смерть!» Та, дійшовши до половини, він затнувся. Його охопив переляк, ноги в нього тремтіли, горло щось стискувало, він не міг вимовити ні слова. Правда, слухачі, очевидно, симпатизували йому,

але ж вони мовчали, і ця мовчанка пригнічувала Тома більше, ніж їхнє співчуття. Учитель нахмурився, і це зовсім погубило хлопця. Том ще трохи поборсався і, геть збентежений, зійшов зі сцени. Були слабкі спроби підтримати його оплесками, але оплески тут же завмерли.

Далі йшли: «На кораблі стояв юнак», «Ассірійці вирушили» та інші перлини декламації. Потім були вправи з читання й граматики. Жалюгідний латинський клас з честю продекламував свої добре визубрені фрази. Далі юні леді мали особисто читати свої власні твори. Це було окрасою програми. Кожна по черзі ставала на край платформи, підносила до очей свій рукопис, перев'язаний гарненькою стрічечкою, і починала читати, старанно стежачи за «виразністю» та за розділовими знаками. Теми творів були ті самі, що і в матерів, бабусь та прабабусь цих дівчат і взагалі всіх предків жіночого роду аж до хрестових походів: «Дружба», «Спогади про минуле», «Казкова країна», «Переваги освіти», «Туга», «Любов до батьків», «Страждання серця» і т. д. і т. п.

Головною особливістю всіх цих творів була старанно виплекана меланхолія. Друга особливість — багаті та пишні узори «високого стилю». Третя особливість — безнастанне повторювання тих самих улюблених слів і фраз. Від частого вжитку вони стали зовсім заяложені. А найпомітніша і найшкідливіша властивість усіх цих рукописів — нав'язливе й нестерпне повчання, яке завжди незмінно виляє на останній сторінці своїм кудим хвостом. Про що б не мовилося, робилася спроба за всяку ціну припасувати туди думку, що задовольняла б релігійних людей. Разюча нещирість цих повчань навряд чи комусь потрібна. Та нема жодної школи в нашій країні, де юні леді не почувують себе зобов'язаними завершити свої твори релігійним повчанням. І цікава річ: повчання найлегковажнішої й найбезбожнішої дівчини в школі завжди найдовше й найсмирненіше. Але годі про це. Бо неприємна правда припаде до смаку небагатьом. Повернімося до іспитів. Перший прочитаний твір мав назву «І це зветься — життя?»¹

Слідом за тим з'явилася смаглява, чорноока й чорноволоса панночка, зробила ефектну паузу, набрала трагічного вигляду й почала співучим голосом:

«Д и в н и й с о н.

Темна й бурхлива ніч. Навколо небесного трону не мерехтіла жодна зірка, але глухий гуркіт важкого грому безнастанно лунав у вухах, а жахлива блискавка гнівно краяла небесні хмари, нібито зневажаючи ту владу, яку здобув над її жахливою силою уславлений Франклін. Навіть буйні вітри одностайно вирішили покинути свої таємничі притулки і скаженіли, ніби для того, щоб

¹ Наведені нижче уривки творів цілком запозичено без змін із книжки, надрукованої під заголовком «Проза і поезія однієї західної леді», бо в них найточніше дотримано стилю, властивого творам школярки, і ніяка підробка не могла б зрівнятися з ними. *Примітка автора.*

зробити ще жахливішою цю дику сцену.

У цей час, такий темний, такий жахливий, дух мій прагнув людського співчуття,— ось до мене з'явилася вона,—

Мій кращий друг, порадник мій,
Спокійний мій водій,
Всі радощі життя мого —
На шлях ступила мій...»

Це страхіття займало сторінок з десять рукопису і закінчувалося надзвичайно суворим повчанням-погрозою такими жахливими карами тим, хто не належить до пресвітеріанської церкви, що заслужило першу нагороду. Цей твір було визнано кращим на цілий вечір. Міський голова, даючи авторці нагороду, виголосив теплу промову, запевняючи, що «ніколи не чув нічого красномовнішого» і що «сам Даніель Вебстер міг би пишатися таким шедевром ораторського мистецтва».

Учитель, остаточно осоловілий від вина, відсунув своє крісло, повернувся спиною до аудиторії й почав малювати на дошці карту Америки, щоб потім проекзаменувати всі класи з географії. Але

рука погано слухала його, і в класі залунало стримане хихотіння. Він добре знав, у чому річ, і намагався виправитися. Стирав малюнок, малював знову, але виходило ще гірше, і хихотіння лунало голосніше. Вчитель зібрав у кулак усю силу волі й вирішив не піддаватися хмелеві. Він почував, що справа йде на краще. Але сміх не припинявся, а, навпаки, посилювався. Та воно й не дивно! Якраз над головою вчителя в стелі був отвір, і через отвір повільно спускалася кішка на мотузку, причому голова її туго була зав'язана ганчіркою, щоб кішка не нявкала. Поволі спускаючись дедалі нижче, вона вигиналася всім тілом і тяглася вгору, намагаючись піймати лапами мотузку, а ловила тільки повітря. Хихотіння чулося звідусіль. Кішка була вже за якихось шість дюймів від захопленого своєю справою вчителя... нижче, нижче, ще трохи нижче... мить — вона у відчаї схопила пазурами його перуку і разом зі своєю здобиччю була миттю втягнута в отвір на горище.

А навколо голого черепа містера Доббінса несподівано розлилося сьайво, бо син маляра позолотив йому лисину!

Після цього збори розійшлися. Хлопці помстилися. Настали канікули.

Розділ двадцять другий

ТОМ ЧЕКАЄ КАРИ НЕБЕСНОЇ

Том записався до нового товариства «Юних друзів тверезості», бо членам цього товариства видавали розкішні відзнаки. Він обіцяв не курити, не жувати тютюну і не лаятись. Після цього хлопець зробив нове відкриття, а саме: коли людина хоче щось зробити, нехай вона пообіцяє, що не робитиме цього ніколи. Найпевніший спосіб!

Том одразу відчув, що його мучить бажання курити й лаятись. Бажання це стало таким нестримним, що тільки надія похизуватися перед людьми в яскраво-червоному шарфі стримувала його від утечі з товариства тверезості. Наближалось 4 липня, роковини незалежності Сполучених Штатів Америки, та невдовзі Том відмовився від думки чекати до цієї дати — відмовився раніше, ніж пробув у товаристві дві доби. Він зосередив усі свої сподіванки на старому Фрезері, мировому судді, який саме помирав. Старого Фрезера, безперечно, ховали б пишню, бо він був дуже поважною персоною. І на його похоронах можна було б похизуватися в червоному шарфі. Три дні Том цікавився станом здоров'я судді. Іноді надії його здіймалися так стрімко вгору, що він сміливо виймав із комода свої відзнаки й приміряв їх перед дзеркалом. Але суддя ночував себе то краще, то гірше. Нарешті пішла чутка, що він одужує, а потім, що вже й одужав. Том був обурений. Ніби з нього хтось позбиткувався. Він одразу ж подав заяву про вихід із товариства, а в цей-таки вечір судді стало гірше і він помер. Том вирішив, що він більше ніколи не повірить людині. Похорон був дуже пишний. Юні члени товариства тверезості так бундючно крокували, що їхній колишній товариш мало не лопнув від досади.

Том знову став вільним хлопцем — це теж багато важило. Тепер він міг курити й лаятись скільки завгодно. Але, на свій подив, він помітив, що йому всього цього зовсім не хочеться. Саме тому, що не було ніякої заборони, всі його гріховні бажання зникли і втратили свою принадність.

Скоро Том помітив, що недавно такі бажані канікули почали йому набридати.

Він почав був вести щоденник, але за три дні нічого особливо-го не сталося, і він кинув.

Та ось до міста прибув негритянський оркестр і справив на всіх велике враження. Том і Джо Гарпер теж зібрали собі групу музикантів і були щасливі аж два дні.

Навіть святкування 4 липня майже провалилося. Цього дня був великий дощ, отже, демонстрації не відбулося. А найбільша людина в світі (так принаймні думав Том), містер Бентон, справжній сенатор Сполучених Штатів, розчарував усіх, бо виявилось, що він зовсім не велетень двадцяти п'яти футів заввишки, а звичайнісінький чоловічок.

Приїхав цирк. Хлопці три дні гралися в цирку у наметі з старих килимів. Плата за вхід — три шпильки з хлопця, дві з дівчини. А потім і цирк набрид.

Після цього з'явилися гіпнотизер і френолог, та й вони поїхали геть, і стало ще нудніше.

Відбулося кілька вечірок для хлопчиків та дівчаток. Але влаштовувались вони так рідко, що проміжки між ними відчувались як біль.

Беккі Течер поїхала на літо з батьками до свого рідного містечка Константинополя. Після її від'їзду життя ніби потьмарилось.

Увесь час Тома гнітила жахлива таємниця вбивства. Вона, ніби гнійна рана, мучила його впертим, невгамовним болем.

І раптом Том захворів на кір.

Протягом двох довгих тижнів хлопець лежав у постелі, наче в'язень, байдужий до цілого світу. Хвороба виявилася важкою. Ніщо не цікавило Тома. Коли він, нарешті, звівся на ноги і кволими кроками пішов по місту, скрізь і всюди він помітив сумні переми. Всі впали в релігійну гарячку — не тільки дорослі, а навіть хлопці і дівчата. Том блукав, марно сподіваючись побачити хоч одного грішника, але всюди його чекало розчарування. Він пішов до Джо Гарпера, але той вивчав біблію, і Том поквапився зажурено покинути це гнітюче видовище. Він почав розшукувати Бена Роджерса, але виявилось, що Бен відвідує бідних жителів з кошиком релігійних книжок. Він подався до Джімма Холліса, а той почав запевняти його, що кір — то небесне застереження грішникові. Кожна нова зустріч ще більше посилювала смуток. І коли у відчаї він спробував знайти втіху на грудях у Гекльберрі Фінна, той зу-

стрів його цитатою з біблії. Цього Том не витримав: серце його лопнуло. Він ледве дійшов додому і впав у ліжку, почувавши, що на все містечко він один грішник, приречений на муки вічні в пеклі.

Цієї ночі була жахлива буря. Лив дощ, грімів грім, били блискавки.

Том натягнув ковдру на голову і злякано чекав своєї загибелі... бо в нього й тіні сумніву не було, що весь цей шарварок вчинено через нього. Він був певен, що своїми гріхами занадто довго роздратовував вищі сили — і ось йому кара. Правда, аби хто надумався вбити блощицю з артилерійської батареї, Том визнав би це за марну трату сил і набоїв, але він нічого дивного не бачив у тому, що небо послало такі дорогі громи й блискавки проти такої нікчемної істоти, як він.

Помалу буря вщухала і пройшла, не виконавши свого головного завдання. Першим бажанням хлопця було подякувати богові й постаратися виправитись. Однак він вирішив трохи почекати, бо грози, може, й не буде більше.

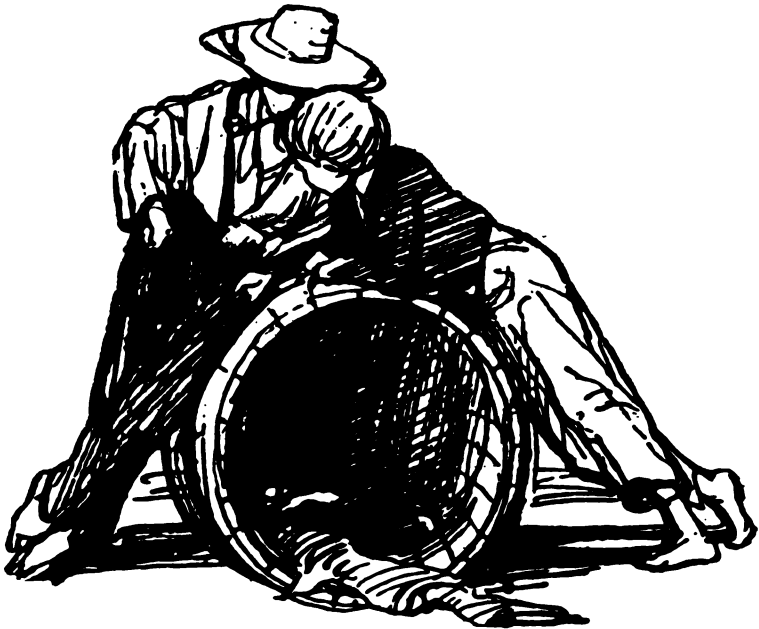
Наступного дня знову довелось кликати лікаря: до Тома повернулася хвороба. Три тижні пролежав він горілиць, і цей час видався йому довгим, як ціла вічність. Коли нарешті Том вийшов із дому, то навіть не зрадів, що уник смерті. Хлопець пам'ятав, яким самотнім і безпритульним почував він себе останнім часом. Ліниво чвалаючи вулицею, він побачив, що Джім Холліс разом з іншими хлопцями судить кішку за вбивство пташки. Жертва кішки була тут же. Далі під куцями сиділи Джо Гарпер та Гек Фінн і вминали крадену диню. Відолахи! До них, як і до Тома, повернулася колишня хвороба.

Розділ двадцять третій

ПОРЯТУНОК МЕФА ПОТТЕРА

Нарешті дрімотна нудьга в містечку струснулася й дуже сильно. Призначено було день суду над убивцею. Тепер усі про це тільки й говорили. Том не знав, куди сховатися від розмов. Кожен натяк на вбивство змушував його тремтіти, бо нечиста совість підказувала, що такі розмови ведуться тільки для того, аби спіймати його. Правда, він не знав, як люди довідалися, що він дещо знає про вбивство, але міські пересуди не могли не бентежити його. Тома весь час кидало в жар. Він одвів Гека в затишне місце поговорити по щирості. Треба ж було хоч на деякий час дати волю своєму язикові й поділитися з товаришем. Крім того, Том хотів ще раз довідатися, чи Гек не проговорився.

— Геку, ти кому-небудь казав про це?

— Про що?

— Знаєш, про що...

— Ага! Звичайно, ні.

— Ані слова?

— Ані словечка, щоб мені з місця не зійти. А чого ти питаєш?

— Так. Я боюся.

— Ну, Томе Сойєр, нам і двох днів не прожити, коли ми проговоримося. Ти ж це сам знаєш.

Томові полегшало. Помовчавши, він спитав:

— Геку, ніхто не змусить тебе проговоритися?

— Мене? Е, ні! Тільки тоді, коли я захочу, щоб цей диявол метис утопив мене в річці.

— Ну, тоді гаразд. Я так думаю, що ми можемо не боятися нічого, поки тримаємо язика за зубами. Але — поклянімося ще раз. Так буде надійніше.

— Згода.

І вони знову надзвичайно урочисто поклялися.

— А про що балакають, Геку? Я наслухався всячини.

— Про що балакають? Та все про одне — Меф Поттер, Меф Поттер, Меф Поттер та й годі. Мене аж у жар кидає. Хоч би кудись сховатися.

— Отаке й зі мною. По-моєму, він пропадає людина! Йому смерть! А тобі не буває його шкода... іноді?

— Дуже часто... так, дуже часто. Нетямуща він людина. Але ж

він і зла нікому не робив. Нікому ніколи. Ловить собі рибку — заробляє, щоб випити. А потім швендяє... Та, боже мій, адже ми всі такі. Принаймні більшість із нас. Але він дуже добрий: одного разу він дав мені піврибини, а сам голодний залишився. І частенько захищав мене та визволяв із біди!

— А мені він лагодив повітряних зміїв і прив'язував гачки до вудочок. Хотів би я, щоб ми допомогли йому втекти з в'язниці.

— Отакої! Як ми йому допоможемо, Томе? Та це й ні до чого. Він утече, а його спіймають.

— Так, спіймають. Це правда. Але я прямо чути не можу, коли вони лають його казна-як, а він зовсім невинний.

— Я теж, Томе. Розумієш, я чув... говорять, що він найкровожерніший убивця в нашому штаті, і дивуються, як це його досі не повісили!

— Весь час отаке говорять. Я чув, казали, що коли суд його виправдає, то його повісять за законом Лінча¹.

— Так і зроблять, повісять.

Довго говорили хлопці, але розмова їх не заспокоїла. Коли смеркло, вони почали вештатися біля маленької самотньої в'язниці, мабуть, з невиразною надією на якесь диво, що розв'яже всі їхні труднощі. Але нічого не сталося: очевидно, ні ангели, ні добрі чарівниці не зацікавилися нещасним в'язнем.

Хлопці зробили так, як робили частенько й раніше: підійшли

¹ Розправа юрби з злочинцем без суду.

до ґрат і дали Поттерові трохи тютюну й кілька сірників. Він сидів на першому поверсі, вартових поблизу не було.

Його вдячність за такі подарунки й раніше бентежила їхню совість. А цього разу вона вразила їх ще дужче. Вони почували себе боягузами й останніми зрадниками, коли Поттер сказав їм:

— Дуже добрі ви до мене, хлопці, ніхто в цьому містечку не жаліє мене. Лише ви. І я не забуду цього, не забуду. Частенько я кажу собі: адже я колись лагодив повітряні змії всім хлопцям, показував їм, де краще ловиться риба, приятелював з ними й допомагав їм, як тільки міг. Тепер усі забули старого Мефа, коли він ускочив у біду. Але Том не забув, і Гек не забув, вони не відцуралися мене, — кажу я, — і я не забуду їх... Ох, хлопці, вчинив я жахливу річ — був п'яний, з глузду з'їхав... ось воно й сталося... А тепер мене на шибеницю поведуть... І це справедливо, справедливо... Та це й краще, слово честі, краще. Ну, не будемо говорити про це. Не хочу я вам настрій псувати, ви завжди допомагали мені. Я тільки ось що хочу вам сказати: ніколи не пийте проклятої горілки, тоді ніколи не потрапите за ґрати. Станьте-но трохи вбік, ось так! Приємно бачити обличчя друзів, коли ти вскочив у таку халепу, і ніхто не приходить сюди, крім вас... Милі, приятелі обличчя... А станьте-но один одному на плечі, щоб я міг торкнутися вас. Ось так. Дайте потисну руку — ваші руки пролізуть крізь ґрати, а мої лапи занадто великі. Маленькі рученята, слабенькі, але вони таки здорово допомогли Мефові Поттеру, і ще більше допомогли б, аби тільки могли.

Том повернувся додому геть пригнічений, і сні його цієї ночі були сповнені жаху. Наступні два дні він вештався навколо будинку суду. Якась непереможна сила тягла його всередину, але він змушував себе дивитися на вулиці. Те саме було і з Геком. Вони старанно уникали один одного. Кожен намагався одійти від суду, але завжди тут же повертався. Том уважно слухав усі новини, що їх виносили люди з зали суду, але весь час він чув лише погані вісті: зашморг дедалі тугіше стягувався на шиї бідолошного Поттера. На кінець другого дня в містечку говорили, що свідчення індіанця Джо були незаперечні і що не було жодного сумніву в тому, який буде вирок присяжних.

Том повернувся додому пізно ввечері і вліз до спальні через вікно. Він був страшенно схвильований і довго не міг заснути. Наступного дня все містечко зранку юрмилося біля будинку суду, бо це був вирішальний день. Залу суду заповнили чоловіки й жінки. Нарешті ввійшли довгождані присяжні і сіли на свої місця. Незабаром після цього ввели Поттера, блідого й розгубленого, в кайданах. Його посадили на лаву підсудних, де всі цікаві могли бачити його. На такому ж видному місці сидів індіанець Джо, спокійний і байдужий, як завжди. Знову запанувала мовчанка, потім прибули судді, і шериф відкрив судове засідання. Адвокати перешіптувалися, писарі шелестіли паперами. Усе створювало урочисту атмосферу тривожного напруженого чекання.

Викликали свідка, що бачив, як Меф Поттер умивався біля струмка рано-вранці того дня, коли стало відомо про вбивство. Він засвідчив, що, побачивши його, Меф Поттер негайно кинувся тікати. Спитавши ще дещо, прокурор звернувся до оборонця:

— Тепер ваша черга. Допитуйте свідка.

Підсудний підняв на хвилину очі, але опустив їх знову, коли оборонець сказав:

— Я не маю запитань.

Наступний свідок засвідчив, що він знайшов ножа біля трупа. Прокурор знову звернувся до оборонця:

— Ви можете допитати свідка.

— Я не маю ніяких запитань до нього,— відповів оборонець Поттера.

Третій свідок присягнув, що він часто бачив цього ножа в руках Поттера. І знову прокурор звернувся до оборонця:

— Ви можете допитати свідка.

Оборонець знову відмовився.

На обличчях присутніх з'явилася невдоволення. Невже цей адвокат нічого не зробить, щоб врятувати свого клієнта від шибениці?

Кілька свідків підтвердили, що Поттер, коли його привели на місце злочину, поводився як винуватий. І цих свідків адвокат відпустив, не спитавши їх нічого.

Свідки виклали кожну найменшу подробицю сумної події, що трапилася на кладовищі того ранку, і жодного з цих свідків оборонець Мефа Поттера не допитував. Публіка була здивована і так голосно ремствувала, що суддя закликав присутніх до порядку.

Після цього підвівся прокурор і сказав:

— Цілком благонадійні свідки встановили під присягою той факт, що цей страшний злочин зробив не хто інший, як нещасний, що сидить на лаві підсудних. Нам нема чого більше додати.

Бідний Поттер застогнав і затулив обличчя руками, тихенько похитуючись усім тілом. Гнітюча мовчанка запанувала в залі суду. Багато чоловіків було зворушено, багато жінок плакало.

Тоді підвівся оборонець і сказав до судді:

— Ваша честь! На початку засідання я зробив заяву, що мій підзахисний скоїв цей страшний злочин у несвідомому стані, перебуваючи в гарячці, спричиненій алкоголем. Але я змінив свій намір і не прошитиму присяжних про полегкість.

І він звернувся до секретаря:

— Покличте Томаса Сойєра!

На обличчях присутніх, навіть у самого Поттера, виник подив. Усі погляди зацікавлено втупилися в Тома, коли той увійшов і став перед присяжними. У хлопця був розгублений вигляд, бо він страшенно боявся. Його змусили присягнути.

— Томасе Сойєр, де ви були приблизно опівночі сімнадцятого червня?

Том глянув на залізне обличчя індіанця Джо, і йому заціпило. Слухачі затамували подих, але Том не міг вимовити жодного слова. Проте за мить-другу хлопець трохи опанував себе і спромігся сказати так, що дехто в залі навіть почув його:

— На цвинтарі.

— Трохи голосніше, будь ласка. Не бійтеся. Отже, ви були...

— На цвинтарі.

Зневажлива посмішка майнула на обличчі індіанця Джо.

— Чи не були ви десь поблизу могили Горса Вільямса?

— Так, сер.

— Будь ласка, трохи голосніше. Чи близько ви були від неї?

— Так близько, як тепер від вас.

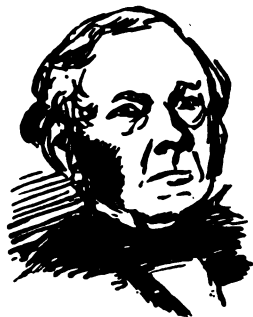
— Ви сховалися чи ні?

— Сховалися.

— Де?

— За ясенами, край могили.

Індіанець Джо ледь помітно здригнувся.

— З вами був ще хтось?

— Так, сер. Я пішов туди з...

— Стривайте, почекайте хвилинку. Не треба називати ім'я вашого супутника. Ми допитаємо і його. Ви принесли з собою щонебудь на цвинтар?

Том вагався. Він був, очевидно, збентежений.

— Кажіть, мій друже, не бійтеся. Істина завжди почесна. Що ви принесли з собою туди?

— Тільки... дохлу кішку.

У залі пролунав сміх. Суддя закалатав дзвіночком.

— Ми покажемо суду скелет цієї кішки. А тепер, мій друже, розкажіть нам усе, що ви бачили,— розкажіть нам своїми словами, нічого не пропускаючи, і не бійтеся.

Том почав — спершу нерішуче, потім поступово захопився. Розповідь його полилася жвавіше. Незабаром у залі суду не чути було жодного звуку, крім його голосу. Всі погляди втупилися в нього. Роззявивши роти й затамувавши подих, публіка ловила кожне його слово, не помічаючи часу, зворушена й захоплена моторошним оповіданням. Загальне хвилювання дійшло краю, коли Том почав описувати сцену вбивства:

— А коли лікар схопив дошку й торохнув нею Мефа Поттера, а той упав, індіанець Джо кинувся на нього з ножом і...

Торох! Метис розштовхав усіх, хто намагався його затримати, блискавкою майнув у вікно, та тільки його й бачили!

ВЕЛИЧНІ ДНІ — ЖАХЛИВІ НОЧІ

Том ще раз став уславленим героєм. Його шанували дорослі, йому заздрили малі. Ім'я його зажило безсмертною слави: місцева газетка розхвалила хлопця до неба. Хтось навіть запевняв, що він неодмінно стане президентом, коли його раніше не повісять.

Як і завжди, легковірна, нерозважлива публіка схопила Мефа Поттера в свої обійми і тепер панькалася з ним так само гаряче, як колись лаяла та ганьбила. Але така поведінка тільки робить людям честь, і ми не будемо засуджувати їх.

Томові дні перетворилися на дні слави й радості, зате ночі сповнилися жаху. Індіанець Джо затьмарював усі його сни й погрожував лютою карою. Ніякі спокуси не могли витягнути хлопця з дому після заходу сонця. Відолашний Гек перебував у такому самому стані тривоги й страху, бо Том увечері напередодні суду розповів усю історію Поттеровому оборонцеві, і Гек страшенно боявся, що всі дізнаються й про його причетність до цієї справи, хоча втеча індіанця Джо й звільнила його від гіркої потреби свідчити на суді. Крім того, він упросив адвоката тримати цю справу в таємниці, але що ж? Після того, як совість погнала Тома вночі до адвоката, примусила його розтулити уста, skutі жахливою присягою, і розповісти про страшну справу, Гек майже втратив віру в людей.

Удень, слухаючи слова подяки від Поттера, Том радів, що все розповів, а вночі шкодував, що не втримав язика за зубами. То він боявся, що його піймають. Він був певний, що зітхне спокійно тільки тоді, коли на власні очі побачить труп цієї людини.

Обнишпорили всю округу, обіцяли нагороду за голову злочинця, але так і не знайшли його. Із Сент-Луї приїхав поліцейський шпиг — диво-всезнайка. Він ходив, нюхав, хитав головою і досяг того дивовижного успіху, якого звичайно добиваються люди його професії, а саме: він оголосив, що «знайшов нитку». Але ж не можна повісити за вбивство «нитку»! Відтак, коли поліцейський поїхав додому, становище Тома не змінилося, він, як і раніше, почував себе в страшній небезпеці.

Дні минали поволі, і з кожним днем тягар тривоги, який пригнічував Тома, помалу зменшувався.

ПОШУКИ ЗАКОПАНОГО СКАРБУ

У житті кожного нормального хлопчика настає пора, коли він зазнає непереможного бажання копати землю, щоб знайти заховані скарби. Це бажання охопило одного дня й Тома. Він вирушив

шукати Джо Гарпера, але не знайшов його. Потім він подався до Бена Роджерса, але той пішов ловити рибу. Нарешті натрапив на Гека Фінна. Гек Кривава Рука — отой відгукнется! Том повів його в таке місце, де ніхто не міг їх підслухати, і там відкрив йому свої заміри. Гек погодився. Гек був завжди згоден узяти участь у кожній справі, яка обіцяла розвагу й не вимагала грошових витрат. Часу в нього було так багато, що він навіть не знав, куди його подіти, і, звичайно, не міг би сказати, що його час — гроші.

— Де ж ми будемо копати? — спитав Гек.

— О, майже всюди.

— А хіба скарби всюди сховані?

— Звісно, ні, Геку. Вони заховані в різних місцях: іноді на островах, іноді — в скринях, під самим кінцем гілки старого дерева, саме в тому місці, де тінь падає опівночі, але найчастіше під будинками, де живуть привиди.

— А хто ж закопує?

— Розбійники, звісна річ. А ти думав — хто? Директори недільних шкіл?

— Не знаю. Коли б я був на місці розбійників, то я б грошей не закопував. Я б їх тратив і веселився.

— Я теж. Але розбійники так не роблять. Вони завжди закопують їх у землю.

— А потім повертаються за ними?

— Ні, вони гадають повернутися, але потім здебільшого забу-

вають прикмети або ж помирають. Минає багато часу, скарби лежать, іржавіють. А потім тось знаходить старий пожевклий папірець, де зазначено прикмети скарбу, та й папірець цей треба розшифрувати цілий тиждень, бо в ньому здебільшого закарлючки та ієрогліфи.

— Іро... що?

— Ієрогліфи... різні малюнки... кривульки, що ніби нічого не означають.

— А ти знайшов такий папірець, Томе?

— Ні.

— А як же ти розпізнаєш прикмети?

— Не треба мені ніяких прикмет. Розбійники завжди закупають скарби під таким будинком, де живуть привиди, або на островах, або під зогнилими деревами, де одна гілка стирчить над землею. Ми вже трохи пробували копати на Джексоновому острові і ще раз можемо спробувати. А старий будинок, де водиться нечиста сила,— за річкою. Там же й купа дерев з сухими гілками.

— І під кожним деревом скарб?

— Ач чого захотів! Звичайно, ні!

— То як же ти знатимеш, під яким копати?

— Будемо копати під усіма.

— Слухай, Томе, це ж забере ціле літо.

— То й що? А уяви собі, що ми знайдемо бронзовий казан з цілою сотнею доларів, покритих іржею, або зогнилу скриню, повну діамантів. Як це тобі подобається?

Гекові очі заблищали.

— Це здорово! Цього мені вистачить на все життя. Ти дай мені тільки сто моїх доларів, і не треба ніяких діамантів.

— Гаразд! Але можеш бути певний, що я не кину діамантів. Деякі з них коштують по двадцять доларів за штуку. І навряд чи є хоч один, що коштував би менше долара.

— Невже?

— Слово честі, це тобі кожна людина скаже. Ти ніколи не бачив діамантів, Геку?

— Ні, щось не пригадую.

— А в королів їх цілі гори.

— Та я ж не знайомий з королями, Томе.

— Ще б пак! От коли б ти поїхав до Європи, то побачив би цілу купу королів, які аж стрибають.

— Так-таки й стрибають?

— Та ні. Навіщо їм стрибати?

— А що ж, ти казав, вони роблять?

— Тю! Я хотів тільки сказати, що їх у Європі скільки завгодно. Навіщо їм стрибати? Вони там швендіють, як щось звичайне, як отой горбатий Річард..

— Річард? А як його прізвище?

— Нема в нього ніякого прізвища. У королів ніколи не буває прізвищ, тільки ім'я.

— Та ну?
— Не буває.
— Може, їм і хочеться, щоб їх звали, як негрів, тільки на ім'я, але це мені зовсім не подобається. Томе, де ж ми будемо копати?

— Я ще не знаю. Хіба почати від того старого гіллястого дерева, що стоїть на пагорку за річкою? У нього якраз одна гілка суха.

— Гаразд.

Вони дістали поламане кайло, лопату й вирушили в похід. Іти треба було три милі. Прийшли вони червоні, захекані й полягали в холодку найближчого ясена, щоб відпочити й покурити.

— Мені це подобається,— сказав Том.

— І мені.

— Слухай, Геку, якщо ми знайдемо тут скарб, що ти зробиш із своєю часткою?

— Ого! Я щодня купуватиму пироги з м'ясом і склянку содової води, а коли приїде цирк, щодня ходитиму до цирку. Ото вже весело поживу!

— А ти нічого не відкладеш про запас?

— Відкладати? Навіщо?

— Як навіщо? А щоб вистачило на наступний рік.

— О, це ні до чого. Коли я не витрачу грошей, все одно колись батько повернеться додому й забере їх. А вже після нього не поживишся. Будь певний, все вичистить. А що ти зробиш із своєю часткою, Томе?

— Я куплю барабан, шаблю, червону краватку, бульдога-цупе-ня і одружуся.

— Одружишся?

— Авжеж.

— Томе, ти... ти з глузду з'їхав!

— Почекай — побачиш.

— Нічого безглуздішого ти не міг придумати, Томе. Подивись на мого батька й на мою матір, адже вони билися зранку й до вечора. Воювали! Я пам'ятаю це, добре пам'ятаю.

— Дурниці. Та, з якою я одружуся, не битиметься.

— А про мене, Томе, то вони всі однакові. Всі вони ладні від-

щмагати чоловіка. Ні, ти це краще обміркуй, як слід. Кажу тобі — обміркуй. Як звати дівчисько?

— Вона зовсім не дівчисько, а дівчинка.

— Та все одно. Той говорить — дівчисько, той — дівчинка; хто як хоче, так і каже. І те й те правильно. А як же її звати, Томе?

— Я скажу тобі колись, не тепер.

— Гаразд, як знаєш. Тільки, коли одружишся, я стану зовсім самотній.

— Ні, навпаки, ти перейдеш до нас, і ми житимемо всі втрюх. А тепер годі байдикувати — давай копати.

Вони працювали з півгодини, аж спітніли, але нічого не знайшли. Покопали ще з півгодини. Знову нічого. Нарешті Гек сказав:

— Невже скарби завжди закопують так глибоко?

— Іноді... не завжди. І не всі. Ми, мабуть, не там копаємо.

Вони знайшли інше місце і знову почали копати. Тепер робота хоч і не так швидко, але посувалася вперед. Вони працювали якийсь час мовчки. Потім Гек перестав копати, сперся на лопату, витер рукавом великі краплі поту з чола й сказав:

— Де ми копатимемо далі, як закінчимо тут?

— Я думаю, під старим деревом — отам на Кардіфській горі, за будинком удови.

— По-моєму, це придатне місце. Та тільки чи не відбере від нас вдова скарб, га, Томе? Це ж її земля.

— Відібрати в нас скарб! Хай тільки спробує! Скарб належить тому, хто його знайшов. Байдуже, на чийй землі.

Гек заспокоївся. Вони копали далі. Невдовзі Гек сказав:

— Під три чорти! Ми, мабуть, знову не на тому місці копаємо. Як ти думаєш?

— Це дивно, Геку, дуже дивно, — я не розумію. Іноді відьми заважають. По-моєму, це вони.

— Отакої! Відьми вдень нічого вдіяти не можуть.

— Справді, я про це й не подумав. О, тепер я розумію, в чому річ. Ну й дурні ми з тобою. Адже треба спершу знайти те місце, куди тінь од гілки падає якраз опівночі, і там копати.

— А щоб тебе! Отже, ми весь час працювали, як дурні, даремно. А тепер, чорт забери, доведеться ще раз іти сюди вночі. Та й далеко ж. Ти зможеш вибратися з дому?

— Та вже якось виберусь. Треба це закінчити неодмінно сьогодні ж уночі, бо, коли хтось побачить ці ями, то миттю здогадається, що тут робилось, і сам відкопає скарб.

— Гаразд, я прийду до тебе під вікно і нявкну.

— Згода. Сховаймо інструменти в кущах.

Вночі, близько дванадцятої години, хлопці прийшли до того самого дерева, сіли в затінку і стали чекати. Місце було дике, а час такий, який здавна вважається страшним. Духи шепотіли в листі

дерев, привиди визирали з-за пеньків. Вдалині глухо загавкав собака. Йому відповіла сова своїм зловісним криком.

Хлопці були пригнічені і розмовляли мало. Згодом вирішили, що вже дванадцята година. Вони помітили, куди падає тінь, і стали копати. Їх надихала надія. Працювати стало куди цікавіше, і старанність їхня зростала. Яма ставала дедалі глибшою, і коли лопата вдаряла в щось тверде, у них тьохкало серце; але кожного разу їх чекало розчарування. То було коріння чи камінь. Нарешті Том сказав:

— Знову не те місце, Геку. Ми ще раз помилилися.

— Та як же ми могли помилитися? Ми почали точнісінько там, куди впала тінь.

— Я знаю, але не в цьому річ.

— А в чому?

— Та ми ж тільки приблизно вгадали час. А може, тоді було занадто пізно чи занадто рано.

Гек кинув свою лопату.

— Це правда,— сказав він.— Ось у чому річ. Доведеться нам це залишити. Ми ніколи не вгадаємо точно час. До того ж, надто вже страшно. Всякі відьми й привиди нишпорять навкруги. Мені весь час здається, ніби щось стоїть за спиною, і я боюся обернутися, бо, може, інші стоять попереду і чекають лише, аби я озирнувся. Весь час мене мороз поза шкірою дере!

— І мені моторошно, Геку. Коли ховають гроші під деревом, то майже завжди кладуть поблизу покійника, щоб він стежив за ними.

— Господи!

— Авжеж. Я часто чув про це.

— Ні, Томе, знаєш, щось мені не хочеться возитися з покійниками. З ними завжди в біду вскочиш.

— Та й мені не хочеться їх турбувати, Геку. Уяви тільки, що він висунув свій череп і каже щось.

— Годі, Томе, це жах!

— А таки жах, Геку. Я себе погано почуваю.

— Слухай, Томе, ходім. Спробуймо копати десь в іншому місці.

— Гаразд, може, так буде й краще.

— А куди ж ми підемо?

Том подумав трохи і сказав:

— Он туди... в той будинок... туди, де привиди.

— Та цур йому! Не люблю я привидів, Томе. Це ще гірше за покійників. Покійник, може, й скаже що-побудь, але принаймні не швендяє біля тебе в савані й не заглядає тобі просто в обличчя, не клацає зубами, як це роблять привиди. Я б такого не витримав, Томе, та й ніхто не витримає.

— Так, Геку, але привиди блукають тільки вночі, вони не завадять нам копати вдень.

— Воно то так, але ти чудово знаєш, що люди і вдень не заходять у такі будинки, не тільки вночі.

— Це більше тому, що люди взагалі не люблять ходити в ті місця, де кого-небудь зарізали або вбили. Але ж біля цього будинку і вночі нічого не видно,— тільки синій вогник блимає іноді з вікна, а справжніх привидів нема.

— Слухай, Томе, коли ти десь побачиш, що блимає блакитний вогник, то вже можеш битися об заклад, що тут і привид близько. Ти сам подумай: адже ніхто, крім привидів, не користується блакитним вогнем.

— Це так, а проте вони вдень не ходять. То чого ж нам боятися?

— Гаразд, коли хочеш, покопаємо й там, тільки все-таки небезпечно.

Тим часом хлопці зійшли з пагорка. Посеред долини, освітленої місяцем, самотою стояв зачарований будинок. Паркан навколо нього давно розвалився, ганок заріс бур'яном, димар упав, у вікнах не було шибок, ріг даху провалився. Хлопці довго здалеку вдивлялися в занедбаний будинок, чекаючи, що ось-ось у вікні майне блакитний вогник, і розмовляли пошепки, як і слід розмовляти вночі в таких зачарованих місцях. Потім звернули праворуч, далеко обійшли жахливий будинок і повернулися додому залісненим схилом Кардіфської гори.

Розділ двадцять шостий

СКАРБ ВИКРАЛИ РОЗБІЙНИКИ

Наступного дня о дванадцятій годині хлопці знову прийшли до сухого дерева, прихопивши з собою інструменти. Том нетерпляче поспішав до зачарованого будинку. Гек теж ніби поспішав, але не дуже. Потім він сказав:

— Слухай, Томе, ти знаєш, який сьогодні день?

Том у думці перерахував дні тижня і здивовано глянув на товариша.

— Ой-ой-ой! А я й не подумав про це, Геку!

— Я теж не подумав, а це раптом пригадав, що сьогодні в нас п'ятниця.

— Бодай йому! Ось як треба остерігатися, Геку. Ми могли б ускочити в халепу, коли б почали таке діло в п'ятницю.

— Могли б! Скажи краще: неодмінно вскочили б. Може, й бувають щасливі дні, але в усякому разі не п'ятниця.

— Кожен дурень це знає. Ти не перший це знав, Геку.

— Та хіба ж я кажу, що я перший? І не в самій п'ятниці тут річ. Сьогодні вночі я бачив страшенно поганий сон... пацюки.

— Ну, пацюки — це певна прикмета на біду. А вони билися між собою?

— Ні.

— Ну, це ще добре, Геку. Коли пацюки не б'ються, це означає

тільки, що лихо десь поблизу. Треба лише пильнувати, щоб не потрапити в біду. Сьогодні ми не копатимемо, краще пограймося. Ти знаєш Робіна Гуда, Геку?

— Ні. А хто такий Робін Гуд?

— Ого, це найславетніша людина з усіх, які жили коли-небудь в Англії... Ну, найкраща людина. Розбійник.

— Здорово! Хотів би я ним бути! А кого він грабував?

— Тільки шерифів, попів, багатіїв, королів і їм подібних. Але ніколи не кривдив бідних. Він любив бідних і завжди ділився з ними по совісті.

— О, то він був, мабуть, гарною людиною.

— Та вже можеш бути певний. Другої такої благородної людини й на світі ніколи не було. Тепер таких людей зовсім нема — правду тобі кажу. Прив'яжи Робінові Гуду одну руку, він другою відлущує кого завгодно. А зі свого тисового лука він влучав на віддалі півтори милі в десятицентову монету.

— Що це таке — тисовий лук?

— Не знаю, мабуть, якийсь особливий... А коли Робін Гуд поціляв тільки в край монети, він сідав і плакав. І, звичайно, лалявся. Так от, пограймося в Робіна Гуда — це чудова гра. Я навчу тебе.

— Згода.

Вони гралися в Робіна Гуда аж до вечора, час від часу поглядаючи на зачарований будинок та гадаючи, що чекав їх завтра. Коли сонце почало заходити, вони пішли додому, ступаючи по довгих тінях дерев, і незабаром зникли в лісі на Кардіфській горі.

У суботу, невдовзі після дванадцятої години дня, хлопці знову були біля сухого дерева. Вони поговорили, лежачи в холодку, потім покопали трохи у вчорашній ямі, не дуже сподіваючись на успіх. Копали вони тільки тому, що, як запевняв Том, частенько люди вже зневіряються, коли до скарбу лишається не більше п'яти-шести дюймів, а тоді приходиться хтось інший, копне раз лопатою й готово: бере собі весь скарб. Але й цього разу їхня робота була марна. І хлопці, закинувши лопати на плечі, пішли, свідомі, що не жартували з долею, сумлінно зробили все, як справжні шукачі скарбів.

Коли вони підійшли до зачарованого будинку, мертва тиша, що висіла там під палючим промінням сонця, здалася їм зловісною й моторошною, а саме місце безлюдним і покинутим. Хлопці не зразу наважилися увійти. Потім підкралися до дверей і, тремтячи, зазирали всередину. Вони побачили кімнату, зарослу травою, без підлоги, без штукатурки, вікна без шибок, старезний комин, всюди висіло старе павутиння. Хлопці тихенько ввійшли, серця в них калатали. Говорили вони пошепки, сторожко прислухаючись до найменшого шуму, напружуючи м'язи, ладні на випадок чого дати драла.

Та потроху Том і Гек звикли, страх їхній минув. Вони зацікавлено розглядали все довкола, дивуючись із власної сміливості і вод-

ночас пишаючись собою. Потім вирішили подивитися, що на горищі. Це означало, між іншим, на випадок небезпеки відрізати собі відступ, але вони стали під'юджувати один одного, зрештою, кинули свої інструменти в куток і піднялися драбиною вгору. Там була така сама пустка. В одному кутку вони знайшли комору, яка обіцяла таємниці, але в коморі не було нічого. Тепер вони зовсім підбадьорились і цілком опанували собою. Вони вже хотіли спуститися вниз і почати роботу, аж раптом...

— Тс-с! — шепнув Том.

— Що таке? — теж пошепки спитав Гек, пополотнівши з переляку.

— Тс-с! Там... ти чуєш?

— Еге! Ой-ой-ой! Тікаймо!

— Сиди тихо! Не диш!
Вони йдуть до дверей.

Хлопці розтяглися на
горищі, притуливши очі до
щілин між мостинами, за-
вмираючи від страху.

— Зупинились... Ні...
Йдуть. Прийшли. Тихше,
Геку, ні слова. О боже мій,
і навіщо я пішов сюди!

Зайшли двоє — старий
глухонімий іспанець, що
останнім часом разів два
з'являвся в містечку, дру-
гого хлопці не знали.

Другий був брудний,
обшарпаний, з дуже не-
приємним обличчям. Іспа-
нець одягнутий у плащ, у
нього волохаті білі бакен-
барди, довге сиве волосся
вибивалося з-під сомбреро,
очі прикривали зелені оку-
ляри. Коли вони ввійшли,
другий щось пошепки роз-
повідав. Обидва сіли на

землю обличчям до дверей, спиною до стіни. Другий згодом забув
про обережність і заговорив голосніше.

— Ні,— сказав він.— Я все обдумав. Мені це не подобається.
Небезпечно.

— Небезпечно! — промимрив «глухонімий» іспанець на пре-
великий подив хлопців.— Ех ти, бевзю!

Від цього голосу хлопці здригнулися. Голос індіанця Джо! За-
панувала мовчанка. Потім Джо сказав:

— Те, друге діло, було небезпечніше. Але вдалося й воно.

— То інше. Воно далеко звідси, поблизу ніякого житла. Ніхто
не дізнається, що ми там були, якщо наша справа провалиться.

— Набагато небезпечніше з'являтися тут удень: хто тільки
помітить нас, одразу запідозрить щось лихе.

— Знаю, знаю! Але ж поблизу нема іншого придатного місця,
де можна було б перебути після цього ідіотського діла. Мені вза-
галі хочеться піти подалі звідси. Я ще вчора хотів вибратись, але
годі було й думати піти непомітно, поки ці кляті хлопчачки копир-
салися там на пагорку, бо будинок був у них мов на долоні.

«Кляті хлопчачки» затремлили від страху, почувши це. Яке щас-
тя, що вони не почали задумане в п'ятницю й покладали собі поче-
кати один день! У глибині душі вони шкодували, що не почекали
цілий рік!

Волоцюги дістали харчі й заходилися снідати. Довгенько поміркувавши, індіанець Джо сказав:

— Слухай, друже, йди вгору річкою, куди тобі треба, і чекай вистей від мене. А я зазирну ще до цього містечка. Ми зробимо «небезпечну» справу після того, як я добре все вистежу й переконаюся, що все готове. А тоді — в Техас! Подамося туди разом.

Другий пристав на це. Незабаром обидва почали позіхати на весь рот, і індіанець Джо сказав:

— Страшенно хочеться спати. Тепер твоя черга вартувати.

Він згорнувся клубочком на траві і незабаром захропів. Товариш штовхнув його разів зо два, і він затих. Нарешті й вартовий почав куняти: голова його опускалася дедалі нижче. І ось вони захропли обидва.

Хлопці полегшено зітхнули. Том прошепотів:

— Тепер можна — ходім!

Гек відповів:

— Я не можу. Якщо вони прокинуться, я помру.

Том умовляв, Гек опирався. Нарешті Том поволі й тихенько підвівся й пішов сам. Але від першого ж його кроку розхитані дошки так страшно зарипіли, що він присів на місці, напівмертвий від страху. Більше він уже не наважувався виходити. Хлопці лежали й лічили нестерпно довгі хвилини. Їм здавалося, що час зупинився і навіть вічність почала сивіти. Тому вони дуже зараділи, коли побачили, що сонце нарешті сідає.

Один із волоцюг перестав хропіти. Індіанець Джо підвівся, сів, оглянувся навколо, подивився на свого товариша, голова якого впала на коліна, і похмуро всміхнувся. Потім штовхнув його ногою і сказав:

— Вставай! Оце сторож!.. Проте гаразд.. нічого не сталося.

— Невже я заснув?

— Було трохи, було. Ну, друже, нам час. А що ми зробимо з грошима?

— Не знаю. Може, залишити тут, як завжди? Адже поки ми не рушимо на південь, нам вони не потрібні. А тягти на собі шістсот п'ятдесят сріблом чогось варто.

— Воно таки так. Але вертатися сюди неохота...

— Та нічого, вночі прийдемо... як завжди... так буде краще.

— Слухай-но, друже: адже мені, може, ще не скоро випаде нагода зробити ту справу,— знаєш, яку,— все може статися, а гроші в нас погано сховані... Краще закопаймо їх... та глибше...

— Слушно,— погодився товариш індіанця, він перейшов на протилежний бік кімнати, став на коліна, витягнув одну з задніх цеглин комина і взяв звідти торбу, в якій щось приємно дзенькнуло. Він розв'язав торбу, відлічив двадцять-тридцять доларів для себе і стільки ж для метиса; той тим часом стояв навколішки в кутку й довбав землю кривим ножем.

Хлопці миттю забули про свої страхи. Жадібними очима вони стежили за кожним рухом волоцюг. Оце щастя! Такого багатства

вони навіть увити не могли. Шістсот доларів! Цього досить, аби зробити заможними шестеро хлопців! Скарб ось тут, тепер не треба гадати, де копати. Вони щохвилини підштовхували один одного ліктем, і це означало: «Ага! Тепер ти задоволений, що ми залізли сюди?»

Ніж метиса ударив у щось тверде.

— Ага! — сказав він.

— Що там таке? — спитав товариш.

— Гнила дошка... ні, здається, скринька. Ану допоможи її

витагати. Подивимося, що воно таке. Стривай, не треба,— я пробив дірку.

Він засунув руку й одемикнув її назад.

— Чоловіче, тут гроші!

Обидва схилилися над жменем монет. То було золото. Хлопці на горищі раділи не менше, ніж самі волоцюги.

Товариш Джо сказав:

— Ми його швидко викопасмо. Там, у кутку, в траві, я бачив старе іржаве кайло.

Він метнувся й приніс лопату та кайло, залишені хлопцями. Індіанець Джо узяв кайло, критично оглянув його, похитав головою, пробурмотів собі щось під ніс і почав копати.

Скриньку незабаром витягли. Вона була невелика, оббита залізом і, мабуть, дуже міцна, бо час не підточив її.

Кілька хвилин волоцюги шанобливо розглядали скарб.

— Ого-го, тут же тисячі доларів, друже! — сказав індіанець.

— Кажуть, банда Меррела влітку швендяла тут,— зазначив незнайомий.

— Знаю, — відповів індіанець Джо, — це вони, мабуть, і сховали.

— Тепер тобі не треба робити тієї справи.

Метис нахмурився.

— Ти мене не знаєш,— сказав він.— Та й про діло ти не знаєш усього. Це зовсім не грабіж — це помста,— злостивий вогник блиснув у його очах.— Мені потрібна твоя допомога... А зробимо — тоді в Техас! Їдь додому, до своєї Ненсі й дітлахів, і чекай від мене вістей!

— Добре, хай буде так. А з цим ми що зробимо? Знову закопасмо?

— Так. (Несамовита радість на горищі.) Ні, ім'ям великого Сахема, ні. (Цілковитий відчай нагорі.) Я майже забув: на тому кайлі була свіжа земля. (Хлопці мало не померли з переляку.) Звідки тут взялося це кайло й лопата? Звідки на них свіжа земля? Хто їх приніс сюди й куди він подівся? Ти чув що-небудь? Бачив кого-небудь? Що?!. Закопати ці гроші знову, щоб хтось прийшов, побачив свіжу землю й викопав їх? Не годиться, не годиться! Ми заберемо їх до мого барлога!

— Правильно! Я про це й не подумав! До котрого? Номер один?

— Ні, номер два, під хрестом. Перший не годиться — занадто помітний.

— Гарзд. Уже смеркає, скоро можна буде вирушати.

Індіанець Джо встав, підійшов до одного вікна, потім до другого, обережно виглянув звідти, чи нема чогось підозрілого. Нарешті сказав:

— Хто міг принести сюди інструменти? Як ти гадаєш, чи не сховались вони там, на горищі?

Хлопці затамували подих. Індіанець Джо поклав руку на ножа,

завагався на хвилинку, потім рішуче рушив до драбини. Том і Гек згадали про комору, але сили зрадили їх. На драбині почувалися важкі кроки. У розпачі хлопці ладні вже були стрибнути в комору, аж раптом зогнили щаблі зламалися — і індіанець Джо впав додолу. Він підвівся, лаючись. Його товариш сказав:

— І чого було лізти?

Сидять, ну й нехай сидять — який нам клопіт? Якщо захочуть стрибнути вниз і вбитися, хто їм заважатиме? За чверть години зовсім стемніє. Тоді хай вони женуться за нами, коли хочуть, — я готовий. А моя думка така: хто б тут не був, а побачивши нас, ці люди подумали, що ми духи або привиди. Присягаюся, вони й досі тікають від нас.

Джо буркнув щось, але потім погодився з товаришем, що до присмерку треба приготуватися в дорогу. Незабаром вони вислизнули з будинку в темряву й попрямували до річки, прихопивши свою коштовну скриньку.

Том і Гек підвелися, ослаблі від переляку, але з радістю в серці, і довго дивилися їм услід через широкі щілини у стінах будинку. Піти за ними? Ні, вони не підуть. Вони раді, що спекалися халепи, спустилися на землю, не скрутивши в'язів, і пішли до містечка іншою дорогою — горою. Дорогою хлопці мало розмовляли, вони люто ненавиділи себе за свою необачність: треба ж було принести сюди лопату й кайло! Не зроби вони цього, індіанець Джо нічого не запідозрив би. Він закопав би срібло та золото й не повертався б, поки не здійснив своєї «помсти». А повернувшись, він не знайшов би грошей. І нащо тільки вони принесли інструменти? Хлопці вирішили стежити за іспанцем, коли той знову з'явиться в місті й шукатиме нагоди для «помсти». Може, таким чином їм пощастить дійти за ним до «номера два», про який говорили волоцюги. Раптом страшна думка майнула в Томовій голові:

— Помста! А що, Геку, коли він має на увазі нас?

— Ой, не кажи! — Гек завмер від страху.

Вони довго говорили про це і, поки дійшли до міста, вирішили, що метис, очевидно, мав на увазі когось іншого або принаймні говорив лише про Тома, бо тільки Том свідчив проти нього на суді.

Дуже, дуже мало втішала Тома думка, що йому одному загрожує небезпека. Він вважав, що в товаристві було б значно легше.

ТОМ ТРЕМТИТЬ І ВИСТЕЖУЄ

Пригоди цього дня мучили Тома всю ніч. Чотири рази він тримав скарб у своїх руках, і чотири рази скарб зникав, коли хлопець прокидався. Сон розвіювався, і тоді поверталось відчуття важкої дійсності.

Лежачи вранці в постелі і пригадуючи подробиці вчорашньої пригоди, Том відзначив, що вона якась розпливчата й далека, ніби все це трапилось в іншому світі або дуже давно. Йому спало на думку, що це тільки приснилось. Надто вже багато було там золота, насправді такого не буває. Томові ніколи не доводилося бачити навіть п'ятдесяти доларів разом, і, як майже всі хлопці його віку з небагатих родин, він думав, що всі розмови про «сотні» та «тисячі» — це самі балачки, а насправді таких великих грошей не буває. Він ніколи не уявляв собі, що хтось може мати сто доларів чистою монетою. Якби дослідити його уявлення про скарби, то виявилось б, що ці скарби складаються з жменьки мідних монет та з купки якихось інших — недосяжних, розкішних, туманних доларів.

Але що більше він думав, то виразніше й незаперечніше вимальовувалися подробиці пригоди. Зрештою, він став схилитися до думки, що це таки не сон. Треба все якомога швидше перевірити й з'ясувати. Том нашвидку поспідав і подався шукати Гека.

Гек сидів на кормі човна-душогубки, неквапом бовтаючи ногами у воді. Вигляд у нього був дуже сумний. Том вирішив не розпитувати товариша про вчорашню пригоду. Якщо Гек не заговорить про неї сам, отже, це тільки сон.

— Здоров був, Геку!

— Здоров!

Хвилина мовчання.

— Томе, коли б ми залишили ці кляті інструменти під деревом, гроші були б наші! Ну, хіба це не жах?

— То це не сон! Отже, не сон! А мені майже хотілося, щоб це був сон. Слово честі, хотілося!

— Який там сон!

— Та я про вчорашнє. Я вже думав, що то приснилось.

— Приснилось! Коли б щабель під ним не зламався, ти побачив би сон! Мені теж снилося; цей чортів іспанець з пластирем на оці ганявся за мною всю ніч, бодай йому!

— Ні, не «бодай йому». Нам треба його знайти й вистежити, де він сховав гроші.

— Томе, ми його ніколи не знайдемо. Таке щастя випадає тільки раз у житті. Прогавив і пропало. А я б таки дуже злякався, аби побачив цього метиса.

— Я теж. А все-таки мені хотілось би побачити його й вистежити — аж до «номера два».

— Номер два? Ось воно що! Я про це думав. Але ні до чого не додумався. Як ти гадаєш, що це таке?

— Не знаю. Щось дуже хитре. Слухай, Геку, може, це номер будинку?

— Отакої! Ні, Томе, це не те. Де ж у нашому містечку номери на будинках?

— Воно таки так. Одну хвилинку. О! Це номер кімнати — в корчмі, знаєш?

— Оце здорово! Тут тільки дві корчми. Ми швидко відшукаємо.

— Побудь тут, Геку, поки я прийду.

Том сам миттю подався до корчми, бо не хотів з'являтися на вулицях у товаристві Гека, й за півгодини повернувся.

Він довідався, що в кращій корчмі, куди він зайшов спочатку, в другому номері давно жив молодий адвокат. У гіршій корчмі другий номер був якийсь таємничий. Син корчмаря розказав Томові, що ця кімната завжди замкнена, туди ніхто не входить і з неї не виходить удень, тільки вночі. Він не знав, чого це так, його самого це дуже цікавило. Син корчмаря вважав, що кімната зачарована. Між іншим, він помітив, що минулої ночі там світився вогонь.

— Ось про що я довідався, Геку. Я певний, це той самий номер два, який ми шукаємо.

— І я так вважаю, Томе. Що ж нам робити?

— Стривай, подумаю.

Том думав довго. Нарешті сказав:

— Ось що. Задні двері цього другого номера виходять у маленький провулок між корчмою і старим складом цегли. Постарайся дістати якомога більше ключів, а я поцуплю всі тітчині. Першої ж темної ночі ми підемо туди й спробуємо відімкнути двері. А ти нагадай за індіанцем Джо, бо він казав, що збирається зайти до містечка й ще раз пошукати нагоди здійснити свою помсту. Якщо побачиш його, йди за ним слідом, і коли він не зайде до номера, то це не те місце.

— Господи!.. Як же я сам піду за ним?

— Та це ж буде вночі. Він навіть і не побачить. А коли й побачить, то нічого не подумає.

— Гаразд, якщо темної ночі, то я, либонь, піду. Не знаю... не знаю... спробую...

— Якщо буде дуже темно, я піду за ним, Геку. А то, бува, він побачить, що не може здійснити свою помсту, і піде просто по гроші.

— Та воно, Томе, так! Я піду за ним, піду, слово честі!

— Оце добре сказано! Тільки гляди, щоб не підвів, Геку. А я вже не підведу, будь певний.

У ЛІГВІ ІНДІАНЦЯ ДЖО

Цього ж вечора Том і Гек блукали поблизу корчми до дев'ятої години. Один пильнував здалеку вхідні двері, а другий — двері, що виходили в провулок. Ніхто схожий на іспанця не входив і не виходив з корчми.

Ніч мала бути ясною, і Том пішов додому, умовившись, що коли стане темно, Гек нявкне під вікном: тоді Том вилізе з вікна й вони підуть підбирати ключі. Але від місяця було видно, мов удень, і біля дванадцятої години Гек покинув вартувати і вмовився спати в порожній діжці з-під цукру.

У вівторок хлопцям так само не пощастило. У середу теж. Але в четвер ніч випала темна. Том вчасно втік із дому, прихопивши бляшаного ліхтаря своєї тітки та великого рушника, щоб прикрити при потребі ліхтаря. Ліхтаря він сховав у Гековій діжці з-під цукру, і обидва стали на чати. Об одинадцятій годині корчму зачинили, в ній погасло світло. Іспанця не було видно. Ніхто не входив у провулок і не виходив звідти. Все йшло гаразд. Ніч була чорна, тишу порушувало вряди-годи тільки далеке гримотіння грому.

Том засвітив у діжці свій ліхтар, туго обгорнув його рушником, і обидва сміливці нишком подалися в темряві до корчми. Гек став на варті, а Том зайшов у провулок. Години довгого й тривожного чекання гнітили Гека, ніби його придавила гора. Йому кортіло побачити хоч світло ліхтаря — це злякало б його, але принаймні переконало б, що Том ще живий.

Відтоді, коли Том пішов, минуло, здається, кілька годин. Може, він знепритомнів? А може, помер? Може, в нього серце розірвалося від страху та хвилювання?

Гек мимоволі підходив ближче до провулка, боячись, що станеться якесь жахливе нещастя. Серце в хлопця калатало так шалено, що він ледве дихав. Раптом він помітив світло, і на Гека мало не впав Том.

— Тікай! — прохрипів той. — Тікай, коли хочеш жити.

Повторювати двічі не було потреби: не встиг Том і оком кліпнути, як Гек уже мчав із швидкістю тридцяти або сорока миль на годину. Хлопці не зупинилися ні на хвилину, поки не добігли до зруйнованої різниці край містечка. Щойно вони вскочили туди, як почалася буря й хлинув дощ. Відхекавшись, Том почав розповідати:

— Ох, Геку, це просто жах! Я спробував два ключі так тихенько, як тільки міг. Але вони так моторошно заскри-

піли, що я аж задихнувся від страху... Жоден з ключів не обертався в замку. І ось, сам не знаючи, що роблю, я сіпнув за ручку, і двері розчинилися! Вони навіть не були замкнені! Я вскочив у кімнату, зняв рушника з ліхтаря, і... о, привиде великого Цезаря!..¹

— Що?.. Що ти побачив, Томе?

— Геку! Я майже наступив на руку індіанця Джо!

— Невже?

— Так, він лежав на підлозі і спав, розкинувши руки, а на оці в нього наліплений пластир.

— О господи! І що ти зробив? Невже він прокинувся?

— Ні, і не ворухнувся. П'яний, мабуть. Я схопив рушника і навітікача!

— От про рушника я ніколи не подумав би, їй-право!

— Ну, я завжди згадав би: тітка всипала б мені добрячого прочухана, коли б я загубив його.

— Слухай, Томе, а скриньку ти бачив?

— Геку, в мене не було часу роздивлятися. Я нічого не бачив. Нічого, крім пляшки й металевого кухля на долівці біля індіанця Джо. А ще я бачив дві діжки та безліч пляшок у кімнаті. Тепер ти розумієш, який там водиться дух?

— А який?

— Спиртний. Мабуть, у всіх корчмах товариства тверезості є така кімната з «духом». Як ти думаєш, Геку?

— Може, воно й так. І хто б міг подумати про це! Але слухай, Томе, зараз, поки індіанець Джо п'яний, саме час забрати скриньку.

— Ну що ж, спробуй!

Гек затремтів.

— Е ні... мабуть, ні.

— І я думаю, що ні, Геку. Коло індіанця тільки одна пляш-

¹ У трагедії Шекспіра «Юлій Цезар» привид римського полководця й імператора Юлія Цезаря творить неймовірні вчинки. Щоб висловити свій подив, англійці (й американці) вигукують: «О, привиде великого Цезаря!»

ка — цього мало. Коли б три пляшки — інша річ. Він тоді був би досить п'яний, і я сам зробив би це.

Вони довго мовчали, а потім Том сказав:

— Слухай, Геку, не будемо й намагатися, поки не переконаємося, що індіанця Джо там нема. Я його боюсь. Якщо ми будемо стежити щодня, то, напевно, побачимо колись, як він вийде на вулицю, і тоді зможемо блискавично забрати скриньку.

— Гаразд, згода. Я стежитиму хоч і кожної ночі, якщо ти зробиш решту.

— Гаразд, зроблю. Все, що від тебе вимагається, — це, в разі чого, прибігти на Гуперстріт і нявкнути в мене під вікном. А коли я міцно спатиму, жбурни жменю піску в вікно — я зараз же прокинусь.

— Згода, домовились.

— А тепер, Геку, буря вщухла, я піду додому. За дві години світатиме. А ти поки що йди вартувати. Добре?

— Сказав, що вартуватиму, Томе. Я вартуватиму. Цілий рік стежитиму за цією корчмою. Удень спатиму, а вночі стоятиму на варті.

— Оце добре. А де ти думаєш спати?

— У Бена Роджерса в клуні. Він мене пускає. І негр його батька, дядько Джек, теж не проганяє мене. Я тягаю воду для дядька Джека, коли він просить. А він завжди дає мені щось поїсти, коли сам не сидить без хліба. Він дуже добрий негр, Томе. Він любить мене, бо я ніколи не ставлю себе вище за нього. Іноді я сідаю поруч з ним, і ми разом їмо. Але ти, будь ласка, нікому не розкажуй про це. Коли дуже голодний, то робиш іноді таке, що й не сниться ситому.

— Гаразд, Геку, вдень я не чіпатиму тебе — спи. А коли вночі побачиш що-небудь, біжи до мене й нявкай.

Розділ двадцять дев'ятий

ГЕК РЯТУЄ ВДОВУ

У п'ятницю вранці Том почув радісну новину: вчора ввечері родина судді Течера, що їздила на канікули до Константинополя, повернулася в містечко! Індіанець Джо і скарби миттю відійшли для Тома на другий план, а перше місце в його думках посіла Беккі.

Вони зустрілися і чудово провели час, граючи в різні ігри разом з іншими своїми шкільними товаришами. В кінці дня, на довершення всіх радощів, Том довідався, що Беккі умовила свою матір призначити на завтра пікнік, який давно обіцяли, та все відкладали. Дівчинка невимовно раділа. Том теж почував себе щасливим. До вечора розіслали запрошення, і відразу всі діти містечка стали гарячково готуватися до свята. Розмови про

наступну мандрівку не припинялися. Том так хвилювався, що довго не міг заснути і все прислухався, чи не нявкне Гек у нього під вікном. Тоді він здобув би скарб, а завтра здивував би Беккі та всіх учасників пікніка. Але сподіванкам його не судилося збутися — Гек не подав сигналу.

Настав ранок. Годині о десятій веселий і метушливий гурт зібрався в судді Течера. Всі були готові до мандрівки. Дорослі тоді не мали звички псувати пікніки своєю присутністю. Вважалося, що діти спокійно можуть гуляти під наглядом кількох юних леді років вісімнадцяти та кількох юних джентльменів років двадцяти трьох. Для пікніка найняли старий пароплав, який звичайно перевозив людей на другий берег. Весела ватага, навантажена кошиками з харчами, рушила вулицею. Сід хворів і не міг піти на цю прогулянку, Мері лишилася вдома, щоб йому не було нудно. На прощання місис Течер сказала Беккі:

— Ви повернетесь додому пізно. Мабуть, тобі, дитинко, краще переночувати в якої-небудь подруги, що живе недалеко від пристані.

— Тоді я переночую в Сузі Гарпер, мамо.

— Дуже добре. Отож поведься як слід, і все буде гаразд.

Коли вони рушили, Том сказав Беккі:

— Слухай, знаєш, що ми зробимо? До Гарперів не підемо, а виберемось нагору й переночуємо у вдови Дуглас. У неї шодня буває вершкове морозиво — і скільки завгодно! Цілі гори! Вона дуже зрадіє, коли ми прийдемо.

— Ото буде весело!

Потім Беккі на мить замислилася і спитала:

— Але що скаже мама?

— А звідки вона знатиме?

Дівчинка знов подумала й нерішуче вимовила:

— Здається, це негарно... але...

— Чого «але?» Дурниці! Твоя мати не знатиме... Та й що ж тут поганого? Вона тільки хоче, щоб тобі було краще. Слово честі, вона тебе сама послала б туди, коли б знала про це. Я вже знаю!

Щира гостинність вдови Дуглас була величезною спокусою. Думка про морозиво і наполегливість Тома зробили своє: дівчинка погодилась ночувати у вдови. Діти вирішили нікому не казати про свої наміри.

Раптом Томові спало на думку, що цієї ночі може прийти Гек і дати сигнал. Це помітно зіпсувало йому настрій. Однак відмовитися від наміру погуляти у вдови Дуглас він не міг. «Та й навіщо відмовлятися? — міркував хлопець. — Учора не було сигналу, чому ж він неодмінно буде сьогодні?» Сьогодні ввечері Том напевне повеселиться, і думки про це переважили хистку надію на скарб. Як і кожний хлопчисько, він поступився перед більшою спокусою і на деякий час навіть забув про скриньку з грішми.

За три милі від містечка пароплав зупинився навпроти порослої лісом долини і причалив до берега. Юрба посунула на берег,

і незабаром серед дерев та скелястих горбів залунали вигуки й сміх. Було випробувано найрізноманітніші способи втомитися, і помалу мандрівники повернулися до табору, набувши добрячого апетиту. Тут почалося знищення смачних страв. Після бенкету поговорили в холодку під широкими дубами. Трохи згодом хтось гукнув:

— Хто хоче йти до печери?

Хотіли всі. Дістали свічки й рушили нагору. До печери вів вхід із пагорка, вхід нагадував літеру А. Масивні дубові двері було не замкнено.

Переступивши поріг, усі опинилися в маленькій кімнаті, холодній, як льодовня. Стіни її, викладені самою природою з міцного каміння, вкриті краплями роси, наче холодним потом. Стояти в глибокій темряві й дивитися на зелену долину, залиту сонцем, було захоплююче й тривожно. Та незабаром перше враження ослабло, і всі заходилися пустувати. Тільки хтось запаливав свічку, як усі гуртом кидалися до нього, починалася боротьба, власник свічки відважно захищався, але її вибивали з рук на землю й гасили. В темряві лунав регіт, і гра починалася знову. Але всьому настає край. Процесія поволі втягувалася по крутому спуску в головну галерею. Тьмяно блимали вогники, освітлюючи стіни й скелі на висоту майже до того місця, де вони утворювали склепіння на висоті шістдесяти футів. Головний хід був завширшки футів вісім або десять, не більше. Через кожні кілька кроків від нього відгалужувалися ще вужчі ходи, бо печера Мак-Дугала — то величезний лабіринт покручених коридорів, що сходилися, розходилися, але ніде не мали виходу. Говорили, що цими заплутаними тріщинами та розколинами можна блукати дні й ночі і ніколи не знайти виходу. І скрізь одне й те саме — лабіринт під лабіринтом, без кінця. Жодна людина не знала як слід печери. То була неможлива річ. Більшість молодих людей вивчила тільки невелику частину її. Звичайно, ніхто не наважувався йти далі. Том Соєр знав печеру не краще, ніж усі інші.

Процесія пройшла головною галереєю десь із три чверті милі, а потім пари й купки почали заходити в бічні ходи. Діти бігали по вузьких коридорах, несподівано зустрічали одне одного там, де коридори знову з'єднувалися. Так можна було загубитися на цілі півгодини, не виходячи за межі відомої частини печери.

Помалу мандрівники зграйками збиралися до виходу, захекані, веселі, вкриті з голови до ніг лосем із свічок та глиною. На великий подив, побачили, що, гуляючи, ніхто не помітив, як летів час і наближається вечір. На пароплаві вже з півгодини дзвонили, скликаючи пасажирів. Всі були дуже задоволені весело проведеним днем. Коли переповнений цією дикою ватагою пароплав знову відчалив од берега й поплив річкою, ніхто, крім капітана, не шкодував за змарнованим часом.

Гек стояв уже на варті, коли вогні пароплава пропливли повз пристань. На пароплаві було тихо, бо вся юнь принишкла, як це

буває з дуже натомленими людьми. Гек спершу здивувався, чому судно не зупиняється коло пристані, а потім він забув про нього й зосередив увагу на своєму.

Ніч ставала хмарною й темною. Пробило десяту. Завмер гуркіт екіпажів, гасли вогні, зникали останні перехожі. Містечко заснуло тихим сном, і маленький вартовий лишився сам віч-на-віч із тишею та привидами. Ось і одинадцятку пробило. В корчмі погасли вогні. Тепер усюди запанувала темрява. Довго, як здавалося йому, чекав Гек, але нічого не сталося. В його душу закрався сумнів. Навіщо все це? Справді, навіщо? Чи не краще махнути на все рукою й піти спати?

Раптом він почув якийсь шерех і миттю насторожився. Двері, що виходили в провулок, легенько прочинилися. Гек підскочив до рогу цегляного складу. За мить повз нього пройшло двоє людей, один із них ніби тримав щось під рукою. Напевне, скринька! Отже, вони кудись переносять скарб! Що ж тепер робити? Покликати Тома? Це зовсім безглуздо: вони за цей час підуть геть разом із скринькою, а потім їх ніколи не можна буде знайти. Ні, він стежитиме за ними, в таку темряву вони його не помітять. Гек вийшов із засідки й тихо, мов кішка, подався за волоцюгами, тримаючись так, щоб вони не помітили його.

Спочатку ті двоє йшли вулицею вздовж річки. Вони минули три квартали, потім повернули ліворуч, перейшли вулицю й попрямували навпростець, поки не дійшли до стежки, що вела на пагорок, де стояв будинок удови. Цією стежкою вони й стали видиратися. Обминули будинок старого валлійця¹, що стояв на півдорозі до будинку вдови, і підіймалися далі вгору. «Отже,— міркував Гек,— вони хочуть закопати гроші в старій каменоломні». Але біля каменоломні незнайомці навіть не зупинилися. Вони йшли все вище вгору, потім звернули на вузьку стежку між високими кущами і зникли в темряві. Гек підійшов ближче, бо інакше він ніяк не міг їх побачити. Хлопець пробіг трохи і спинився, боячись, що занадто поспішає. Ступив ще два-три кроки й зовсім став. Прислухався — ніде ні звуку. Тільки чути як тьохкає його серце. На пагорку моторошно закричала сова, але кроків не чути. О небо, невже все пропало? Гек уже хотів був тікати, коли хтось кашлянув майже поруч.

У Гека, як йому здалося, серце ледь не вискочило з грудей, але він подолав страх і лишився на місці, тремтячи всім тілом, ніби на нього одразу напали всі дванадцять пропасниць. Від переляку хлопець мало не впав на землю. Місце було знайоме: виявилося, він стоїть біля паркану, що оточував масток вдови Дуглас, за п'ять кроків від перелазу.

«Чудово, — подумав Гек, — хай закопують тут, принаймні неважко буде знайти».

¹ В а л л і є ц ь — уродженець Валліса або Уельса, південно-західної частини Великобританії.

І ось почувся тихий голос, голос індіанця Джо:

— Чорт би її забрав! У неї, здається, гості. Там світиться, хоч уже й пізно.

— Я щось не бачу світла.

Це був голос того чужинця, якого вони бачили в зачарованому будинку. У Гека серце захололо від жаху: так ось кому вони думали помститися! Перше, що йому спало на думку,— щодуху дременути. Але потім пригадав, що вдова Дуглас не раз добре ставилася до нього, а ці люди, може, збираються вбити її. Отже, треба швидше попередити її. Та ні, в нього бракує духу, та й ніколи він не зважиться: адже вони можуть схопити його.

Все це і ще багато дечого промайнуло в нього в голові, перш ніж індіанець Джо встиг відповісти на останні слова чужинця:

— Тобі куці заважають. Ось тут, бачиш?

— Так. У неї, мабуть, гості. Чи не краще облишити це?

— Облишити, коли я наважиди виїжджаю звідси! Облишити, коли, може, більше такого випадку ніколи не трапиться! Ще раз кажу тобі, як і раніше казав, не треба мені її грошей, можеш їх собі забрати. Але її чоловік покривдив мене... не раз кривдив... він був суддею і запроторив мене до в'язниці, як волоцюгу. І це ще не все, ні, не все. Це тільки мізерна частина. Він велів мене відшмагати! Так, відшмагати спершу нагаєм, як негра! І все містечко дивилося на це. Він відшмагав мене, розумієш? Він познуцався з мене і вмер. Тепер я поквитаюся з нею.

— Не вбивай її! Не роби цього!

— Убити її? Хто щось сказав про це? Я вбив би його, якби він був тут, але не її. Коли хочеш помститися жінці, навіщо її вбивати? Її треба тільки спотворити, і край. Вирізати ніздрі, обрізати вуха, як свині!..

— О боже, це...

— Тебе не питають. Краще мовчи! Так буде безпечніше. Я прив'яжу її до ліжка. А коли вона помре від утрати крові, то хіба я винен? Я не плакатиму, якщо вона сконає. Друже мій, ти допоможеш мені — для цього ти й прийшов сюди, я не зможу впоратися сам. Якщо ти злякаєшся — вб'ю тебе. Розумієш? Якщо ж мені доведеться вбити тебе, я вб'ю її теж, і тоді вже повік не дізнаються, хто це зробив.

— Гаразд! Якщо робити, то зроби-мо. Що швидше, то краще... Я весь аж тремчу.

— Зараз? А гості? Знаєш, ти щось лукавиш. Ні, ми зачекаємо, поки в будинку погасять світло.

Гек відчув, що тепер мала настати тиша, — а це страшніше, ніж розмови убивць. Він затамував подих і тихенько ступив крок назад, хлопець ставив

погу обережно й твердо, старанно балансуючи і мало не падаючи. Так само обережно й так само ризиковано ступив він другий крок, потім ще й ще. Раптом у нього під ногою тріснула суха галузка. Гек затамував подих, зупинився, прислухався. Ані звуку, глибока тиша. Хлопець неймовірно зрадів. Потім обережно повернувся між двома суцільними рядами кущів, як розвертається пароплав у вузькій протоці, і швидко, але тихо подався далі. Дійшовши до каменоломні, він відчув себе в безпеці й помчав щодуху. Він спускався нижче й нижче, поки не добіг до будинку валлійця. Гек загнував у двері, і з вікон висунулися голови старого та двох його здоровенних синів.

— Що за шум? Хто стукає? Чого тобі треба?

— Пустіть мене мерщій! Я розповім усе!

— Хто ти такий?

— Гекльберрі Фінн. Швидше! Впустіть мене!

— Гекльберрі Фінн?! Це не те ім'я, перед яким мусять розчинятися всі двері. Але впустіть його, хлопці. Побачимо, що там таке.

— Будь ласка, тільки не кажіть нікому, що це я вам сказав, — такі були перші слова Гека, коли він увійшов до кімнати. — Будь ласка, не кажіть, бо вони мене вб'ють. Але вдова була така добра до мене, що я хочу сказати — я скажу вам, коли пообіцяєте нікому не казати, що я...

— Слово честі, в нього є щось розповісти, це він неспроста! — вигукнув старий. — Розповідай, малий, ми нікому не скажемо...

За три хвилини старий із синами, добре озброєні, були вже на горі і навшпиньки пішли стежкою між кущами, тримаючи зброю напоготові. Гек довів їх до гори, але далі не пішов. Він сховався за великим каменем і почав прислухатися. Стояла напружена тривожна тиша. Раптом почувся тріск пострілів і чийсь крик. Гек не чекав далі. Він скочив і побіг з гори так швидко, як тільки могли нести його ноги.

Розділ тридцятий

ГЕКОВА РОЗПОВІДЬ

У неділю вранці, тільки-но почало розвиднятися, Гек видерся нагору й постукав до старого валлійця. В будинку ще спали, але сторожким сном, бо всі ще не заспокоїлися після нічної пригоди. З вікна спитали:

— Хто там?

Гек злякано відповів:

— Будь ласка, впустіть! Це я, Гек Фінн.

— Перед цим іменем, хлопче, двері нашого дому завжди відчинені вдень і вночі. Просимо до хати!

Дивно було чути такі слова безпритульному хлопцеві. Ніколи ще він не чув подібних приємних слів. Він не міг пригадати, щоб хтось сказав: «Просимо до хати».

Двері відімкнули, і Гек увійшов. Йому подали стілець, а старий та його сини швидко одягалися.

— Ну, хлопче, я думаю, що ти дуже голодний. Сніданок наш буде готовий зараз, не турбуйся. А ми з хлопцями сподівалися, що ти переночуєш у нас.

— Я страшенно злякався,— пояснив Гек.— І накивав п'ятами. Коли ви почали стріляти з пістолетів, я побіг що було духу і не зупинявся цілих три милі. А тепер я прийшов довідатися про все, і навмисне вдосвіта, бо не хочеться зустрітися з тими чортами, хай вони навіть і мертві.

— Бідолахо, тобі кепсько було цієї ночі, та й вигляд у тебе змучений. Але для тебе готове ліжко. Коли поснідаєш — лягай. Ні, хлопче, вони не вбиті, шкода. Бачиш, як воно вийшло. Ми добре знали, де їх схопити, бо ти нам розповів. Отож ми підкралися до них близенько. Зупинилися кроків за п'ятнадцять: Навколо темно, хоч в око стрель. І от — що б ти подумав? — раптом чую, що зараз чхатиму. Просто нещастя! Хотів я стриматися, але дарма — мусив чхнути і чхнув посилю. Я йшов попереду, тримаючи пістолет напоготові. І тільки я чхнув, як ці мерзотники гайнули із стежки в кущі, в кущах зашаруділо, а я гукаю своїм: «Вогонь, хлопці!» І стріляю туди, де шаруділо. Хлопці теж. Але мерзотники кинулись тікати через ліс. Ми за ними. Здається, ми навіть не поранили їх. Вони відстрілювалися, але їхні кулі просвістали

мімо. Коли затихли їхні кроки, ми спустилися вниз і підняли на ноги констеблів¹. Вони зібрали людей і оточили берег, а як тільки розвидниться, шериф зробить облаву в лісі. Мої хлопці теж підуть. Добре, аби ти описав вигляд тих мерзотників — це дуже допомогло б знайти їх. Але ти, хлопче, мабуть, не міг роздивитися їх у темряві?

— Ні, я побачив їх у містечку й пішов назирці.

— Чудово! То скажи, скажи ж, хлопчику, які вони з себе?

— Один із них — глухонімий іспанець, що бував у нашому місті разів два, а другий — у лахмітті, така огидна пика...

— Годі, хлопче... Ми знаємо цих людей. Бачили їх якось у лісі; вони тинялися біля будинку вдови, а як помітили нас — утекли! Ідіть, хлопці! Передайте це шерифові, а поспідати встигнете й завтра!

Сини валлійця одразу ж пішли. Коли вони виходили з кімнати, Гек скочив і вигукнув:

— Будь ласка, не кажіть нікому, що це я їх бачив. Прошу вас!

— Гаразд, коли ти просиш, Геку. Але тобі всі були б вдячні за те, що ти зробив.

— Ой ні, ні! Будь ласка, не кажіть!

Коли хлопці вийшли, старий валлієць сказав:

— Вони не скажуть, і я не скажу. Але чому ти не хочеш, щоб про це довідались?

Гек не пояснив нічого, крім того, що він уже *знав* занадто багато про одного з тих людей і не хоче, щоб той *знав*, що він *знав*, і що коли б той чоловік дізнався, то неодмінно вбив би його.

Старий ще раз пообіцяв тримати все в таємниці, але таки спитав:

— А як тобі спало на думку стежити за цими людьми, хлопче? Вигляд у них був підозрілий, чи що?

Гек мовчав, придумуючи обережну відповідь. Нарешті сказав:

— Та, бачте, в мене гірка доля, — так приваймші всі кажуть, і я не можу заперечувати цього. Отож іноді я не сплю ночами, все ходжу вулицями та думаю, як би його почати нове життя. Так було й минулої ночі. Я не міг заснути, ну й блукав вулицями, думаючи про ці справи. А було вже опівночі. Я дійшов до старого складу цегли біля корчми «Товариство тверезості», став біля муру й думаю... І раптом бачу, біжать повз мене двос чоловіків і щось несуть під рукою, — я подумав, що крадене. Один курив, а другий хотів прикурити, — от вони зупинилися біля мене, вогники освітили їхні обличчя. Тут я й побачив, що вищий — глухонімий іспа-

¹ К о н с т е б л ь — полісмер.

нець. Я його впізнав по білих бакенбардах. А другий був оцей похмурий чорт у лахмітті.

— Невже ти міг роздивитися його лахміття при світлі цигарки?

Це на хвилинку збентежило Гека, потім він сказав:

— Та не знаю, але начебто побачив...

— Ну, і що ж? Вони пішли, а ти...

— А я за ними... так. Так воно й сталося. Я хотів дізнатися, що вони затівають. Я йшов за ними... аж до самого паркану вдови — до перелазу, зупинився в темряві й почув, як отой обірваний благає за вдову, а іспанець клянеться, що він спотворить їй лице — ну, та я вже це казав вам і вашим синам...

— Що таке? Глухонімих казав?

Гек припустився другої жадливої помилки! Він усяко намагався, щоб старому й на думку не спало, хто такий цей іспанець, але язик його підсовував йому різні каверзи. Гек кілька разів намагався викрутитися, але старий весь час пильно дивився на нього, і Гек заплутався. Нарешті валлієць сказав:

— Хлопче, не бійся мене. Я нізащо в світі не займу й волосинки на твоїй голові. Навпаки, я захищатиму тебе... так, захищатиму. Цей іспанець не глухонімих. Тепер ти цього не зможеш приховати. Ти знаєш щось про нього, але не хочеш розповісти. Довірся мені, скажи, в чому річ. Я не зраджу тебе, будь певен.

Гек хвилинку дивився в чесні очі старого, потім схилився і прошепотів йому на вухо:

— Це не іспанець, це індіанець Джо!

Валлієць мало не впав зі стільця.

— Ну, тепер усе зрозуміло, — сказав він. — Коли ти говорив про обрізані вуха й вирізані ніздрі, я думав, що ти це сам вигадав задля прикраси, бо білі люди не мстяться в такий спосіб, але індіанець — то, звісно, зовсім інша річ.

За сніданком вони розмовляли. Між іншим, старий розповів, що перш ніж піти спати, він із синами, взявши ліхтаря, оглянув наркан та всі місця навколо перелазу, щоб побачити, чи нема там крові. Крові не було, зате вони знайшли величезний клунок...

— З ЧИМ?

Коли б слова були блискавками, то й тоді вони не злетіли б швидше з пополотнілих вуст Гека. Він широко розплющив очі, затамував подих, чекаючи відповіді. Старий замовк, теж витріщив очі, мовчав три секунди... п'ять... десять... потім відповів:

— Клунок з грабіжницькими інструментами... Та що з тобою?

Гек відкинувся на ~~спинку~~ крісла, рідко, але глибоко дихаючи,

він був радий. Валлієць пильно подивився на нього і зрештою сказав:

— Так, набір грабіжницьких інструментів. Це тебе начебто заспокоїло. Але чого ти злякався? Що, ти думав, ми знайшли?

Гека було загнано на слизьке. Пильні очі старого стежили за ним. Гек віддав би все на світі, щоб придумати добру відповідь, але йому нічого не спадало на думку. А пильний погляд дедалі глибше свердлив його душу. І, не маючи часу зважити як слід свою відповідь, Гек відчайдушно прошепотів:

— Я думав, що ви знайшли... підручники для недільної школи.

Бідолашний Гек був занадто пригнічений і не міг посміхнутися, але старий розреготався так голосно й весело, що затрусилося все його тіло, і він нарешті сказав, що такий сміх — як гроші в кишені, бо позбавляє від витрат на лікарів.

— Бідолахо! — додав старий. — Ти такий блідий і змучений, тобі, мабуть, зовсім погано. Не дивно, що ти вийшов з рівноваги. Але воно минеться. Відпочинь і поспи — тобі, сподіваюся, відразу полегшає.

Гекові прикро було думати, що він пошився в дурні і мало не зрадив себе. Адже зрозумів він з розмов волоцюг там, біля паркану вдови, що було в клунку, який вони несли з корчми. Проте він не знав цього напевно. Ось чому згадка про знахідку так збентежила його.

Зрештою, він навіть зрадив, що так сталося. Тепер він точно знав, що це не той клунок, отже, йому нема чого хвилюватися. Все начебто тепер ішло як слід: скарб, видно, й досі в «номері два», волоцюг спіймають і запроторять до в'язниці сьогодні ж, а вони з Томом зможуть захопити золото цієї ночі, не боячись нікого.

Щойно вони поснідали, як хтось постукав у двері. Гек поспішив сховатися, бо зовсім не хотів, щоб хтось думав, ніби він причетний до нічних подій. Валлієць пропустив до себе в кімнату кілька леді та джентельменів, разом з ними й удову Дуглас, і помітив, що група жителів містечка простує на гору, щоб подивитися місце події. Отже, новина вже розкотилася.

Валлієць мусив розповісти гостям пригоди минулої ночі. Вдова була невимовно влячна йому за свій порятунок.

— Ні слова про це, пані! Іншій людині ви, мабуть, зобов'язані більше, ніж мені й моїм хлопцям, але та людина не дозволяє назвати її ім'я. Ми ніколи і не прийшли б туди, аби не вона.

Звичайно, всі так зацікавилися, що майже забули про головне. Валлієць тільки роздражнив цікавість гостей, але рішуче відмовився розкрити таємницю, завдяки цьому їхня цікавість невдовзі передалася всьому місту. Коли гості дізналися про все, вдова сказала:

— Я заснула, читаючи в ліжку, і весь час спокійно спала. Чому ви не прийшли збудити мене?

— Ми вирішили, що цього не варто робити. Навряд, щоб ті мер-

зотники повернулися: адже вони загубили свої інструменти. Та їй навіть було будити вас? Щоб налякати до смерті? Крім того, мої три негри до ранку стояли на варті біля вашого будинку. Вони щойно повернулися.

Прийшли нові відвідувачі, і старому доводилося протягом двох годин кілька разів повторювати своє оповідання.

Цього ранку, зважаючи на канікули, в недільній школі навчання не було. Проте всі рано зібралися до церкви. Скрізь тільки їй говорили про страшну нічну подію. Розповідали, що досі не знайшли ніяких слідів злочинців. Коли проповідь закінчилася, дружина судді Течера підійшла до місіс Гарпер і спитала:

— Невже моя Беккі спить цілий день? А втім, я так і знала, що вона натомиться до смерті...

— Ваша Беккі?

— Так, — місіс Гарпер здивувалася. — Хіба вона не почувала у вас?

— Ні.

Місіс Течер зблідла й сіла на церковну лаву. Саме в цей час повз неї проходила тітка Поллі, жваво розмовляючи з приятелькою.

— Добрий день, місіс Течер! — сказала тітка Поллі. — Добрий ранок, місіс Гарпер. А мій хлопець знову загубився. Мабуть, Том залишився вчора ввечері у когось із вас, а тепер боїться прийти до церкви. Доведеться йому дати прочухана.

Місіс Течер похитала головою і ще дужче зблідла.

— У нас його не було, — відповіла місіс Гарпер, теж починаючи турбуватись.

Тітка Поллі помітно схвилювалася.

— Джо Гарпер, ти бачив мого Тома сьогодні вранці?

— Ні.

— А коли ти бачив його востаннє?

Джо спробував пригадати, але напевно сказати не міг. Люди перестали виходити з церкви. Всі зашепотіли й захвилювалися. Розпитували дітей і молодих учителів. Усі вони сказали, що не помітили, чи були Беккі й Том на пароплаві, коли всі поверталися додому: вже смеркло, нікому й на думку не спало спитати, чи не загубився хтось. Нарешті якийсь хлопець бовкнув, що вони, мабуть, залишилися в печері.

Місіс Течер знепритомніла. Тітка Поллі ридала, ламаючи руки.

Тривожна вість передавалася з вуст в уста, від гурту до гурту, від вулиці до вулиці. За п'ять хвилин уже несамовито калатали дзвони, і все містечко піднялося на ноги. Подія біля будинку вдови Дуглас відразу стала такою незначною. Грабіжників тут же забули. Люди сідали коней, відв'язували човни. Пароплав готувався до відплиття, і через півгодини двісті чоловік рушили сушею й річкою до печери.

Весь день містечко здавалося вимерлим, — так воно спустіло. Багато жінок відвідало за день тітку Поллі та місіс Течер, нама-

гаючись розрадити їх: жінки плакали разом з ними, а це було краще за всякі слова.

Усю довгу ніч містечко чекало новин, а коли настав ранок, від шукачів надійшло тільки таке прохання: «Пришліть більше свічок, пришліть харчів». Місіс Течер з горя мало не збожеволіла, тітка Поллі теж. Суддя Течер раз у раз прислав з печери підбадьорливі записки, сповнені надії, але його слова не давали втіхи.

Другого дня на світанку старий валлієць повернувся додому, заляпаний лоем від спалених свічок, глиною і дуже втомлений. Гек усе ще лежав в ліжку. Його трусила пропасниця. Лікарі були в печері, а тому доглянути хворого прийшла вдова Дуглас. Вона казала, що дбатиме про нього, який би він не був, — добрий чи поганий або ні се ні те, — все-таки він боже

створіння. Не кидати ж його без догляду. Валлієць сказав, що в Гека добра вдача.

Перед обідом змучені люди гуртками почали повертатися до містечка, але ті, в кого ще залишилося хоч трохи енергії, шукали й далі. Прибулі розповідали, що вже перевірили найвіддаленіші закутки печери, куди ніхто раніше не заходив, що шукатимуть і далі, не минаючи жодного закапелка й розколини, що час од часу бачили десь вогники, а в лабіринті коридорів і в темних проміжках печери перекочувалася луна од голосів та пістолетних пострілів. В одному закутку печери, далеко звідти, куди заходять туристи, знайшли написані на скелястій стіні кіптявою свічки слова: «Беккі і Том». А поблизу валявся закапаний лоем клаптик стрічки. Місіс Течер впізнала стрічку й розридалася над нею. Вона казала, що це остання пам'ять про її дитину, і ніщо не може бути дорожчим за цю стрічку, бо це остання річ, яка була на живій Беккі перед її жахливою смертю. Інші розповідали, що іноді в печері блимало далеке світло, і тоді шукачі несамовито гукали й бігли до того місця, але завжди розчаровувалися: дітей там не було — то світилися вогні інших шукачів.

Так минуло три жахливі дні й три жахливі ночі. Все містечко,

нарешті, охопив безнадійний відчай. У кожного робота падала з рук. Навіть щойно зроблене викриття, що власник корчми товариства тверезості потай тримав спиртні напої, не справило майже ніякого враження на людей, хоч це факт страхотливий. Коли Гекові стало легше, він обережно завів розмову про корчму і нарешті спитав, боячись найгіршого, чи не знайшли чогось у корчмі товариства тверезості, поки він хворів.

— Знайшли,— сказала вдова.

Гек підскочив у ліжку, дико виблискуючи очима:

— Що? Що знайшли?

— Спиртні напої. Горілку... Корчму закрили... Лягай, дитинко... Як ти мене налякав!

— Одне тільки мені скажіть, одне тільки... будь ласка. Хто знайшов? Том Сойєр?

Вдова залилася сльозами:

— Тихше, тихше, дитинко, тихше. Я вже казала: тобі не можна так багато розмовляти. Ти дуже, дуже хворий.

«Отже, нічого, крім спиртних напоїв, не знайдено. Коли б там були гроші, це зчинило б великий переполох у місті. Отже, скарб втрачений назавжди... втрачений назавжди... Але чого це вона плаче? Дивно! Чого б їй плакати?»

Ці думки важко ворухнулись у Гека в голові і так утомили його, що він заснув. Вдова сказала сама собі:

— Ось він і заснув, бідолаха. «Том Сойєр знайшов!» Коли б хоч знайти самого Тома Сойєра. У небагатьох є ще впертість і сили шукати твого Тома Сойєра.

Розділ тридцять перший

ЗАБЛУКАЛИ В ПЕЧЕРІ

А тепер повернімося до Тома й Беккі. Що робили вони на пікніку? Спершу бродили разом з усіма в похмурих закутках печери. Відвідали вже знайомі їм дива печери, дива, що мали трохи вишукані назви, як-от: «Вітальня», «Собор», «Палац Аладдіна» та інші. Потім почали гратися в піжмурки. Беккі й Том теж весело гралися, але зрештою гра трохи набридла їм. Після цього вони вдвох зайшли у звивисту галерею, високо піднявши свічки та розбираючи плутанину імен, дат, адрес і висловів, якими вкрито було скелясті стіни. За розмовами діти й не помітили, як дійшли до тієї частини печери, де на стінах не було написів. Вони вивели кіптявою свої імена на стіні під навислим каменем і рушили далі. Невдовзі набрали на потік, який падав зі скелі і, несучи з собою вапно, за багато століть утворив мереживну Ніагару з блискучого міцного каміння. Худенький Том легко протиснувся крізь вузьку щілину до цього водоспаду і освітив його свічкою, щоб зробити приємність Беккі.

Він побачив, що за водо-спадом були круті природні східці, затиснені між вузькими мурами. Раптом його охопило честолюбне бажання відкрити нові місця. Беккі погодилася, і вони, залишивши кіптявою знак на камені, щоб легше було повернутися, вирушили робити відкриття. Діти довго йшли покрученим коридором, петляючи то праворуч, то ліворуч, забиралися дедалі глибше в таємниче підземелля, зробили

ще одну позначку і пішли в бічний коридор, шукаючи нових чудес, щоб розповісти про них там, нагорі.

В одному місці вони знайшли простору печеру, зі стелі якої звисали безліч блискучих сталактитів¹ завдовжки й завширшки з людську ногу. Діти обійшли печеру, дивуючись і захоплюючись її красою. Сюди вело багато коридорів. Друзі пішли одним із них і незабаром побачили в самісінькому центрі печери чудове джерело, дно якого було вистелено сяючими кристалами. Стелю печери підтримував ряд фантастичних колон, що утворилися внаслідок поєднання великих сталактитів і сталагмітів¹ від безнастанного спадання крапель води протягом століть. Під склепінням печери звили гніздо зграї кажанів, у кожній зграї їх було не менше кількох тисяч. Світло стривожило їх, вони ринули вниз цілими сотнями і з огидним вереском стали люто кидатися на свічки. Том знав їхні звички і добре розумів, яка небезпеса загрожує від цих створінь. Він схопив Беккі за руку, кинувся разом з нею в перший же коридор, і саме вчасно, бо один кажан загасив крилом свічку Беккі — тоді, коли вона вибігла з печери. Кажани довго гналися за дітьми, але втікачі щохвилини завертали в нові переходи і нарешті позбулися небезпечних тварин.

Невдовзі Том знайшов підземне озеро, невиразні обриси якого губилися десь у темряві. Хлопцеві захотілося дослідити його береги, але він подумав, що краще спершу сісти й відпочити. І тут мертва тиша підземелля перший раз гнітюче вплинула на душі дітей. Беккі сказала:

— Ой, я й не помітила, але, здається, вже давно не чути голосів.

¹ Сталактити — затверділі маси вапна, які звисають зі стелі деяких печер, наче великі бурульки. Назустріч їм з долівки піднімається така сама маса у вигляді вапняних конусів — сталагміти.

— А як же їх можна чути, Беккі, адже ми глибоко під ними. Я навіть не знаю, куди ми зайшли: на південь, на північ чи на схід. Ми не можемо їх чути.

Беккі почала турбуватися.

— А давно ми вже тут, унизу, Томе? Чи не краще повернутися?

— Так, я гадаю, що краще. Мабуть, краще...

— А ти можеш знайти дорогу, Томе? Тут такі криві ходи, у мене все в голові переплуталося.

— Я міг би знайти дорогу, коли б не оті кажани! Якщо вони загасять обидві наші свічки, що ми тоді будемо робити! Пошукаймо іншої дороги, щоб обминути їх.

— Гаразд, тільки б нам не заблудити. Це було б жахливо! — і дівчинка затремтіла, згадавши про цю небезпеку.

Вони повернули в якийсь коридор і довго йшли мовчки, зазираючи в кожен бічний хід, чи не здасться він їм знайомим, але ні, то були невідомі місця. Беккі щоразу вдивлялася в Томове обличчя, шукаючи в ньому розради, і Том весело говорив:

— Це ще не той, яким ми йшли, але ти не турбуйся, ми зараз дійдемо до того.

Та з кожною новою невдачею він дедалі більше занепадав духом і незабаром почав звертати в перші-ліпші завулки, все-таки сподіваючись знайти потрібну дорогу. Він твердив і далі: «Усе гаразд», але на серці йому було так важко, що слова його звучали так, ніби він казав: «Усе пропало». Перелякана Беккі притулилась до нього й щосили намагалася стримати сльози, але вони лились і лились. Нарешті вона сказала:

— Томе, нічого, що кажани. Вернімося тією дорогою. А то ми заплутаємося ще більше.

Том зупинився.

— Слухай! — сказав він.

Глибока тиша. Така глибока, що вони чули своє дихання. Том гукнув. Голос його пролунав у порожніх провулках і завмер десь легеньким звуком, що нагадував глузливий сміх.

— Ой Томе, не гукай більше. Це так страшно! — сказала Беккі.

— Страшно воно-то страшно, Беккі, але краще гукати. Вони, може, почують нас.

І він знову гукнув.

Це «може» було ще жахливіше, ніж той моторошний сміх, воно означало, що надія змерла. Діти стояли тихо й слухали, але ніхто не відгукувався. Том квапливо повернув назад. Якась першучість у всіх його рухах і в погляді відкрила Беккі іншу жахливу істину: він уже не міг знайти дорогу до тієї печери, де були кажани.

— Томе, чому ти не робив знаків на стінах?

— Беккі, я був такий дурень! Такий дурень! Я й не подумав,

що треба буде повертатися. Ні, я не можу знайти дорогу. Все в мене переплуталося.

— Томе, Томе, ми пропали! Ми пропали! Ми ніколи, ніколи не вийдемо звідси! Ах, і навіщо ми пішли від усіх?

Вона сіла й так гірко заплакала, що Тома охопив відчай: він подумав, що вона зараз помре або збожеволіє. Хлопець сів поряд, обняв дівчину. Беккі заховала обличчя в нього на грудях, пригорнулася й вилила в словах весь свій страх, усе своє каяття. А далека луна перетворювала її слова в глузливий сміх. Том просив бадьоритися, не втрачати надії, але вона казала, що не може. Тоді він став лягати й картати самого себе за те, що приніс таке нещастя. Це вплинуло краще за все. Дівчина пообіцяла взяти себе в руки, вона згодилася йти за Томом туди, куди він поведе, тільки хай більше не говорить таких слів, вона й сама винна не менше за нього.

І вони пішли навмання, просто аби не сидіти на місці, — адже їм нічого більше не лишалося робити. Незабаром надія ніби знову воскресла в їхніх серцях — не тому, що для цього була якась певна причина, а тому, що така вже властивість надії: вона з'являється знову й знову, поки людина ще молода й не втратила здатності сподіватися.

Трохи згодом Том забрав у Беккі свічку й погасив. Ця ощадливість означала дуже багато: Беккі без сліз зрозуміла це й знову занепала духом. Вона знала, що в Тома є ціла свічка і ще три чи чотири недогарки в кишені, але він мусив заощаджувати.

Незабаром утома почала даватися взнаки. Діти намагалися не зв'язати на неї, бо їм страшно було й подумати, що вони сидітимуть тут, коли кожна хвилина така дорога. Рухаючись хоч навмання, вони приваймні йшли вперед і, може, до виходу, але сісти — це означало засудити себе на смерть і прискорити її наближення.

Нарешті втомлені ноги Беккі відмовилися нести її. Вона сіла.

Том примостився поруч. Вони говорили про домівку, про друзів, про зручні ліжка, а найголовніше, про сонячне світло. Дівчина плакала. Хлопець намагався якось розважити її, але всі його слова були даремні і скидалися на глузування. Беккі так утомилася, що врешті-решт стала дрімати й заснула. Том зрадив. Він сидів і вдивлявся в її сумне обличчя. Він бачив, як воно набирало звичайного спокійно-

го виразу під впливом приємних слів. І помалу легка усмішка заграла на її вустах. Безтурботність обличчя дівчини трохи заспокоїла Тома, і він думками полетів у минуле. Хлопець так заглибився в свої спогади, що й не помітив, як Беккі проснулася й тихенько засміялася. Але сміх тут же завмер на її вустах, і вона застогнала.

— О, як я могла заснути! Я хотіла б ніколи, ніколи не прокидатись! Ні, ні, Томе, не дивись на мене так! Я не говоритиму так більше!

— Я радий, що ти поспала, Беккі. Тепер ти відпочила, і ми підемо знову шукати дорогу.

— Спробуймо, Томе, але я бачила уві сні таку чудову країну! Мені здається, ми скоро туди потрапимо.

— Може, потрапимо, а може, й ні. Ну, Беккі, дивись веселіше. Ходімо!

Вони встали й пішли вперед, рука в руку, але вже без усякої надії. Вони хотіли визначити, чи довго були в печері: їм здавалося, що минули вже дні й тижні. Та, ясна річ, це було не так, бо навіть їхні свічки ще не згоріли.

Спливло чимало часу, а скільки — вони й самі не знали. Том сказав, що вони мусять іти тихенько й прислухатися, чи не капає вода, — треба знайти джерело.

Незабаром діти й справді набрали на струмок, і Том вирішив, що пора знову відпочити. Хоч обоє були страшенно втомлені, але Беккі сказала, що вона може ще трохи йти далі. На її подив, Том не погодився. Вона не могла зрозуміти цього. Вони сіли. Том узяв трохи глини і приліпив свою свічку до стіни. Деякий час вони тільки думали і не розмовляли. Потім Беккі порушила мовчанку:

— Томе, я така голодна.

Том витяг щось із кишені.

— Ти пам'ятаєш? — спитав він.

Беккі ледве всміхнулася.

— Це наш весільний пиріг, Томе.

— Я хотів би, щоб він був завбільшки з діжку, бо це все, що в нас є.

— Я сховала його на пікніку, хотіла покласти під подушку, щоб ми побачили одне одного уві сні. Так завжди роблять дорослі люди зі своїм весільним пирогом. Але це буде наш весільний пиріг...

Беккі не доказала.

Том розділив пиріг на дві частини. Беккі їла з апетитом, але Том ледве торкнувся до своєї. Запити цей весільний пиріг вони мали чим, — холодної води було вдосталь. Незабаром Беккі запропонувала іти далі. Том нічого не відповів і, помовчавши, сказав:

— Беккі, ти зможеш спокійно вислухати, що я тобі скажу?

Дівчина пополотніла, але відповіла, що, мабуть, зможе.

— Я хочу сказати ось що: нам треба лишитися тут, бо тут є вода. Це наш останній недогарок.

Дівчина почала плакати й голосити. Том, як міг, утішав її, але даремно. Нарешті вона сказала:

— Томе!

— Що, Беккі?

— Вони ж помітять, що ми заблудили, й шукатимуть нас.

— Атож. Безперечно шукатимуть.

— Може, вони вже шукають нас, Томе?

— Звичайно ж, мабуть, шукають уже. Сподіваюся, що шукають.

— А коли вони помітять, що ми загубилися, Томе?

— Думаю, коли повернуться на пароплав.

— Томе, тоді, може, буде зовсім темно. Хіба вони побачать, що ми не прийшли?

— Не знаю, але твоя мама одразу підніме тривогу, як тільки всі повернуться додому.

На обличчі Беккі з'явився вираз переляку, і Том здогадався, що втнув якусь помилку. Адже Беккі мала провести цю ніч у подруги, і вдома її не чекають. Діти замовкли й задумалися. Раптом дівчина знову зайшлася риданням, і Том зрозумів, що їй, як і йому, спала та сама сумна думка: ранок у неділю може наполовину минути, поки місіс Течер довідається, що донька не була у місіс Гарпер. Діти не зводили очей з останнього недогарка свічки і стежили, як він поволі й безжалісно тане. Ось гнота залишилося вже тільки півдвойма. Ось слабкий вогник піднімається й падає, піднімається й падає, ось він повзе вгору вузенькою цівкою диму, затримався одну мить на вершечку, — а потім запанував жах цілковитої темряви.

Ніхто з дітей не міг би сказати, скільки часу минуло, поки Беккі отямилась і помітила, що вона плаче в обіймах у Тома. Вони знали тільки, що після довгого, як їм здавалося, часу обоє ніби прокинулися від тяжкого сну і ще раз усвідомили своє нещастя. Том сказав, що вже, очевидно, неділя, а може, й понеділок. Він намагався втягти Беккі в розмову, але дівчина була занадто пригнічена горем: усі її надії загинули. Том запевняв, що вже, мабуть, давно помітили їхню відсутність і, безперечно, почали розшуки. Він гукатиме на все горло, може, хтось почує і прийде. Він крикнув, але в темряві далека луна відгукнулася так страшно, що він більше не зважувався кричати.

Години минали, почав знову дошкуляти голод. Лишився шматочок від Томової частки пирога, вони розділили його й з'їли. Але після цього стали начебто ще голодніші, ніж досі. Жалюгідний шматочок лише посилив голод.

Незабаром Том сказав:

— Тс-с!.. Чуєш?

Обоє затамували подих і прислухалися. Десь далеко ніби хтось гукав. Том негайно відгукнувся і, тримаючи Беккі за руку, став навпомацки пробиратися коридором у той бік. Незабаром він знову прислухався: хтось гукнув ще раз, цього разу ніби ближче.

— Це вони! — радісно вигукнув Том. — Вони йдуть! Ходімо, Беккі, не бійся, тепер усе гаразд.

Друзі раділи неймовірно, але бігти вони не могли, бо боялися ям, що траплялися на кожному кроці. Незабаром діти підійшли до однієї такої ями й мусили зупинитися. Вона була футів три завглибшки, а може, і всю сотню — в усякому разі, перейти через неї було неможливо. Том ліг на живіт і перехилився вниз так далеко, як тільки міг. Дна не дістав... Їм треба стояти тут і чекати, поки до них прийдуть. Вони прислухалися, але вигуки лунали дедалі глухіше. Ще кілька хвилин, і голоси зовсім зникли. Який жаль, який сум! Том кричав, поки не охрип, але ніхто не відгукнувся. Та хлопець усе-таки підбадьорював дівчину. Минула ціла вічність, вони напружено чекали, але голосів не було чути.

Діти навпомацки повернулися до свого струмочка. Час минав поволі. Вони знову заснули і прокинулися голодні, пригнічені горем. Том гадав, що вже вівторок.

Раптом у нього з'явилася одна думка. Поблизу було кілька бічних коридорів. Краще дослідити їх, ніж так марнувати час. Він витяг із кишені шворку від повітряного змія, прив'язав її до скелі, і вони з Беккі вирушили, розмотуючи за собою шворку. Десь кроків за двадцять коридор закінчився. Там було щось подібне до майданчика для стрибків. Том став навколішки, помацав руками спереду, праворуч, ліворуч. І цієї миті за якихось двадцять ярдів від нього з-за скелі висунулася людська рука із свічкою. Том радо скрикнув. І відразу слідом за рукою висунулася постать...

індіанця Джо! Том заціпенів, він не міг ворухнути ні рукою, ні ногою і дуже зрадив, коли «іспанець» тієї ж хвилини кинувся тікати і незабаром зник. Том дивувався, чому Джо не впізнав його голосу, не кинувся на нього і не вбив за свідчення на суді. Але, очевидно, луна змінила голос хлопця. Від страху кожен м'яз Томового тіла закам'янів. Том вирішив, що коли в нього вистачить сили повернутися до струмка, то він там і залишиться, нікуди вже не піде, щоб не зустрітися з індіанцем Джо.

Том приховав од Беккі, що бачив його. Він сказав їй, що гукнув просто так, «на щастя».

Але голод і втома зрештою переважили страх. Засмучені, сиділи діти біля струмка, потім заснули, спали довго і прокинулися з іншими почуттями. Муки голоду ставали нестерпними. Том гадав, що тепер уже середя або четвер, може, навіть п'ятниця чи субота, і що шукачі, втративши надію знайти їх, махнули на них рукою. Він запропонував дослідити ще один коридор. Хлопець

уже ладен був зустрітися з ким завгодно, навіть індіанець Джо вже не лякав його. Але Беккі була занадто квола. Вона немов заціпеніла від жаху. Дівчина твердила, що залишиться тут, де сидить, і помре — до цього залишилося небагато. Нехай Том бере шворку і йде собі, коли хоче. Але вона благала його частіше повертатися назад і розмовляти з нею; він мусив обіцяти їй, що коли настане страшна хвилина, він сидітиме біля неї й триматиме її руку, поки все скінчиться.

Том поцілував її. Сльози лоскотали йому горло. Він удавав, що не втрачає надії знайти шукачів або вихід із печери. Потім він узяв шворку в руку й навпомацки побрів уздовж одного з коридорів. Його мучили голод і лихі передчуття.

Розділ тридцять другий

«ВИХОДЬТЕ! ЗНАЙШЛИСЯ!»

Ось і вівторок. Западали вже вечірні сутінки. Містечко Санкт-Петербург усе ще в жалобі: загублених дітей не знайдено. В церкві правлять молебні за їхній порятунок. Немало лунало за них і окремих молитв, а з печери не падало жодної радісної звістки. Більшість шукачів утратили надію й повернулися до своїх щоденних справ, упевнені, що дітей, безперечно, ніколи вже не знайти.

Місіс Течер була дуже хвора і майже весь час марила. Люди казали, що жаль крає їм серце, коли вона кличе свою дівчинку, підводить голову й цілу хвилину прислухається, а потім, важко стогнучи, опускає її на подушку. Тітка Поллі так глибоко сумувала, що її сиве волосся майже побіліло. У вівторок увечері все містечко пішло спати без ніякої надії.

Серед ночі раптом закалатали дзвони на міській дзвіниці. За мить вулиці заповнилися схвильованими напіводягненими людьми, які несамовито гукали:

— Виходьте! Виходьте! Знайшлися! Знайшлися!

Забили в залізні сковороди, засурмили в ріжки. Все населення юрбою рушило до річки назустріч Томові та Беккі. Вони їхали у відкритому екіпажі, який з криками везли мешканці містечка. Юрба оточила екіпаж, приєдналася до процесії і врочисто пішла за дітьми головною вулицею.

— Ура! Ура! — лунало навколо.

Скрізь сяяли вогні. Ніхто вже не лягав спати. Ще ніколи містечко не переживало такої чудової ночі. За півгодини в будинок судді Течера перебували майже всі жителі. Вони обнімали врятованих дітей, цілували їх, тисли руку місіс Течер, намагалися сказати щось, але не могли — і затопили весь будинок потоками радісних сліз.

Тітка Поллі була цілком щасливою. Місіс Течер теж була б

найщасливішою, аби тільки певність, що посланець, який подався в печеру, передасть її чоловікові, що діти знайшлися.

Том лежав на дивані, оточений жадібними слухачами, і розповідав їм про свою дивовижну пригоду, прикрашаючи її багатьма яскравими вигадками. Він закінчив на тому, як залишив Беккі і вирушив на розвідку; як він обстежив дві галереї, скільки вистачило шворки, як пішов третьою і вже ладен був повернутися, коли раптом помітив щось яскраве, ніби сонячне світло, кинув шворку й поповз туди, потім просунув голову й плечі в маленьку дірку і побачив широкі хвилі Міссісіпі. А коли б це було вночі, він не помітив би яскравого світла і, звичайно, не дійшов би до кінця галереї. Потім він розповідав, як повернувся до Беккі з радісною повинною, і вона просила, щоб він не приставав до неї з такими дурницями, бо вона втомилася і знає, що скоро помре, і хоче вмерти. За його словами, він умовляв і переконував її, а вона мало не вмерла від радості, коли, приповзши туди, на власні очі побачила синій клаптик денного світла; він розповів, як він проліз у дірку і потім допоміг Беккі; як вони сіли на землю й заплакали від радощів, а в цей час якісь незнайомі люди пропливали повз них у човні, і Том гукнув до них і сказав: «Ми щойно з печери, і нам страшенно хочеться їсти». Люди спершу їм не вірили, бо,— казали вони,— цього ніяк не може бути: «Печера не тут, печера за п'ять миль звідси, там, угорі річкою, в долині», а потім усе-таки взяли їх у човен, довели до якогось будинку, нагодували, дали їм відпочити, а потім через дві-три години відвезли додому.

До світанку посланці знайшли суддю Течера й кількох шукачів, ідучи слідом за лінвами, що їх шукачі розмотували за собою.

Для Тома й Беккі не могли безслідно минути три дні й три ночі страждань та голоду, і в цьому вони скоро переконалися. Всю середу і весь четвер вони пролежали в постелі, і здавалося, що з кожною годиною почувають себе дедалі гірше. Том у четвер трохи почав ходити, у п'ятницю вийшов на вулицю, в суботу зовсім одужав. Але Беккі не виходила з кімнати до неділі, та й тоді мала вигляд ніби після тяжкої хвороби.

Том довідався, що Гек захворів, і пішов ще в п'ятницю провідати його, але його не пустили. Те саме сталося в суботу і в неділю. Потім його вже пускали щодня, але при цьому заборонили розповідати про події в печері і взагалі торкатися хвилюючих тем. Вдова Дуглас весь час була при їхніх розмовах і стежила, щоб Том не порушив заборони. Вдома Том довідався про події біля будинку вдови; йому розповіли також, що тіло одного з волоцюг випадково знайшли в річці поблизу пристані: мабуть, він потонув, рятуючись від погоні.

Тижнів через два після визволення з печери Том пішов провідати Гека, який уже одужував і з ним можна було говорити про все. А тому, що будинок судді Течера був по дорозі, Том заїшов побачитися з Беккі. Суддя та його приятелі заговорили

з Томом, і хтось жартома спитав його, чи не хотів би він ще раз провідати печеру. Том відповів, що пішов би туди хоч зараз.

Суддя зауважив:

— Мабуть, ще є такі, як ти, Томе. Я в цьому ніскілечки не сумніваюся. Але ми вжили заходів. Ніхто вже більше не заблудиться в цьому підземеллі.

— Чому?

— Бо ще два тижні тому я наказав оббити двері до печери залізом і замкнути їх на три замки. А ключі в мене.

Том пополотнів.

— Що з тобою, хлопче? Гей, сюди хто-небудь, дайте склянку води!

Принесли води, бризнули нею Томові в обличчя.

— Ну от, тепер усе гаразд. Та що таке з тобою, Томе?

— О, суддя, там, у печері... індіанець Джо!

Розділ тридцять третій

ДОЛЯ ІНДІАНЦЯ ДЖО

За кілька хвилин новина розкотилася по всьому місту, і одразу з десяток човнів, повних людей, подалися до печери Мак-Дугала, а слідом за ними вирушив переповнений людьми пароплав. Том Сойер був у човні разом із суддею Течером. Коли вони відімкнули двері печери, в похмурому присмерку перед ними постало жахливе видовище: на землі лежав мертвий індіанець Джо, притулившись обличчям до щілини в дверях. Здавалося, очі його до останньої хвилини не могли одірватися од світла й радіщів вільного світу. Том був зворушений, бо з власного досвіду знав, як страждав цей нещасний. Та хоч як жаль було йому тепер індіанця, але він одночасно відчув велике полегшення і тільки тепер по-справжньому зрозумів, яким тягарем лежав у нього на душі вічний страх від того дня, коли він викрив на суді цього кровожерливого злочинця.

Кривий метисів ніж з переламаним лезом лежав поблизу. Міцний нижній брус дверей було порубано й посічено цим ножем, але то була марна робота, бо двері підпирав камінь, якого не міг розрізати ніж. Натрапивши на цей камінь, він і зламався. Та коли б навіть не було цієї кам'яної перепони, праця індіанця все одно була б марною, бо Джо не зміг би протиснутися під дверима. І він знав це. Отже, він рубав ножем, аби лише робити щось, аби якийсь змарнувати час і розвіяти свої жахливі думки. Завжди у тріщинах стін недалеко від входу в печері можна було знайти п'ять-шість недогарків свічок, залишених туристами, але тепер не було жодного. В'язень знайшов їх і з'їв. Йому пощастило піймати кількох кажанів, їх він теж поїв, залишивши від них тільки пазури. Нещасний умер від голоду. Недалеко повільно зростав із

землі сталагміт, який утворювали протягом століть краплі води, що спадали з навислого над ним сталактита. В'язень відламав верхівку сталагміта і поклав на нього камінь, у якому видовбав ямку, щоб у ній збиралися коштовні краплі. Краплі падали по одній за кожні двадцять хвилин з жахливою регулярністю маятника. За двадцять чотири години набиралася одна десертна ложка. Ця крапля падала вже тоді, коли будували єгипетські піраміди; коли руйнували Трою; коли засновували Рим; коли розпинали Христа; коли Вільгельм Завойовник створював Британську імперію; коли Колумб вирушив шукати Індію; коли ще новиною була Лексінгтонська битва¹. Вона падає й тепер, падатиме й тоді, коли всі згадані мною події відійдуть у вічність, коли їх поглине глибока ніч забуття. Невже все на світі має свою мету і свій сенс? Невже ця крапля терпляче падала протягом п'яти тисяч років тільки для того, щоб свого часу вгамувати спрагу цієї людської мошки? І чи є в неї інша важлива мета, якої вона повинна досягти протягом наступних тисячоліть? Усе це марні запитання. Чимало років уже минуло відтоді, коли злощасний метис видовбав ямку в камені, але й досі турист, який приходить побачити дива печери Мак-Дугала, найдовше зупиняється біля цього каменя, спостерігаючи, як поволі падають краплі. «Чаша індіанця Джо» стоїть першою в списку див печери. Навіть «Палац Аладдіна» не може змагатися з нею.

Індіанця Джо поховали біля входу в печеру. На цей похорон люди з'їхалися в човнах і фургонах з містечка, з ферм і хуторів за сім миль довкола. Фермери привезли з собою своїх дітей, а також наїдки та напої, і говорили потім, що похорон метиса дав їм майже стільки ж задоволення, скільки б вони мали, аби їм удалося побачити, як його повісять. Похорон поклав кінець одній затиї, яка з кожним днем набирала дедалі більшого розмаху, а саме: надсилання петицій до губернатора штату про помилування індіанця Джо. Під петиціями було багато підписів. З цього приводу відбулося кілька мітингів, на яких виголошувалися гарячі промови і проливалися щедрі сльози. Створився комітет дуже наполегливих жінок, які вирішили йти до губернатора, одягнувши жалобу, розм'якшити його серце своїми риданнями та благати, щоб він був милосердним і забув про свій обов'язок. Індіанець Джо звинувачувався в убивстві п'яти жителів містечка, але що з того? Якби він навіть був дияволом, знайшлася б достатня кількість слабоумних, готових підписатися під петицією про його помилування й капнути на неї одну сльозу зі своїх щедрих багатоводних запасів.

Наступного дня після похорону Том відвів Гека в затишне

¹ Тут перераховуються різні події стародавньої та нової історії: падіння Трої (1184 р. до нашої ери); заснування Рима (753 р. до нашої ери); відкриття Америки Колумбом (1492 р. нашої ери); Лексінгтонська битва (під містом Лексінгтоном в Америці) була першою бойовою сутичкою американців з англійцями у війні за незалежність (1775 р.).

місце для важливої розмови. На той час Гек уже знав усе про Томову пригоду від валлійця й удови Дуглас. Але, на думку Тома, вони не сказали йому про одну річ. Ось про це він і хотів поговорити зараз із другом. Гек насупився. Він сказав:

— Я знаю, що ти хочеш сказати. Ти був у «другому номері» і не знайшов нічого... крім горілки. Ніхто не казав мені, що це ти ходив туди, але я сам здогадався, як тільки почув про історію з горілкою. І я зрозумів, що ти не знайшов грошей, бо коли б знайшов, то придумав би якось мені сповістити, навіть коли б ховав це від усіх інших. Томе, мені завжди щось ніби говорило, що нам не дасться в руки цей скарб.

— Ні, Геку, це не я виказав того корчмаря. Ти ж знаєш, що в суботу, коли ми йшли на пікнік, у корчмі все було гаразд. Ти хіба не пригадуєш, що мусив був там вартувати тієї ночі?

— Ще б пак! Тепер мені здається, що то було аж рік тому. А воно ж сталося тої самої ночі, коли я йшов слідом за індіанцем Джо аж до будинку вдови...

— То це ти його вислідив?

— Авжеж! Тільки про це нікому ні слова! Я певен, що в індіанця Джо є ще друзі. Я не хочу, щоб вони схопили мене й виробляли зі мною всякі штучки. Коли б не я, він був би тепер у Техасі, втік би, ніби його тут і не було.

І Гек розповів як величезну таємницю всі свої пригоди. Том досі чув тільки частину їх — ту, яка відома старому валлійцеві.

— Розумієш,— сказав Гек, повертаючись до головного питання,— той, хто тягав горілку з «другого номера», потяг звідти й гроші. Так чи інак, але вони для нас загинули, Томе.

— Геку, ці гроші ніколи й не були в «другому номері» в корчмі.

— Що? — Гек пильно подивився в обличчя товаришеві.— Томе, ти знову натрапив на слід цих грошей?

— Геку, вони в печері.

У Гека заблищали очі.

— Скажи це ще раз, Томе.

— Гроші в печері.

— Томе... ти це жартома чи серйозно?

— Серйозно, Геку... я ніколи за все життя не був таким серйозним. Хочеш піти туди зі мною й допомогти мені дістати ці гроші?

— Ще б пак! Звичайно, піду! Тобто, якщо ми можемо знайти їх і не заблудимо.

— Геку, ми можемо це зробити без усякого клопоту.

— Чудово! А чому ти гадаєш, що гроші в...

— Стривай, Геку, поки туди доберемось. Якщо ми не знайдемо, я віддам тобі свого барабана і все, що в мене є. Віддам, слово честі!

— Гаразд! Коли ми підемо?

— Хоч і зараз, якщо хочеш. У тебе вистачить сили?

— А це далеко йти в глибину? Я вже трохи чалапаю, але більше милі не пройду. Принаймні я так думаю, Томе, що не пройду.

— Кожен, крім мене, Геку, ішов би з п'ять миль. Але є дуже коротка дорога, про яку не знає ніхто, крім мене. Геку, я привезу тебе в човні прямо туди. Я веслуватиму туди й назад, усе сам. Тобі й пальцем не треба буде поворухнути.

— Ідьмо зараз, Томе!

— Гаразд! Нам треба взяти трохи хліба й м'яса, наші люльки, порожній мішок, краще два мішки, дві-три шворки від паперового змія та трохи отих нововинайдених штучок, що звуться сірниками. Скільки разів шкодував я, що їх не було зі мною, коли я сидів там, у печері.

Десь після дванадцятої години дня хлопці позичили в одного громадянина його маленький човник, користуючись тим, що громадянина не було вдома, і вирушили в свою мандрівку. Коли минули головний вхід до печери й пропливли ще кілька миль, Том сказав:

— Бачиш той крутий схил, що веде вниз від печери? Там двері. Схил здається гладеньким і рівним: ні будинків, ні дерев, самі куці, та й ті схожі один на одного. Але ти бачиш там, де зсув, біле місце? То моя позначка. Ну, виходьмо.

Вони причалили.

— А тепер, Геку, ти можеш прутиком дістати до тієї дірки, через яку я виліз із печери. Ану, подивись, чи можеш ти знайти її?

Гек обшукав усе довкола, але нічого не знайшов.

Том з гордістю підійшов до куців і сказав:

— Ось вона! Подивись, Геку: де ще можна отак пролізти? Тільки ти про це анітелень! Весь час я хотів стати розбійником, та все не було такої дірки, а йти навкруги нудно. Тепер цей хід — наш, і ми в нього не пустимо нікого, крім Джо Гарпера та Бена Роджерса, — бо, звичайно, треба, щоб у нас була ватага, а коли вдвох, то це ж які розбійники? Ватага Сойера — це звучить чудово, правда, Геку?

— Авжеж чудово, Томе. А кого ми будемо грабувати?

— О, майже всіх. Проїжджих, перехожих. Розбійники так завжди роблять.

— І вбивати їх?

— Ні... не завжди. Краще тримати їх у печері, поки вони не сплатять викупу.

— А що це таке — викуп?

— Гроші... Ти наказуєш полоненому зібрати із своїх друзів, скільки він може, і коли протягом року друзі не дадуть викупу, тоді ти вбиваєш його. Таке правило у розбійників. Але жінок не можна вбивати. Їх просто замикають, а не вбивають. Вони завжди красуні й багачки і страшенно лякливі. У них забирають годинника та всякі інші речі, але розмовляти з ними треба ввічливо,

скинувши капелюха. Нема ввічливіших людей, ніж розбійники, ти це прочитаєш у кожній книжці. І ось жінки через кілька днів закохуються в них, а пробувши в печері тиждень-два, вже перестають плакати, і після цього їх уже й не виженеш із печери: ти виводиш їх геть — вони назад. Так у всіх книжках написано.

— Та це ж чудово, Томе! По-моєму, це навіть краще, ніж бути піратом.

— Так, це справді краще, бо... ближче додому... і до цирку можна піти... і взагалі...

Тим часом хлопці перетягли вже з човна весь вантаж і влізли в печеру. Том ішов попереду. Вони дійшли до протилежного кінця галереї, прив'язали шворки до виступу скелі й рушили далі. Через кілька кроків хлопці прийшли до джерела, і Том відчув, що весь тремтить. Він показав Гекові залишки свічки на купці глини при самій стіні і розповів, як він і Беккі стежили за мерехтінням вогника.

Непомітно для себе хлопці почали розмовляти пошепки, бо їх гнітила тиша й темрява. Вони рушили далі й незабаром підійшли до того місця, де Том колись натрапив на майданчик, який закінчувався проваллям. При світлі свічок хлопці побачили, що то була зовсім не безодня, а тільки стрімкий схил завглибшки двадцять чи тридцять футів. Том прошепотів:

— А тепер я тобі щось покажу, Геку.

Він підняв над головою свічку і сказав:

— Ти заглянь за ріг. Бачиш там... на великій скелі... зроблено димом від свічки.

— Томе, це хрест!

— Розумієш тепер, де «другий номер»? Під хрестом — ага! Зрозумів? Отут я й побачив індіанця Джо з свічкою в руці.

Деякий час Гек дивився на таємничий знак, а потім сказав тремтячим голосом:

— Томе, ходімо звідси!

— Що? І залишити скарб?

— Так... залишити. Десь тут поблизу, мабуть, блукає дух індіанця Джо.

— Ні, Геку, ні. Якщо він і блукає, то в тому місці, де метис помер, — біля входу в печеру... за п'ять миль звідси.

— Ні, Томе, дух метиса не там. Він тиняється біля грошей, стереже гроші. Я ж знаю звички духів, і ти теж прекрасно знаєш.

Том почав думати, що Гек, може, справді каже слушно, і певний страх закрався в його серце. Раптом його осяяла одна думка:

— Які ж ми з тобою дурні обидва! Адже дух індіанця Джо не вештатиметься там, де хрест.

Цей доказ виявився переконливим і справив велике враження.

— Справді, Томе, я й не подумав про це. Ти слушно кажеш. Наше щастя, що тут хрест. Мабуть, таки спустимося й пошукаємо ту скриньку.

Том поліз перший і по дорозі вирізував у глиняному спуску нерівні приступки. Гек ішов за ним. З печери, де стояла велика скеля, виходили чотири галереї. Три з них хлопці оглянули й нічого не знайшли. В четвертій знайшли маленьку нішу, де лежало кілька ковдр, старі піджаки, шкірка від шинки та обгризені курячі кістки. Але скриньки з грішми не було. Хлопці обшукали все, але дарма.

Нарешті Том сказав:

— Він говорив: «Під хрестом». То, може, вона і є під самим хрестом. Не може ж вона бути під скелею, бо скеля дуже вгрузла в землю.

Вони знову заходилися шукати. Нишпорили довго й старанно, нарешті сіли перепочити. Гек нічого не міг придумати. Тоді обізався Том:

— Слухай, Геку, з одного боку скелі є сліди ніг і кілька крапель воску від свічки, а з другого боку скелі нічого нема. Що б то могло означати? Йй-право, гроші таки *під скелею*. Я йду копати глину.

— Це слухна думка,— жваво відгукнувся Гек.

Том витяг свій ніж, «справжній Барлоу», але не встиг він продовжати й чотирьох дюймів, як ніж наткнувся на щось дерев'яне.

— Геку, ти чуєш?

Тепер і Гек старанно копав, вигрібаючи землю руками. Незабаром вони викопали й витягли кілька дощок. Під дошками був хід, що вів під скелею. Том заглянув туди й просунув руку із свічкою так далеко, як тільки міг, але все одно не побачив, де закінчуєтьсянора. Він сказав, що піде подивиться. Зігнувшись у три погібелі, Том проліз крізь вузький отвір. Покручений хід вів дедалі глибше в землю. Том ішов спочатку направо, потім наліво, а Гек — за ним. Пройшли ще один короткий поворот, і раптом Том вигукнув:

— Дивись, Геку, що це?

Це була саме вона.— скриня із скарбом. Стоїть собі в затишній печері поряд з порожнім ящиком з-під пороху, тут же кілька рушниць у шкіряних чохлах, дві чи три пари старих мокасинів, шкіряний пояс та ще деякі старі речі, досить попсовані від води.

— Нарешті знайшли! — вигукнув Гек, розгрібаючи рукою купу потемнілих монет.— Які ж ми тепер багатії, Томе!

— Геку, я завжди був певен, що ми знайдемо цей скарб. Тепер він наш, хоч і важко повірити в таке щастя! Проте не будемо гаяти часу — треба зараз же витягти скриньку. Цікаво, чи зможу я її підняти?

Скринька важила фунтів п'ятдесят. Том насилу підняв її, але нести було дуже незручно.

— Я так і думав,— сказав він.— Пам'ятаєш, коли вони несли цю скриньку в зачарованому будинку, я бачив, що їм важко. Добре ми зробили, що прихопили з собою мішки.

Невдовзі хлопці пересипали гроші в мішки й перетягли їх нагору, до тієї скелі, що була позначена хрестом.

— А тепер заберімо рушниці й решту речей,— запропонував Гек.

— Ні, Геку, залишімо їх тут. Вони нам знадобляться, коли ми станемо розбійниками. Ми триматимемо їх тут увесь час, тут же будемо влаштовувати оргії. Це чудове місце для оргій.

— А що таке оргії?

— Не знаю. Але розбійники весь час влаштовують оргії. І, звісно, нам теж доведеться їх влаштовувати. Ходімо, Геку, ми тут уже дуже довго. Вже, здається, пізно, та й їсти хочеться. Поїмо й покуримо, коли сядемо в човен.

Вони вийшли в густий чагарник, обережно озирнулися навкруги, побачили, що на березі нікого нема, і пішли обідати та курити в човен. Коли сонце схилилося до вечірнього пругу, вони відштовхнули човен і попливли. Том веслував уздовж берега і весело говорив з Геком. Причалили вони до берега, як тільки стемніло.

— А тепер, Геку,— сказав Том,— сховаймо гроші у вдови Дуглас на горіщі її дровника. Вранці я прийду, ми полічимо їх, розділимо, а тоді знайдемо для них безпечне місце в лісі. Ти лежи тут тихенько й стережи, поки я збігаю по візок Бені Тейлора. Я за хвилинку повернуся.

Він зник і незабаром справді повернувся з візком. Хлопці поклали туди обидва мішки, прикрили їх дрантям і стали видиратися нагору, штовхаючи візок перед собою. Дійшовши до будинку валлійця, хлопці зупинилися перепочити. Тільки зібралися рушити далі, як на ганок вийшов старий і спитав:

— Гей, хто там?

— Гек і Том Сойєр.

— Добре. Ходімо зі мною, хлопці, ми вас давно чекаємо. Ану, швидше, ідіть попереду, я допоможу вам везти ваш візок. Ого, та він не такий легкий, як я гадав. Що тут у вас? Камінці чи брухт?

— Брухт,— відповів Том.

— Я так і думав. Хлопці в нашому містечку можуть, як дурні, марнувати весь свій час і сили, збираючи брухт, за який їм на заводі дадуть центів шість, а працювати здебільшого не хочуть, хоч могли б заробити вдвічі більше. Але така вже людська вдача. Поспішайте, поспішайте!

Хлопці зацікавилися — чого це вони мають поспішати.

— Не скажу. Побачите, коли приїдемо до вдови Дуглас.

Гек був трохи збентежений, бо його частенько звинувачували в тому, чого він не робив. Тому він боязко сказав:

— Містєре Джонс, ми ж нічого поганого не зробили.

Старий розреготався:

— Не знаю, Геку, не знаю, хлопче мій. Нам нічого не відомо про це. Та ви ж і вдова Дуглас — піби друзі.

— Так. Вона мені друг, це правда.

— То й гаразд. Чого ж ти боїшся?

Гек, який завжди думав повільно, не встиг відповісти на це запитання, як його разом із Томом заштовхали в вітальню місис Дуглас. Містер Джонс залишив візок біля дверей і пішов за ними.

Кімната була яскраво освітлена, в ній зібралися всі імениті жителі містечка. Тут були Течери, Гарпери, Роджерси, тітка Поллі, Сід, Мері, священник, редактор газети і ще багато людей, усі одягнуті по-святковому. Вдова зустріла хлопців так лагідно, як рідко зустрічають гостей, що з'явилися в такому брудному одязі: дризу були вимазані глиною й заляпані лоєм із свічок.

Тітка Поллі густо почервоніла від сорому, насупилась і похитала головою, глянувши на Тома. Але ніхто й наполовину так не страждав, як самі хлопці. Містер Джонс сказав:

— Тома не було вдома, і я вже втратив надію знайти його, та зустрівся з ним і Геком біля самих моїх дверей і поспішив привести їх сюди.

— І прекрасно зробили,— відповіла вдова.— Ходімо зі мною, хлопці.

Вона провела їх до спальні і сказала:

— А тепер умивайтеся й переодягніться. Тут два нові костюми, сорочки, шкарпетки — все, що треба. Це, власне, Гекові речі... Ні, Геку, не треба дякувати... Містер Джонс купив один костюм, я другий. Але вони годяться вам обом. Одягайтеся... Ми почекаємо... Коли будете готові, заходьте до вітальні.

І вона залишила їх.

Розділ тридцять четвертий

ТОМІВ СЮРПРИЗ

Гек обізвався:

— Томе, ми можемо втекти через вікно, коли б тільки знайти мотузку. Вікно невисоко над землею.

— Та що ти кажеш? Навіщо нам тікати?

— Ну, знаєш, я не звик до такої компанії. Я цього терпіти не можу. Не піду я туди, Томе.

— Пусте! Вигадав отаке. А я на це не зважаю. Ти не бійся, я тобі допоможу.

Тут увійшов Сід.

— Томе,— обізвався він,— тітка чекала тебе цілий день. Мері приготувала твій недільний костюм, усі турбувалися, куди ти пропастився. А звідки це в тебе на костюмі лій і глина?

— Ви, містере Сідді, краще дбайте про свої справи... А все-таки, з якої це речі такий шарварок зчинився?

— Звичайна вечірка у вдови. Цього разу вечірку влаштовано на честь містера Джонса та його синів за те, що вони захистили

вдову тієї ночі. Слухай, я можу тобі сказати щось, коли ти хочеш знати.

— Ну, що?

— Розумієш, старий містер Джонс збирається сьогодні здивувати тут усіх. Але я підслухав цю таємницю, коли він розповідав про неї тітці, і думаю, що це тепер зовсім і не таємниця. Всі знають... і вдова теж... Хоч вона і вдає, ніби нічого не знає. О, містер Джонс дуже хотів, щоб Гек був тут. Без Гека він не хотів розкривати свої таємниці.

— Що ж то за таємниця, Сіде?

— А така, що це Гек вислідив розбійників. Містер Джонс думає, що він страшенно здивує всіх своєю новиною, але можеш бути певний, що в нього нічого не вийде.

Сід задоволено захихикав.

— Сіде, це ти роздзвонив?

— Байдуже, хто. Люди знають, ось і все!

— Сіде, на все місто є тільки одна людина, здатна на таку підлість, — це ти! Якби ти опинився на місці Гека, ти ганебно втік би з гори і нікому не розповів би про розбійників. Ти тільки здатний на підлість і терпіти не можеш, коли кого-небудь хвалять. Ось тобі! А подяки не треба, як каже вдова Дуглас. — Том дав Сідові ляпаса і випровадив його стусанами за двері. — Тепер іди геть! Можеш поскаржитися, коли хочеш, щоб завтра тобі виспали ще раз.

За кілька хвилин гості вдови вже сиділи за столом і вечеряли, дітей посадили в їдальні за маленькі столики, згідно із звичаєм тих країв і тих часів. Містер Джонс вибрав слухний момент і виголосив коротеньку промову. Він подякував удові за честь, виявлену йому особисто та його синам, але водночас пояснив, що тут є одна особа, скромність якої...

І так далі, і тому подібне.

Він з великою сценічною майстерністю розкрив перед слухачами таємницю участі Гека в усій справі, але інтерес до оповідання містера Джонса було вже підірвано, і публіка висловлювала свій подив далеко не так захоплено, як це могло статися за інших обставин. Проте місіс Дуглас прикинулася, ніби вона страшенно здивована, обсіпала Гека такими похвалами і так виказувала свою вдячність, що нещасний майже забув про ті муки, яких завдавав йому новий одяг, бо він зазнавав тепер ще гірших мук — від того, що всі дивилися на нього і хвалили його.

Місіс Дуглас тут же заявила, що вона вирішила взяти Гека до себе в дім і дати йому гарне виховання, а згодом, коли в неї будуть зайві гроші, вона допоможе йому розпочати яке-небудь скромне діло. Тут Том не витримав і сказав:

— Гекові цього не треба. Гек і сам багата людина.

Тільки пристойність та добре виховання не дозволили всім присутнім розреготатися з такого дотепного жарту. Але мовчанка була трохи ніякова. Порушив її той-таки Том.

— У Гека є гроші. Може, ви й не вірите, але в нього ціла купа грошей. Ви не смійтеся, будь ласка, я вам зараз покажу. Зачекайте хвилинку!

Том вибіг із кімнати. Всі здивовано Perezирнулися між собою й запитливо глянули на Гека, але той мовчав, ніби йому одібрало мову.

— Сіде, що таке з Томом? — спитала тітка Поллі. — Він... ні, ніколи не знаєш, чого можна чекати від цього хлопця. Я ніколи...

Тітка Поллі не доказала, бо ввійшов Том, згинаючись під вагою мішків. Він висипав на стіл купу золотих монет і вигукнув:

— Ось бачите! А я вам що казав? Половина всього цього належить Гекові, половина — мені!

Усім заціпило, коли вони побачили таку силу грошей. З хвилину ніхто не міг і слова вимовити. І раптом усі заговорили, вимагаючи пояснень. Том охоче погодився. Оповідання його було довге, але дуже захоплююче. Ніхто не наважувався перебити його. Всі слухали, мов зачаровані. Коли він закінчив, обізвався містер Джонс:

— Я гадав, що приготував для публіки приголомшливий сюрприз, але мушу сам визнати, що порівняно з цим він — нічого не варта дрібничка.

Перелічили гроші. Там було більше двадцяти тисяч доларів. Такої суми ніхто з присутніх досі не бачив разом, хоч у кімнати зібралось чимало людей, майно яких коштувало набагато дорожче.

Розділ тридцять п'ятий

ЗВОРОТНИЙ БІК БАГАТСТВА

Читач може легко здогадатися, що несподіване багатство Тома й Гека викликало справжній переполох у вбогому містечку Санкт-Петербурзі. Така сила-силенна грошей, та ще золотом, здавалася майже неймовірною. Про знахідку стільки говорили, з неї так дивувалися, що багато жителів просто-таки з глузду з'їхали. Кожен зачарований будинок у Санкт-Петербурзі й навколишніх селах розібрали по деревині, дошка за дошкою. В кожному такому будинку роздобували підмурівки, шукаючи схованих скарбів. І робили це не діти, а дорослі чоловіки, люди солідні, зовсім не мрійники. Де б не з'явилися Том і Гек, їх шанували, вихваляли, милувалися ними. Хлопці не могли пригадати, щоб раніше хоч хто-небудь зважав на їхні слова, але тепер кожне їхнє словечко підхоплювали й повторювали на різні лади, ніби премудрість. У кожному їхньому вчинку вбачали щось особливе. Хлопці ніби втратили здатність діяти й говорити як звичайні діти. Більше того, в їхньому минулому житті люди знайшли такі особливості, які чітко вказували, що це незвичайні діти. Місцева газетка надрукувала біографії Тома й Гека.

Вдова Дуглас віддала Гекові гроші в банк під шість відсотків річних, а суддя Течер, на прохання тітки Поллі, зробив те саме з Томовими грішми. Кожен з обох хлопців одержував тепер просто-таки казковий прибуток: по долару щодня і навіть у неділю півдолара, рівно стільки, скільки отримував священик, вірніше — скільки йому було обіцяно, бо насправді йому ніколи не вдавалося зібрати таку суму з своїх парафіян. У ті добрі старі часи харч і житло для хлопчика коштували всього лише долар з чвертю за цілий тиждень, включно з витратами на навчання, одяг та на баню.

Суддя Течер був дуже високої думки про Тома. Він твердив, що звичайний хлопець ніколи не зміг би вивести його дочку з печери. Коли Беккі розповіла батькові по секрету, як Том урятував її від різки, прийнявши на себе провину, суддя був дуже зворушений. А коли Беккі стала просити, щоб батько не судив його суворо за брехню, через яку відшмагали його, а не її, суддя схвилювано заявив, що то була самовіддана, благородна, великодушна брехня, вона заслуговує того, щоб високо тримати голову і стати врівень з прославленою правдою Джорджа Вашингтона — тією правдою, яку він сказав про сокиру¹.

Беккі здавалося, що вона ніколи не бачила батька таким гордим і серйозним, як тоді, коли він почав ходити по кімнаті, тупнув ногою і сказав ці чудові слова. Вона одразу ж побігла розповісти про все Томові.

Суддя Течер сподівався, що з Тома буде колись або великий юрист, або великий полководець. Він обіцяв подбати, щоб хлопця прийняли до Національної військової академії, а після академії — до найкращої юридичної школи в країні, це для того, щоб Том підготувався до будь-якої з цих двох професій, а може, й до обох аразу.

Майно Гека Фінна й опіка над ним удови Дуглас ввели хлопця в багаті кола, вірніше, втягли, втиснули силоміць, і його страждання стали майже нестерпними. Наймити вдови вмивали його, чистили одяг, розчісували гребінцем та щіткою, щоночі клали хлопця спати на огидно чисті простирадла, де не було жодної брудної плями, яку він міг би притиснути до свого серця, наче давнього друга. Гек вимушений був їсти виделкою й ножем, користуватися серветками, тарілками, чайними чашками, повинен був читати книжку, мусив ходити до церкви, а розмовляти так пристойно й чемно, що слова втратили всякий сенс для нього; куди б він не йшов, де б він не був, кайдани та пута цивілізації сковували йому руки й ноги.

Три тижні він мужньо терпів ці муки, нарешті не витримав

¹ Джордж Вашингтон (1732—1799 рр.) — перший президент Сполучених Штатів Америки. В усіх американських шкільних підручниках змальовується як найправдивіша людина на землі. Між іншим, у цих книжках говориться, що коли він, будучи хлопчиком, зрубав у саду вишню, то з любові до правди ніби признався в цьому своєму суворому батькові.

і одного чудового дня зник: Дві доби вдова була у великій тривозі, а Гека шукали в усіх закутках, навіть у річці, гадаючи знайти там його тіло. Нарешті третього дня зранку Том Соєр згодився заглянути в порожні діжки за старою різницею, і в одній з них він знайшов утікача. Гек щойно проснувся, поснідав украденими десь недоїдками і тепер лежав, з насолодою посмоктуючи люльку. Він був невмитий, розпатланий, одягнений у те саме старе лахміття, що так прикрашало його в щасливі й вільні дні. Том витягнув його, розповів, скільки тривог і турбот він завдав усім, і переконував повернутися додому. З Гекового обличчя миттю злетів вираз блаженного щастя. Він зажурився й мовив:

— І не кажи про це, Томе! Я намагався, але нічого не виходить, Томе. Це не для мене... Я не звик до цього. Вдова добра, ласкава, але терпіти я не можу їхніх порядків! Вона змушує мене щоранку вставати в певний час, хоч-не-хоч, іди вмиватися, потім розчісують мене — аж тріщить. Вона нізащо не дозволяє мені спати в дровнику. А цей клятий одяг! Він мене душить, Томе. Та кризь нього, мабуть, і повітря не проходить. І такий він — чортяка б його вхопив! — гарненький, що в ньому ні сісти на землю, ні лягти, ні повалитися, де хочеш. З погребів я не з'їжджав уже, здається, цілі роки! Та ще ходи до церкви, сиди там і ляпай вухами, — ненавиджу нудні проповіді, — там навіть не можна ні мух ловити, ні гумку жувати. А в неділю взувай черевики, скидати ж їх не смій. Вдова і їсть за дзвінком, і спати лягає за дзвінком, і встає за дзвінком, — у всьому такі жахливі порядки, що ніяка людина не витримає.

— Але ж усі так роблять, Геку!

— Ох, Томе, це мені байдуже! Я не всі, мені цього не витримати. Аж моторошно стає, коли тебе так зв'яжуть. Та й їжа там занадто легко дається — аж не хочеться їсти. Захочеться рибу ловити — проси дозволу, поплавати — проси дозволу. Хай йому грець! — на все проси дозволу. Та ще мусиш висловлюватися так ввічливо, що й говорити пропадає охота. Коли б я не тікав іноді на горище й не лаявся там як слід, щоб відвести душу, то вже помер би, Томе. Вдова не дозволяє курити, не дозволяє кричати, не дозволяє позіхати, потягуватися, чухатися.

Далі він викрикнув з особливим роздратуванням і гнівом:

— І весь час вона молиться, Томе! Молиться, — щоб їй ласки не було! — з ранку до вечора. Ніколи я не бачив такої жінки!.. Я мусив утекти від неї... Слово честі. А тут ще невдовзі починається навчання в школі, й мені треба буде ходити туди, а цього я вже не витримаю! Слухай, Томе, бути багатим не так уже й добре. Багатство — це сум і турбота, сум і турбота. Тільки й думаєш, як би швидше здохнути. А оце лахміття — воно мені до душі, і оця діжка — до душі. Я вже ніколи їх більше не покину. Томе, ніколи б я не мав такого клопоту, коли б не ті кляті гроші. Забери, будь ласка, мою частку собі й користуйся нею, як хочеш, а мені давай іноді десять центів... але не часто, бо, на мою думку, прием-

но тільки те, що дістається важко. А ти за це піди й попроси вдову, щоб вона лишила мене на волі.

— О Геку, ти знавш, що я не можу зробити так... Це було б нечесно... А до того, коли ти ще трохи потерпиш,— от побачиш сам,— тобі це життя сподобається.

— Сподобається? Мені сподобається бути на гарячій печі, коли я там посиджу довгенько?.. Ні, Томе, я не хочу бути багатим, не хочу жити в їхніх чортових і задушливих будинках. Я люблю цей ліс, цю річку, ці порожні діжки,— я вже від них нікуди не піду. Та хай йому грець! Тільки ми маємо рушниці, печеру й усе, щоб стати розбійниками, як тут з'являються ці диявольські гроші і все летить шкереберть!

Том послішив скористатися нагодою:

— Слухай, Геку, мені багатство не завадить стати розбійником.

— Це правда, Томе?

— З місця мені не зійти, коли неправда. Але, Геку, ми ж не зможемо тебе прийняти до ватаги, коли ти не матимеш пристойного вигляду.

Гекова радість миттю погасла.

— Мене не можна буде прийняти, Томе? А хіба ти мене не прийняв до ватаги піратів?

— Так, але то інша річ. Розбійники — не рівня піратам. Здебільшого розбійники належать до вищих кіл — графи, герцоги.

— Слухай, Томе, ти завжди був приятелем мені. Ти ж не виженеш мене з ватаги, чи не так, Томе? Не виженеш? Правда?

— Геку, я, звичайно, хотів би, щоб ти був зі мною, але що скажуть люди? Вони скажуть: «Фе! Ватага Тома Соєра! Ну й шантрапа ж там!» Вони матимуть на увазі тебе, Геку. Тобі це, мабуть, не сподобається — мені, звичайно, теж.

Гек з хвилину помовчав, борючись сам із собою. Нарешті мовив:

— Добре. Я повернуся до вдови Дуглас на місяць і постараюся звикнути. Тільки ти вже прийми мене до ватаги, Томе.

— Гаразд, Геку, по руках! Ходімо, Геку, я попрошу вдову трохи попустити тобі віжки.

— Правда, Томе? Попросиш? Гаразд. Коли вона хоч трохи попустить віжки, я в затишному місці куритиму й лятимусь. Тоді, може, яюсь переживу. Коли ти збереш ватагу і підеш у розбійники?

— Незабаром. Ми, може, сьогодні скличемо хлопців і виголосимо присягу.

— Що зробимо?

— Виголосимо присягу.

— А як це?

— Ми всі поклянемося стояти один за одного, ніколи не розголошувати таємниць ватаги, навіть коли нас різатимуть на шматки, ми вбиватимемо кожного, хто скривдить кого-небудь із нашої ватаги, і не тільки його самого, а й усіх членів його родини.

— Це добре, це дуже добре, Томе!

— Ще б пак! І клястися треба неодмінно опівночі, у найглухішому, найстрашнішому місці, яке тільки можна знайти — найкраще у зачарованому будинку. Та, на жаль, жодного такого будинку вже нема, всі зруйновані...

— Не біда, Томе, аби опівночі...

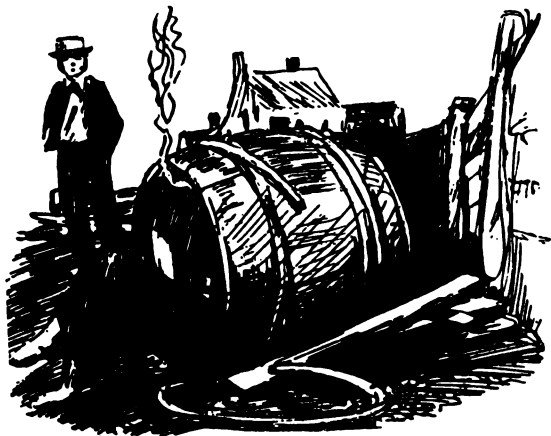
— Воно так. А клястися треба на труні і розписуватися кров'ю.

— Оце на щось таки схоже! Це в мільйон разів веселіше, ніж бути піратом. Нехай так, Томе, я сидітиму у вдови, хоч би мені довелося здохнути, а коли стану справжнім розбійником і всі говоритимуть про мене, вона, мабуть, сама пишатиметься, що дала мені притулок у своєму домі.

Закінчення

Тут закінчується наш літопис. Оскільки це історія хлопчика, вона повинна зупинитися саме тут: якби її вести далі, то вона перетворилась би на історію дорослої людини. Коли пишеш роман про дорослих, то знаєш точно, де зупинитися: на весіллі; коли пишеш про дітей, став останню крапку там, де тобі зручніше.

Більшість героїв цієї книжки живе й досі; вони благоденствують і цілком щасливі. Може, коли-небудь згодом я визнаю за доцільне знову повернутися до історії виведених у цій книжці дітей і подивлюся, що за люди вийшли з них, тому я зробив би дуже перозважно, аби розповів вам зараз про їхнє теперішнє життя.

T26 Твен Марк. Пригоди Тома Соєра: Повість. Для серед. шкiл. в. / [Пер. з англ. Ю. В. Корецького; Мал. В. І. Горяєва]. — К.: Веселка, 1982. — 175 с., іл.

Реалістична повість великого американського письменника (вперше видрукувана 1876 р.) принесла авторові світову славу й визнання. «Гімн дитинству, перекладений прозою», як називав свій твір Марк Твен, і досі одна з найулюбленіших книжок дітей усіх народів.

T 70803—074 157.82.4803020000. И (Амер)
M206 (04)—82

Марк Твен

Приключення Тома Соєра

Повість

(На українском языкe)

Для середнього шкoльного вoзраста

Перевод с англійського

Юрія Владимировича Корецького

Рисунки

Віталія Івановича Горяєва

Издательство «Веселка»,

Київ-4, Басейнан, 1/2

Редактор *М. С. Чижевий*

Художній редактор *Д. П. Присяжнюк*

Технічний редактор *К. П. Дворська*

Коректори *П. М. Коваленко, З. В. Лещенко*

Інформ. бланк № 2319

Здано на виробництво 10. 07. 81. Підписано до друку 04. 02. 82. Формат 60×90/16. Папір друкарський № 1. Гарнітура звичайна нова. Друк високий. Умовн. друк. арк. 11. Умовн. фарб.-відб. 11,31. Обл.-вид. арк. 10,02. Тираж 100 000. Зам. 1320-1. Ціна 45 к.

Видавництво «Веселка», Київ-4, Басейна, 1/2

Львівська книжкова фабрика «Атлас».

290005. Львів-5, Зелена, 20.